

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια
(2. Majjhima Nikāya - Aṭṭhakathā)

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες (1. Mūlapaṇṇāsa-
aṭṭhakathā)

2. Το κεφάλαιο για τον βρυχηθμό του λέοντος (2. Sīhanādavaggo)

PaliVerse

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες

2. Sīhanādavaggo

1. Cūḷasīhanādasuttavaṇṇanā

139. Evaṃ me sutanti cūḷasīhanādasuttaṃ. Yasmā panassa atthuppattiko nikkhepo, tasmā taṃ dassetvā cassa anupubbapadavaṇṇanaṃ karissāma. Katarāya panidaṃ atthuppattiyā nikkhittanti? Lābhasakkārapaccayā titthiyaparidevite. Bhagavato kira dhammadāyādasutte vuttanayena mahālābhasakkāro uppajji. Catuppamāṇiko hi ayaṃ lokasannivāso, rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasannoti imesaṃ puggalānaṃ vasena catudhā t̥hito.

Tesaṃ idaṃ nānākaraṇaṃ - katamo ca puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno? Idhekacco puggalo ārohaṃ vā passitvā pariṇāhaṃ vā passitvā saṇṭhānaṃ vā passitvā pāripūriṃ vā passitvā tattha pamāṇaṃ gahetvā pasādaṃ janeti, ayaṃ vuccati puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno.

Katamo ca puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno? Idhekacco puggalo paravaṇṇanāya parathomanāya parapasamsanāya paravaṇṇahārikāya, tattha pamāṇaṃ gahetvā pasādaṃ janeti, ayaṃ vuccati puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno.

Katamo ca puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno? Idhekacco puggalo cīvaralūkhaṃ vā passitvā pattalūkhaṃ vā passitvā, senāsanalūkhaṃ vā passitvā vividhaṃ vā dukkarakārikaṃ passitvā tattha pamāṇaṃ gahetvā pasādaṃ janeti, ayaṃ vuccati puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno.

Katamo ca puggalo dhammappamāṇo dhammappasanno? Idhekacco puggalo sīlaṃ vā passitvā samādhiṃ vā passitvā paññaṃ vā passitvā tattha pamāṇaṃ gahetvā pasādaṃ janeti, ayaṃ vuccati puggalo dhammappamāṇo dhammappasannoti.

Imesu catūsu puggalesu rūpappamāṇopi bhagavato ārohapariṇāhasaṇṭhānapāripūriṇaṇṇapokkharataṃ, asītiānubyañjanappaṭimaṇḍitattā nānāratanavicittamiva suvaṇṇamahāpaṭaṃ, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasamākiṇṇatāya tārāgaṇasamujjalaṃ viya gaganatalaṃ sabbaphāliphullaṃ viya ca yojanasatubbedhaṃ pāricchattaṃ aṭṭhārasaratanubbedhaṃ byāmappabhāparikkhepaṃ sassirikaṃ anopamasarīraṃ disvā sammāsambuddheyyeva pasīdati.

Ghosappamāṇopi, bhagavatā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyo pūritā aṅgapariccāgo puttadārapariccāgo, rajjapariccāgo attapariccāgo nayanapariccāgo ca katotiādinā nayena pavattaṃ ghoṣaṃ sutvā sammāsambuddheyyeva pasīdati.

Lūkhappamāṇopi bhagavato cīvaralūkhaṃ disvā “sace bhagavā agāraṃ ajjhāvasissa, kāsikavatthameva adhārayissa. Pabbajitvā panānena sāṇapaṃsukūlacīvarena santussamānena bhāriyaṃ kata”nti sammāsambuddheya pasīdati. Pattalūkhampi disvā - “iminā agāraṃ ajjhāvasantena rattavarasuvaṇṇabhājanesu cakkavattibhojanārahaṃ sugandhasālībhojanaṃ paribhuttaṃ, pabbajitvā pana pāsāṇamayaṃ pattaṃ ādāya uccanīcakuladvāresu sapadānaṃ piṇḍāya caritvā laddhapiṇḍiyālopena santussamāno bhāriyaṃ karotī”ti sammāsambuddheya pasīdati. Senāsanalūkhaṃ disvāpi - “ayaṃ agāraṃ ajjhāvasanto tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu tividhanāṭakaparivāro dibbasampattiṃ viya rajjasiriṃ anubhavitvā idāni pabbajjūpagato rukkhamūlasenāsanādīsu dārupalakasilāpaṭṭapīṭhamañcakādīhi santussamāno bhāriyaṃ karotī”ti sammāsambuddheya pasīdati. Dukkarakārikamassa disvāpi - “chabbassāni nāma muggayūsakulatthayūsahareṇuyūsādīnaṃ pasaṭamattena yāpessati, appāṇakaṃ jhānaṃ jhāyissati, sarīre ca jīvite ca anapekkho viharissati, aho dukkarakārako bhagavā”ti sammāsambuddheya pasīdati.

Dhammappamāṇopi bhagavato sīlaguṇaṃ samādhiguṇaṃ paññāguṇaṃ jhānavimokkhasamādhisamāpattisampadaṃ abhiññāpāripūriṃ yamakapāṭihāriyaṃ devorohaṇaṃ pāthikaputtadamanādīni ca anekāni acchariyāni disvā sammāsambuddheya pasīdati, te evaṃ pasannā bhagavato mahantaṃ lābhasakkāraṃ abhiharanti. Titthiyānaṃ pana bāverujātake kākassa viya lābhasakkāro parihāyittha. Yathāha -

“Adassanena morassa, sikhino mañjubhāṇino;
Kākaṃ tattha apūjesuṃ, maṃsena ca phalena ca.

Yadā ca sarasampanno, moro bāverumāgamā;
Atha lābho ca sakkāro, vāyasassa ahāyatha.

Yāva nuppajjati buddho, dhammarājā pabhaṅkaro;
Tāva aññe apūjesuṃ, puthū samaṇabrāhmaṇe.

Yadā ca sarasampanno, buddho dhammamadesayi;
Atha lābho ca sakkāro, titthiyānaṃ ahāyathā”ti.

Te evaṃ pahīnalābhasakkārā rattiṃ ekadvaṅgulamattaṃ obhāsetvāpi sūriyuggamane khajjopanakā viya hatappabhā ahesuṃ.

Yathā hi khajjopanakā, kāḷapakkhāhi rattiya;
Nidassayanti obhāsaṃ, etesaṃ visayo hi so.

Yadā ca rasmisampanno, abbhudeti pabhaṅkaro;
Atha khajjupasaṅghānaṃ, pabhā antaradhāyati.

Evaṃ khajjupasadisā, titthiyāpi puthū idha;
Kāḷapakkhūpame loke, dīpayanti sakaṃ guṇaṃ.

Yadā ca buddho lokasmiṃ, udeti amitappabho;
Nippabhā titthiyā honti, sūriye khajjupakā yathāti.

Te evaṃ nippabhā hutvā kacchupīḷakādīhi kiṇṇasarīrā paramapārijuññapattā yena

buddho yena dhammo yena saṅgho yena ca mahājanassa sannipāto, tena tena gantvā antaravithiyampi siṅghātakepi catukkepi sabhāyampi tthatvā paridevanti -

“Kiṃ bho samaṇoyeva gotamo samaṇo, mayaṃ assamaṇā; samaṇasseva gotamassa sāvakaṃ samaṇā, amhākaṃ sāvakaṃ assamaṇā? Samaṇasseva gotamassa sāvakānañcassa dinnam mahapphalaṃ, na amhākaṃ, sāvakānañca no dinnam mahapphalaṃ? Nanu samaṇopi gotamo samaṇo, mayampi samaṇā. Samaṇassapi gotamassa sāvakaṃ samaṇā, amhākampi sāvakaṃ samaṇā. Samaṇassapi gotamassa sāvakānañcassa dinnam mahapphalaṃ, amhākampi sāvakānañca no dinnam mahapphalañceva? Samaṇassapi gotamassa sāvakānañcassa detha karotha, amhākampi sāvakānañca no detha sakkarotha? Nanu samaṇo gotamo purimāni divasāni uppanno, mayaṃ pana loke uppajjamāneyeva uppannā”ti.

Evam nānappakāraṃ viravanti. Atha bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyoti catasso parisā tesam saddaṃ sutvā bhagavato ārocesuṃ “titthiyā bhante idaṇcīdañca kathenti”ti. Taṃ sutvā bhagavā - “mā tumhe, bhikkhave, titthiyānaṃ vacanena ‘aññatra samaṇo atthi’ti saññino ahuvatthā”ti vatvā aññatitthiyesu samaṇabhāvaṃ paṭisedhento idheva ca anujānanto imissā atthupattiyā idheva, bhikkhave, samaṇoti idaṃ suttaṃ abhāsi.

Tattha idhevāti imasmiṃyeva sāsane. Ayaṃ pana niyamo sesapadesupi veditabbo. Dutiyādayopi hi samaṇā idheva, na aññattha. Samaṇoti sotāpanno. Tenevāha - “katamo ca, bhikkhave, paṭhamo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, ayaṃ, bhikkhave, paṭhamo samaṇo”ti.

Dutiyoti sakadāgāmī. Tenevāha - “katamo ca? Bhikkhave, dutiyo samaṇo. Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā rāgadosamohānaṃ tanuttā sakadāgāmī hoti, sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhassantaṃ karoti. Ayaṃ, bhikkhave, dutiyo samaṇo”ti.

Tatitiyoti anāgāmī. Tenevāha - “katamo ca, bhikkhave, tatiyo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā opapātiko hoti tattha parinibbāyī anāvattidhammo tasmā lokā. Ayaṃ, bhikkhave, tatiyo samaṇo”ti.

Catutthoti arahā. Tenevāha - “katamo ca, bhikkhave, catuttho samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Ayaṃ, bhikkhave, catuttho samaṇo”ti. Iti imasmiṃ tṥāne cattāro phalaṭṭhakasamaṇāva adhippetā.

Suññāti rittā tucchā. Parappavādāti cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññivādā, aṭṭha asaññivādā, aṭṭha nevasaññīnāsasaññivādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti ime sabbepi brahmajāle āgatā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ito bāhirānaṃ paresaṃ vādā parappavādā nāma. Te sabbepi imehi catūhi phalaṭṭhakasamaṇehi suññā, na hi te ettha santi. Na kevalaṃ etheva suññā, catūhi pana maggaṭṭhakasamaṇehi catunnaṃ maggānaṃ atthāya āraddhavipassakehipīti dvādasahipi samaṇehi suññā eva. Imameva atthaṃ sandhāya bhagavatā mahāparinibbāne vuttaṃ -

“Ekūnatimso vayasā subhadda,
Yaṃ pabbajim kiṃ kusalānuesī;
Vassāni paññāsa samādhikāni,
Yato ahaṃ pabbajito subhadda;
Ñāyassa dhammassa padesavattī,
Ito bahiddhā samaṇopi natthi.

“Dutiyopi samaṇo natthi, tatiyopi samaṇo natthi, catutthopi samaṇo natthi. Suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti.

Ettha hi padesavattīti āradhavi-passako adhippeto. Tasmā sotāpattimagassa āradhavi-passakaṃ maggaṭṭhaṃ phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā samaṇopi natthīti āha. Sakadāgāmi-magassa āradhavi-passakaṃ maggaṭṭhaṃ phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā dutiyopi samaṇo natthīti āha. Itaresu dvīsu eseva nayo.

Kasmā panete aññattha natthīti? Akhettatāya. Yathā hi na āragge sāsapo tiṭṭhati, na udakapiṭṭhe aggi jalati, na piṭṭhipāsāṇe bījāni ruhanti, evameva bāhiresu tiṭṭhāyatanesu na ime samaṇā uppajjanti, imasmiṃyeva pana sāsane uppajjanti. Kasmā? Khettatāya. Tesāṃ akhettatā ca khettatā ca ariyamagassa abhāvato ca bhāvato ca veditabbā. Tenāha bhagavā -

“Yasmiṃ kho, subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo na upalabbhati, samaṇopi tattha na upalabbhati, dutiyopi tattha samaṇo na upalabbhati, tatiyopi tattha samaṇo na upalabbhati, catutthopi tattha samaṇo na upalabbhati. Yasmiñca kho, subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhati, samaṇopi tattha upalabbhati, dutiyopi tattha...pe... Catutthopi tattha samaṇo upalabbhati. Imasmiṃ kho, subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhati, idheva, subhadda, samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti.

Evam yasmā tiṭṭhāyatanam akhettaṃ, sāsanaṃ khettaṃ, tasmā yathā surattahatthapādo sūrakesarako sīho migarājā na susāne vā saṅkārakūṭe vā paṭivasati, tiyojanasahassavitthataṃ pana himavantam ajjhogāhetvā maṇiguhāyameva paṭivasati. Yathā ca chaddanto nāgarājā na gocariyahatthikulādīsu navasu nāgakulesu uppajjati, chaddantakuleyeva uppajjati. Yathā ca valāhako assarājā na gadrabhakule vā ghoṭakakule vā uppajjati, sindhuyā tīre pana sindhavakuleyeva uppajjati. Yathā ca sabbakāmadadaṃ manoharam maṇiratanaṃ na saṅkārakūṭe vā paṃsupabbatādīsu vā uppajjati, vepullapabbatabbhantareyeva uppajjati. Yathā ca timirapiṅgalo maccharājā na khuddakapokkharāṇīsu uppajjati, caturāsītiyojanasahassagambhīre mahāsamuddeyeva uppajjati. Yathā ca diyaḍḍhayojanasatiko supaṇṇarājā na gāmadvāre eraṇḍavanādīsu paṭivasati, mahāsamuddaṃ pana ajjhogāhetvā simbalidahavaneyeva paṭivasati. Yathā ca dhataratṭho suvaṇṇaḥmaṃso na gāmadvāre āvāṭakādīsu paṭivasati, navutihaṃsasahassaparivāro hutvā cittakūṭapabbateyeva paṭivasati. Yathā ca catuddīpissaro cakkavattirājā na nīcakule uppajjati, asambhinna-jātikhattiyakuleyeva pana uppajjati. Evameva imesu samaṇesu ekasamaṇopi na aññatitthāyatane uppajjati, ariyamaggaparikkhitte pana buddhasāsaneyeva uppajjati. Tenāha bhagavā “idheva, bhikkhave, samaṇo...pe... suññā parappavādā samaṇehi samaṇebhi aññehī”ti.

Sammā sīhanādaṃ nadathāti ettha sammāti hetunā nayena kāraṇena. Sīhanādanti seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ appaṭinādaṃ. Imesañhi catunnaṃ samaṇānaṃ idheva atthitāya ayaṃ nādo seṭṭhanādo nāma hoti uttamanādo. “Ime samaṇā idheva atthī”ti vadantassa aññato bhayaṃ vā āsaṅkā vā natthīti abhītanādo nāma hoti. “Amhākampi sāsane ime samaṇā atthī”ti pūraṇādīsu ekassāpi uṭṭahitvā vattuṃ asamatthatāya ayaṃ nādo appaṭinādo nāma hoti. Tena vuttaṃ “sīhanādanti seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ appaṭināda”nti.

140. Ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjatīti idaṃ kho pana kāraṇaṃ vijjati. Yaṃ aññatitthiyāti yena kāraṇena aññatitthiyā. Ettha ca titthaṃ jānitabbā, titthakaro jānitabbo titthiyā jānitabbā, titthiyasāvakā jānitabbā. Titthaṃnāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ettha hi sattā taranti uppalavanti ummujjanimujaṃ karonti, tasmā titthanti vuccanti. Tāsaṃ diṭṭhīnaṃ uppādetā titthakaro nāma. Tassa laddhiṃ gahetvā pabbajitā titthiyā nāma. Tesāṃ paccayadāyakaṃ titthiyasāvakāti veditabbā. Paribbājakāti gihibandhanaṃ pahāya pabbajjūpagatā. Assāsoti avassayo patitṭhā upatthambho. Balanti thāmo. Yena tumheti yena assāsena vā balena vā evaṃ vadetha.

Atthi kho no, āvuso, tena bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhenāti ettha ayaṃ saṅkhepattho - yo so bhagavā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena bhagavatā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ āsayānusayaṃ jānatā, hatthatale ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya sabbāṃ ñeyyadhammaṃ passatā. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā. Tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā. Sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānaṃ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatāni vāpi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā passatā. Attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā. Arīnaṃ hatattā paccayādīnaṃ arahattā ca arahatā, sammā sāmāñca saccānaṃ buddhattā sammāsambuddhena. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā. Kilesārīnaṃ hatattā arahatā, sammā sāmāṃ sabbadhammānaṃ buddhattā sammāsambuddhenāti, evaṃ catuvesārajjasena catūhi ākārehi thomitena cattāro dhammā akkhātā, ye mayaṃ attani sampassamānā evaṃ vadevā, na rājarājamahāmattādīnaṃ upatthambhaṃ kāyabalanti.

Satthari pasādoti “itipi so bhagavā”tiādinā nayena buddhaguṇe anussarantānaṃ uppannappasādo. Dhamme pasādoti “svākkhāto bhagavatā dhammo”tiādinā nayena dhammaguṇe anussarantānaṃ uppannappasādo. Sīlesu paripūrakāritāti ariyakantesu sīlesu paripūrakāritā. Ariyakantasīlāni nāma pañcasīlāni. Tāni hi bhavantaragatopi ariyasāvako attano ariyasāvakabhāvaṃ ajānantopi na vītikkamati. Sacepi hi naṃ koci vadeyya - “imaṃ sakalaṃ cakkavattirajjaṃ sampatīcchitvā khuddakamakkhikaṃ jīvitā voropehī”ti, aṭṭhānametaṃ, yaṃ so tassa vacanaṃ kareyya. Evaṃ ariyānaṃ sīlāni kantāni piyāni manāpāni. Tāni sandhāya vuttaṃ “sīlesu paripūrakāritā”ti.

Sahadhammikā kho panāti bhikkhu bhikkhunī sikkhamānā sāmāṇero sāmāṇerī upāsako upāsikāti ete satta sahadhammacārino. Etesu hi bhikkhu bhikkhūhi saddhiṃ sahadhammaṃ carati samānasikkhatāya. Tathā bhikkhunī bhikkhunīhi...pe... upāsikā upāsikāhi, sotāpanno sotāpannehi, sakadāgāmī...pe... anāgāmīhi sahadhammaṃ carati. Tasmā sabbepete sahadhammikāti vuccanti. Apicettha ariyasāvakāyeva adhippetā. Tesañhi bhavantarepi maggadassanānaṃ vivādo natthi, tasmā te accantaṃ ekadhammacāritāya sahadhammikā. Iminā, “suppaṭipanno bhagavato

sāvakaśaṅgho”tiādinā nayena saṅghaṃ anussarantānaṃ uppannappasādo kathito. Ettāvata cattāri sotāpannessa aṅgāni kathitāni honti.

Ime kho no, āvusoti, āvuso, ime cattāro dhammā tena bhagavatā amhākaṃ assāso ceva balañcāti akkhātā, ye mayaṃ attani sampassamānā evaṃ vadema.

141. Yo amhākaṃ satthāti iminā pūraṇakassapādike cha satthāro apadissanti. Yathā pana idāni sāsane ācariyupajjhāyādīsu “amhākaṃ ācariyo, amhākaṃ upajjhāyo”ti gehasitapemaṃ hoti. Evarūpaṃ pemaṃ sandhāya “satthari pasādo”ti vadanti. Thero panāha - “yasmā satthā nāma na ekassa, na dvinnaṃ hoti, sadevakassa lokassa ekova satthā, tasmā titthiyā ‘amhākaṃ satthā’ ti ekapadeneva satthāraṃ visuṃ katvā imināva padena viruddhā parājītā”ti. Dhamme pasādoti idaṃ pana yathā idāni sāsane “amhākaṃ dīghanikāyo amhākaṃ majjhimanikāyo”ti mamāyanti, evaṃ attano attano pariyattidhamme gehasitapemaṃ sandhāya vadanti. Sīlesūti ajasīlagosīlameṇḍakasīlakukkurasīlādīsu. Idha no āvusoti ettha idhāti pasādaṃ sandhāya vadanti. Ko adhippayāsoti ko adhikappayogo. Yadidanti yamidaṃ tumhākañceva amhākañca nānakaraṇaṃ vadeyyātha. Taṃ kiṃ nāma? Tumhākampi hi catūsu tṭhānesu pasādo, amhākampi. Nanu etasmiṃ pasāde tumhe ca amhe ca dvedhā bhinnasuvaṇṇaṃ viya ekasadisāti vācāya samadhurā hutvā atṭhaṃsu.

Atha nesaṃ taṃ samadhurataṃ bhindanto bhagavā evaṃ vādinotiādimāha. Tattha ekā niṭṭhāti yā tassa pasādassa pariyosānabhūtā niṭṭhā, kiṃ sā ekā, udāhu puthūti evaṃ pucchathāti vadati. Yasmā pana tasmīṃ tasmīṃ samaye niṭṭhaṃ apaññapento nāma natthi, brāhmaṇānañhi brahmaloko niṭṭhā, mahātāpasānaṃ ābhassarā, paribbājakānaṃ subhakiṇhā, ājīvākānaṃ “anantamānaso”ti evaṃ parikappito asaññibhavo. Imasmiṃ sāsane pana arahattaṃ niṭṭhā. Sabbeva cete arahattameva niṭṭhāti vadanti. Diṭṭhivasena pana brahmalokādīni paññapenti. Tasmā attano attano laddhivasena ekameva niṭṭhaṃ paññapenti, taṃ dassetuṃ bhagavā sammā byākaramānātiādimāha.

Idāni bhikkhūnampi ekā niṭṭhā, titthiyānampi ekā niṭṭhāti dvīsu atṭakārakesu viya tṭhitesu bhagavā anuyogavattaṃ dassento sā panāvuso, niṭṭhā sarāgassa, udāhu vītarāgassātiādimāha. Tattha yasmā rāgarattādīnaṃ niṭṭhā nāma natthi. Yadi siyā, soṇasiṅgālādīnampi siyāti imaṃ dosaṃ passantānaṃ titthiyānaṃ “vītarāgassa āvuso sā niṭṭhā”tiādinā nayena byākaraṇaṃ dassitaṃ.

Tattha viddasunoti paṇḍitassa. Anuruddhapaṭiviruddhassāti rāgena anuruddhassa kodhena paṭiviruddhassa. Papañcārāmassa papañcaratinoti ettha āramanti etthāti ārāmo. Papañco ārāmo assāti papañcārāmo. Papañce rati assāti papañcarati. Papañcoti ca mattapamattākārabhāvena pavattānaṃ taṇhādiṭṭhimānānametaṃ adhivacanaṃ. Idha pana taṇhādiṭṭhiyova adhippetā. Sarāgassātiādīsu pañcasu tṭhānesu ekova kilesa āgato. Tassa ākārato nānattaṃ veditabbaṃ. Sarāgassāti hi vuttaṭṭhāne pañcakāmaguṇikarāgavasena gahito. Sataṇhassāti bhavataṇhāvasena. Saupādānassāti gahaṇavasena. Anuruddhapaṭiviruddhassāti yugaḷavasena. Papañcārāmassāti papañcuppattidassanavasena. Sarāgassāti vā ettha akusalamūlavasena gahito. Sataṇhassāti ettha taṇhāpaccayā upādānadassanavasena. Sesam purimasadisameva. Thero panāha “kasmā evaṃ viddhaṃsetha? Ekoyeva hi ayaṃ lobho rajjanavasena rāgoti vutto. Taṇhākaraṇavasena taṇhā. Gahaṇaṭṭhena upādānaṃ. Yugaḷavasena anurodhapaṭivirodho. Papañcuppattidassanaṭṭhena papañco”ti.

142. Idāni imesaṃ kilesānaṃ mūlabhūtaṃ diṭṭhivādaṃ dassento dvemā, bhikkhave, diṭṭhiyotiādīmāha.

Tattha bhavaditṭhīti sassataditṭhi. Vibhavaditṭhīti ucchedaditṭhi. Bhavaditṭhiṃ allīnāti taṇhādītṭhivasena sassataditṭhiṃ allīnā. Upagatāti taṇhādītṭhivaseneva upagatā. Ajjhositāti taṇhādītṭhivaseneva anupavītṭhā. Vibhavaditṭhiyā te paṭiviruddhāti te sabbe ucchedavādīhi saddhiṃ - “tumhe andhabālā na jānātha, sassato ayaṃ loko, nāyaṃ loko ucchijjati”ti paṭiviruddhā niccaṃ kalahabhaṇḍanapasutā viharanti. Dutiyavārepi eseva nayo.

Samudayañcātiādīsu dve diṭṭhīnaṃ samudayā khaṇikasamudayo paccayasamudayo ca. Khaṇikasamudayo diṭṭhīnaṃ nibbatti. Paccayasamudayo aṭṭha ṭhānāni. Seyyathidaṃ, khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. “Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhīnaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena. Evaṃ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Avijjā... phasso... saññā... vitakko... ayonisomanasikāro... pāpamitto... paratoghoso hetu, paratoghoso paccayo diṭṭhīnaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena. Evaṃ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ”. Atthaṅgamāpi dveyeva khaṇikatthaṅgamo paccayatthaṅgamo ca. Khaṇikatthaṅgamo nāma khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ. Paccayatthaṅgamo nāma sotāpattimaggo. Sotāpattimaggo hi diṭṭhiṭṭhānasamugghātōti vutto.

Assādanti diṭṭhimūlakaṃ ānisaṃsaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ - “yaṃdiṭṭhiko satthā hoti, taṃdiṭṭhikā sāvakaṃ honti. Yaṃdiṭṭhikā satthāraṃ sāvakaṃ sakkaronti, garuṃ karonti, mānenti, pūjenti, labhanti tattonidānaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Ayaṃ, bhikkhave, diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso”ti. Ādīnavanti diṭṭhiggahaṇamūlakaṃ upaddavaṃ. So vaggulivataṃ ukkuṭikappadhānaṃ kaṇṭakāpassayatā pañcātapatappanaṃ sānupapātapatanaṃ kesamassuluñcanaṃ appoṇakaṃ jhānantiādīnaṃ vasenaṃ veditabbo. Nissaraṇanti diṭṭhīnaṃ nissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ. Yathābhūtaṃ nappajānantīti ye etaṃ sabbaṃ yathāsabhāvaṃ na jānanti. Na parimuccanti dukkhasmāti sakalavaṭṭadukkhato na parimuccanti. Iminā etesaṃ niṭṭhā nāma natthīti dasseti. Parimuccanti dukkhasmāti sakalavaṭṭadukkhato parimuccanti. Iminā etesaṃ niṭṭhā nāma atthīti dvinnaṃ aṭṭakārakānaṃ aṭṭaṃ chindanto viya sāsanasmiṃyeva niṭṭhāya atthitaṃ patiṭṭhabeti.

143. Idāni diṭṭhicchedanaṃ dassento cattārimāni, bhikkhave, upādānānītiādīmāha. Tesāṃ vitthāraṃkathā visuddhimagge vuttāyeva.

Sabbupādānapariññāvādā paṭijānamānāti mayaṃ sabbesaṃ upādānānaṃ pariññaṃ samatikkamaṃ vadāmāti evaṃ paṭijānamānā. Na sammā sabbupādānapariññanti sabbesaṃ upādānānaṃ samatikkamaṃ sammā na paññapenti. Keci kāmupādānamattassa pariññaṃ paññapenti. Keci diṭṭhupādānamattassa paññapenti, keci sīlabbatupādānassāpi. Attavādupādānassa pana pariññaṃ paññapento nāma natthi. Tesāṃ pana bhedaṃ dassento kāmupādānassa pariññaṃ paññapentiādīmāha. Tattha sabbepi kāmupādānassa pariññaṃ paññapentiyeva, channavuti pāsaṇḍāpi hi “kāmaṃ kho pabbajitena na sevitaṃbā”ti vatthupaṭisevanaṃ kāmāṃ kappatīti na paññapenti, akappiyameva katvā paññapenti. Ye pana sevanti, te theyyena sevanti. Tena vuttaṃ “kāmapādānassa pariññaṃ paññapenti”ti.

Yasmā “natthi dinna”ntiādīni gahetvā caranti. “Sīlena suddhi vatena suddhi,

bhāvanāya suddhī”ti gaṇhanti, attupaladdhiṃ na pajahanti, tasmā na diṭṭhupādānassa, na sīlabbatupādānassa, na attavādupādānassa pariññaṃ paññapenti. Taṃ kissa hetūti taṃ apaññāpanaṃ etesaṃ kissa hetu, kiṃ kāraṇā? Imāni hi te bhontoti yasmā te bhonto imāni tīṇi kāraṇāni yathāsabhāvato na jānantīti attho. Ye panettha dvinnāṃ pariññānaṃ paññāpanakāraṇaṃ diṭṭhiñceva sīlabbatañca “etaṃ pahātabba”nti yathāsabhāvato jānanti. Te sandhāya parato dve vārā vuttā. Tattha ye “atthi dinna”ntiādīni gaṇhanti, te diṭṭhupādānassa pariññaṃ paññapenti. Ye pana “na sīlena suddhi, na vatena suddhi, na bhāvanāya suddhī”ti gaṇhanti, te sīlabbatupādānassa pariññaṃ paññapenti. Attavādupādānassa pariññaṃ pana ekopi paññapetuṃ na sakkoti. Aṭṭhasamāpattilābhīnopi hi candimasūriye pāṇinā parimajjitvā caramānāpi ca titthiyā tisso pariññā paññapenti. Attavādaṃ muñcituṃ na sakkonti. Tasmā punappunaṃ vaṭṭasmiṃyeva patanti. Pathavijigucchanasasako viya hi ete.

Tatthāyaṃ atthasallāpikā upamā - pathavī kira sasakaṃ āha - “bho sasakā”ti. Sasako āha - “ko eso”ti. “Kasmā mameva upari sabbairiyāpathe kappento uccārapassāvaṃ karonto maṃ na jānāsī”ti. “Suṭṭhu tayā ahaṃ diṭṭho, mayā akkantaṭṭhānampi aṅgulaggehi phuṭṭhaṭṭhānaṃ viya hoti, vissatṭhaudakaṃ appamattakaṃ, karīsaṃ katakaphalamattaṃ. Hatthiassādīhi pana akkantaṭṭhānampi mahantaṃ, passāvopi nesaṃ ghaṭamatto hoti, uccāropi pacchimatto hoti, alaṃ mayhaṃ tayā”ti uppatitvā aññasmīṃ ṭhāne patito. Tato naṃ pathavī āha - “are dūraṃ gatopi nanu mayhaṃ upariyeva patitosi”ti. So puna taṃ jigucchanto uppatitvā aññattha patito, evaṃ vassasahassampi uppatitvā patamāno sasako pathaviṃ muñcituṃ na sakkoti. Evamevaṃ titthiyā sabbūpādānapariññaṃ paññapentopi kāmupādānādīnaṃ tiṇṇaṃyeva samatikkamaṃ paññapenti. Attavādaṃ pana muñcituṃ na sakkonti, asakkontā punappunaṃ vaṭṭasmiṃyeva patantīti.

Evaṃ yaṃ titthiyā samatikkamituṃ na sakkonti, tassa vasena diṭṭhicchedavādaṃ vatvā idāni pasādapacchedavādaṃ dassento evarūpe kho, bhikkhave, dhammavinayetiādīmāha. Tattha dhammavinayeti dhamme ceva vinaye ca, ubhayenapi aniyyānikasāsaṇaṃ dasseti. “Yo satthari pasādo so na sammaggato”ti aniyyānikasāsaṇamhi hi satthā kālaṃ katvā sīhōpi hoti, byagghōpi hoti, dīpipi acchōpi taracchōpi. Sāvakaṃ panassa migāpi sūkarāpi pasādāpi honti, so “ime mayhaṃ pubbe upaṭṭhākā paccayadāyakā”ti khantiṃ vā mettaṃ vā anuddayaṃ vā akatvā tesāṃ upari patitvā lohitaṃ pivati, thūlathūlamamaṃsānīpi khādāti. Satthā vā pana biḷāro hoti, sāvakaṃ kukkuṭā vā mūsikā vā. Atha ne vuttanayeneva anukampaṃ akatvā khādāti. Atha vā satthā nirayapālo hoti, sāvakaṃ nerayikasattā. So “ime mayhaṃ pubbe upaṭṭhākā paccayadāyakā”ti anukampaṃ akatvā vividhā kammakāraṇā karoti, ādittepi rathe yojeti, aṅgārapabbatampi āropeti, lohakumbhiyampi khipati, anekehipi dukkhadhammehi sampayojeti. Sāvakaṃ vā pana kālaṃ katvā sīhādayo honti, satthā migādīsū aññataro. Te “imaṃ mayhaṃ pubbe catūhi paccayehi upaṭṭhahimhā, satthā no aya”nti tasmiṃ khantiṃ vā mettaṃ vā anuddayaṃ vā akatvā vuttanayeneva anayabyasaṇaṃ pāpenti. Evaṃ aniyyānikasāsane yo satthari pasādo, so na sammaggato hoti, kañci kālaṃ gantvāpi pacchā vinassatiyeva.

Yo dhamme pasādōti aniyyānikasāsaṇasmiñhi dhamme pasādo nāma, uggahitapariyāpuṭa - dhāritavācittamattake tantidhamme pasādo hoti, vaṭṭamokkho panettha natthi. Tasmā yo ettha pasādo, so punappunaṃ vaṭṭameva gambhīraṃ karotīti sāsanaṃ asammaggato asabhāvato akkhāyati.

Yā sīlesu paripūrakāritāti yāpi ca aniyyānikasāsane ajasīlādīnaṃ vasena paripūrakāritā, sāpi yasmā vaṭṭamokkhaṃ bhavanissaraṇaṃ na sampāpeti, sampajjamānā pana tiracchānayaṇiṃ āvahati, vipaccamānā nirayaṃ, tasmā sā na sammaggaṭā akkhāyati. Yā sahadhammikesūti aniyyānikasāsanasmīhi ye sahadhammikā, tesu yasmā ekacce kālaṃ katvā sīhādayopi honti, ekacce migādayo, tattha sīhādibhūtā “ime amhākaṃ sahadhammikā ahesu”nti migādibhūtesu khantiādīni akatvā pubbe vuttanayeneva nesaṃ mahādukkhaṃ uppādentī. Tasmā ettha sahadhammikesu piyamanāpatāpi asammaggaṭā akkhāyati.

Idaṃ pana sabbampi kāraṇabhedaṃ ekato katvā dassento bhagavā taṃ kissa hetu? Evañhetam, bhikkhave, hotītiādīmāha. Tatrāyaṃ saṃkhepattho - evañhetam, bhikkhave, hoti, yaṃ mayā vuttaṃ “yo satthari pasādo so na sammaggato akkhāyati”tiādi, taṃ evameva hoti. Kasmā? Yasmā te pasādādayo durakkhāte dhammavinaye ...pe... asammāsambuddhappaveditē, ettha hi yathā tanti kāraṇatthe nipāto. Tattha durakkhātetī dukkathite, dukkathitattāyeva duppavedite. So panesa yasmā maggaṃ phalaṭṭhāya na niyyāti, tasmā aniyyāniko. Rāgādīnaṃ upasamāya asaṃvattanato anupasamasamvattaniko. Na sammāsambuddhena sabbaññunā paveditoti asammāsambuddhappavedito. Tasmīṃ aniyyānike anupasamasamvattanike asammāsambuddhappavedite. Ettāvatā bhagavā titthiyesu pasādo surāpītasīṅgāle pasādo viya niratthakoti dasseti.

Eko kira kālasīṅgālo rattiṃ nagaraṃ pavittṭho surājallikaṃ khāditvā punnāgavane nipajjitvā niddāyanto sūriyuggamane pabujjhitvā cintesi “imasmiṃ kāle na sakkā gantūṃ, bahū amhākaṃ verino, ekaṃ vañcetuṃ vaṭṭatī”ti. So ekaṃ brāhmaṇaṃ gacchantaṃ disvā imaṃ vañcessāmīti “ayya brāhmaṇā”ti āha. Ko eso brāhmaṇaṃ pakkosatīti. “Ahaṃ, sāmī, ito tāva ehīti. Kiṃ bhoti? Maṃ bahigāmaṃ nehi, ahaṃ te dve kahāpaṇasatāni dassāmīti. Sopi nayissāmīti taṃ pādesu gaṇhi. Are bāla brāhmaṇa, na mayhaṃ kahāpaṇā chaḍḍitakā atthi, dullabhā kahāpaṇā, sādhukaṃ maṃ gaṇhāhīti. Kathaṃ bho gaṇhāmīti? Uttarāsāṅgena gaṇṭhikaṃ katvā aṃse laggetvā gaṇhāhīti. Brāhmaṇo taṃ tathā gahetvā dakkhiṇadvārasamīpaṭṭhānaṃ gantvā ettha otāremīti pucchi. Kataratṭhānaṃ nāma etanti? Mahādvāraṃ etanti. Are bāla, brāhmaṇa, kiṃ tava ñātakā antaradvāre kahāpaṇaṃ ṭhapenti, parato maṃ harā”ti. So punappunaṃ thokaṃ thokaṃ gantvā “ettha otāremi ettha otāremi”ti pucchitvā tena tajjito khemaṭṭhānaṃ gantvā tattha otārehīti vutto otāretvā sāṭakaṃ gaṇhi. Kālasīṅgālo āha “ahaṃ te dve kahāpaṇasatāni dassāmīti avocaṃ. Mayhaṃ pana kahāpaṇā bahū, na dve kahāpaṇasatāneva, yāva ahaṃ kahāpaṇe āharāmi, tāva tvaṃ sūriyaṃ olokento tiṭṭhā”ti vatvā thokaṃ gantvā nivattetvā puna brāhmaṇaṃ āha “ayya brāhmaṇa mā ito olokehi, sūriyameva olokento tiṭṭhā”ti. Evañca pana vatvā ketakavanaṃ pavisitvā yathāruciṃ pakkanto. Brāhmaṇassapi sūriyaṃ oloketasseva nalāṭato ceva kacchehi ca sedā mucchiṃsu. Atha naṃ rukkhadevatā āha -

“Saddahāsi siṅgālassa, surāpītassa brāhmaṇa;
Sippikānaṃ sataṃ natthi, kuto kaṃsasatā duve”ti.

Evaṃ yathā kālasīṅgāle pasādo niratthako, evaṃ titthiyesupīti.

144. Aniyyānikasāsane pasādassa niratthakabhāvaṃ dassetvā niyyānikasāsane tassa sātthakataṃ dassetuṃ tathāgato ca kho, bhikkhavetiādīmāha. Tattha kāmupādānassa pariññaṃ paññāpetīti arahattamaggena kāmupādānassa

pahānapariññaṃ samatikkamaṃ paññāpeti, itaresaṃ tiṇṇaṃ upādānaṃ sotāpattimaggena pariññaṃ paññāpeti. Evarūpe kho, bhikkhave, dhammavinayeti, bhikkhave, evarūpe dhamme ca vinaye ca. Ubhayenapi niyyānikasāsanaṃ dasseti. Satthari pasādoti evarūpe sāsane yo satthari pasādo, so sammaggato akkhāyati, bhavadukkhaniissaraṇāya saṃvattati.

Tatrimāni vatthūni - bhagavā kira vediyakapabbate indasālaguhāyaṃ paṭivasati. Atheko ulūkasakuṇo bhagavati gāmaṃ piṇḍāya pavisante upaḍḍhamaggaṃ anugacchati, nikkhamante upaḍḍhamaggaṃ paccuggamaṃ karoti. So ekadivaṃ sammāsambuddhaṃ sāyanhasamaye bhikkhusaṅghaparivutaṃ nisinnaṃ pabbatā oruyha vanditvā pakkhe paṇāmetvā añjaliṃ paggayha sīsaṃ heṭṭhā katvā dasabalaṃ namassamāno aṭṭhāsi. Bhagavā taṃ oloketvā sitaṃ pātvākāsi. Ānandatthero “ko nu kho, bhante, hetu ko paccayo sitassa pātukammāyā”ti pucchi. “Passānanda, imaṃ ulūkasakuṇaṃ, ayaṃ mayi ca bhikkhusaṅghe ca cittaṃ pasādetvā satasahassakappe devesu ca manussesu ca saṃsāritvā somanasso nāma paccekabuddho bhavissatī”ti āha -

Ulūkamaṇḍalakkhika, vediyake ciradīghavāsika;
Sukhitoṃ tvaṃ ayya kosiya, kāluṭṭhitaṃ passasi buddhavaraṃ.

Mayi cittaṃ pasādetvā, bhikkhusaṅghe anuttare;
Kappānaṃ satasahassāni, duggateso na gacchati.

Devalokā cavitvāna, kusalamūlena codito;
Bhavissati anantaññaṃ, somanassoti vissutoti.

Aññānīpi cettha rājagahanagare sumanamālākāravatthu mahābherivādakavatthu morajikavatthu vīṇāvādakavatthu saṅkhadhamakavatthūti evamādīni vatthūni vitthāretabbāni. Evaṃ niyyānikasāsane satthari pasādo sammaggato hoti.

Dhamme pasādoti niyyānikasāsanaṃhi dhamme pasādo sammaggato hoti. Saramatte nimittaṃ gahetvā suṇantānaṃ tiracchānagatānampi sampattidāyako hoti, paramatthe kiṃ pana vattabbaṃ. Ayamatto maṇḍūkadevaputtādīnaṃ vatthuvasena veditabbo.

Sīlesu paripūrakāritāti niyyānikasāsanaṃhi sīlesu paripūrakāritāpi sammaggatā hoti, saggamokkhasampattiṃ āvāhati. Tattha chattamāṇavakatthusāmaṇeravatthuādīni dīpetabbāni.

Sahadhammikesūti niyyānikasāsane sahadhammikesu piyamanāpatāpi sammaggatā hoti, mahāsampattiṃ āvāhati. Ayamatto vimānapetavatthūhi dīpetabbo. Vuttañhetuṃ -

“Khīrodanamahamadāsiṃ, bhikkhuno piṇḍāya carantassa...pe...

Phāṇitaṃ...pe... ucchukhaṇḍikaṃ... timbarusakaṃ... kakkārikaṃ...

Eḷālukaṃ... vallipakkaṃ... phārusakaṃ... hatthapatākaṃ...

Sākamuṭṭhiṃ ... pupphakamuṭṭhiṃ... mūlakaṃ... nimbamuṭṭhiṃ...

Ambikañjikaṃ... doṇinimmajjaniṃ... kāyabandhanaṃ...

Aṃsabaddhakaṃ... āyogapaṭṭaṃ... vidhūpanaṃ... tālavaṇṭaṃ...

Morahatthaṃ... chattaṃ... upāhanaṃ... pūvaṃ modakaṃ...

Sakkhalikaṃ ahamadāsiṃ, bhikkhuno piṇḍāya carantassa...pe...

Tassā me passa vimānaṃ, accharā kāmavaṇṇiniṃhamasmī”ti.

Taṃ kissa hetūtiādi vuttanayānusāreṇeva yojetvā veditabbaṃ.

145. Idāni yesaṃ upādānaṃ titthiyā na sammā pariññaṃ paññapenti, tathāgato paññapeti, tesāṃ paccayaṃ dassetuṃ ime ca, bhikkhavetiādimāha. Tattha kiṃnidānātiādīsu nidānādīni sabbāreva kāraṇavevacanāni. Kāraṇaṃhi yasmā phalaṃ nideti handa, naṃ gaṇhathāti appeti viya, tasmā nidānanti vuccati. Yasmā taṃ tato jāyati samudeti pabhavati, tasmā samudayo, jāti, pabhavoti vuccati. Ayaṃ panettha padattho - kiṃ nidānaṃ etesanti kiṃnidānā. Ko samudayo etesanti kiṃsamudayā. Kā jāti etesanti kiṃjātikā. Ko pabhavo etesanti kiṃpabhavā. Yasmā pana tesāṃ taṇhā yathāvuttena atthēna nidānañceva samudayo ca jāti ca pabhavo ca, tasmā “taṇhānidānā”tiādimāha. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Yasmā pana bhagavā na kevalaṃ upādānasseva paccayaṃ jānāti, upādānassa paccayabhūtāya taṇhāyapi, taṇhādipaccayānaṃ vedanādīnampi paccayaṃ jānātiyeva, tasmā taṇhā cāyaṃ, bhikkhavetiādimāha.

Yato ca khoti yasmiṃ kāle. Avijjā pahīnā hotīti vaṭṭamūlikā avijjā anuppādanirodhena pahīnā hoti. Vijjā uppannāti arahattamaggavijjā uppannā. So avijjāvirāgā vijjuppadāti. So bhikkhu avijjāya ca pahīnattā vijjāya ca uppannattā. Neva kāmupādānaṃ upādiyatīti neva kāmupādānaṃ gaṇhāti na upeti, na sesāni upādānāni. Anupādiyaṃ na paritassatīti evaṃ kiñci upādānaṃ aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. Aparitassanti aparitassanto taṇhaṃ anuppādentō. Paccattaṃyeva parinibbāyatīti sayameva kilesaparinibbānena parinibbāyati. Evamassa āsavakkhayaṃ dassetvā idāni khīṇāsavassa bhikkhuno paccavekkhaṇaṃ dassento khīṇā jātītiādimāha. Taṃ vuttatthamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

Vesālinagaravaṇṇanā

146. Evaṃ me sutanti mahāsīhanādasuttaṃ. Tattha vesāliyaṃ evaṃnāmake nagare. Taṃ kira aparāparaṃ visālībhūtātāya “vesālī”ti saṅkhaṃ gataṃ. Tatrāyaṃ anupubbakathā - bārāṇasirañño kira aggamaheṣiyā kucchimhi gabbho saṇṭhāsi. Sā ñatvā rañño nivedesi. Rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihaṇīyamānā gabbhaparipākakāle vijāyanagharaṃ pāvīsi. Puññavantīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, sā ca tāsāṃ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakaupphasadisāṃ maṃsapesiṃ vijāyi. Tato “aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamaheṣī maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkaṃ saṃvidahiṃsu.

Suvaṇṇapaṭṭakañcetta jātihiṅgulakena “bārāṇasirañño aggamahesiyā pajā”ti likhitvā bandhiṃsu. Tato taṃ bhājanam ūmibhayādīhi anupaddutam gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulam nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgam otiṇṇo taṃ bhājanam āgacchantam disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Athettha taṃ akkharapaṭṭikam rājamuddikālañchanam ca disvā muñcivā taṃ maṃsapesiṃ addasa, disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtikabhāvo natthi”ti. Assamaṃ netvā suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhutaram ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā maṃsapesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā utṭhahiṃsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi.

Tesu tāpasassa puttasiṃho uppajji, aṅguṭṭhakato cassa khīram nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattam alabhittha, so bhattam bhuñjitvā khīram dārakānam mukhe āsiñcati. Tesam udaram yaṃ yaṃ pavisati, taṃ taṃ sabbam maṇibhājanagatam viya dissati, evaṃ nicchavī ahesuṃ. Apare āhu “sibbetvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavi ahosi”ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā licchavīti paññāyiṃsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ sikkhāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāram ṇatvā gopālakā āhaṃsu - “bhante, pabbajitānam dārakaposanam palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ posessāma, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso sādhuṭi paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso - “mahāpuñña dārakā appamādena vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā ca aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karoṭha, pañcagorasena rājānam tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaram māpetha, tattha kumāram abhisiñcathā”ti vatvā dārake adāsi. Te sādhuṭi paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ.

Dārakā vuddhimanvāya kīlantā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti. Te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca mātāpitūhi vuttā “ime nimmātāpitikā tāpasapositā amhe atipaharanti”ti vadanti. Tato tesam mātāpitāro “ime dārakā aññe dārake vināsenti dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime”ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso vajjīti vuccati yojanasatiko parimāṇena. Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānam tosetvā aggahesuṃ. Tattha ca nagaram māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāram abhisiñcivā rājānam akaṃsu. Tāya cassa dārikāya saddhiṃ vivāhaṃ katvā katikaṃ akaṃsu “bāhirakadārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesam paṭhamasaṃvāsena dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evaṃ soḷasakkhattuṃ dve dve jātā. Tato tesam dārakānam yathākkamaṃ vaḍḍhantānam āramuyyānanivāsattāṇaparivārasampattiṃ gahetuṃ appahontā nagaram tikkhattuṃ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipiṃsu. Tassa punappunam visālīkatattā vesālītveva nāmaṃ jātam. Tena vuttam “vesāliyanti evaṃ nāmake nagare”ti.

01 Bahinagareti nagarassa bahi, na ambapālivanam viya antonagarasmiṃ. Ayaṃ pana jīvakambavanam viya nagarassa bahiddhā vanasaṇḍo. Tena vuttam “bahinagare”ti. Aparapureti purassa apare, pacchimadisāyanti attho. Vanasaṇḍeti so kira vanasaṇḍo nagarassa pacchimadisāyaṃ gāvutamatte ṭhāne. Tattha manussā bhagavato gandhakuṭiṃ katvā taṃ parivāretvā bhikkhūnam

rattitṭhānadivāṭṭhānacaṅkamaleṇakuṭimaṇḍapādīni patitṭhapesuṃ, bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṃ “aparapure vanasaṇḍe”ti. Sunakkhattoti tassa nāmaṃ. Licchavīnaṃ pana puttattā licchavi puttoti vutto. Acirapakkantoti vibbhamitvā gihibhāvūpagamanena adhunāpakkanto. Parisatīti parisamajjhe. Uttarimanussadhammāti ettha manussadhammā nāma dasakusalakammapathā. Te paṭisedhetuṃ na sakkoti. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyañhi bahū manussā ratanattaye pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā. Te dasakusalakammapathamattampi natthi samaṇassa gotamassāti vutte tvaṃ kattha bhagavantaṃ pāṇaṃ hanantaṃ addasa, kattha adinnaṃ ādiyantantiādīni vatvā attano pamāṇaṃ na jānāsi? Kiṃ dantā me atthīti pāsāṇasakkharā khādasi, ahinaṅguṭṭhe gaṇhituṃ vāyamasī, kakacadantesu pupphāvaḷikaṃ kīlītuṃ icchasi? Mukhato te dante pātesāmmāti vadeyyuṃ. So tesaṃ upārambhabhayā evaṃ vattuṃ na sakkoti.

Vesālinagaravaṇṇanā nīṭṭhitā.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā

Tato uttariṃ pana visesādhigamaṃ paṭisedhento uttari manussadhammā alamariyaññāḍassanavisesoti āha.

Tattha alamariyaṃ ñātunti alamariyo, ariyabhāvāya samatthoti vuttaṃ hoti. Ñāḍadassanameva ñāḍadassanaviseso. Alamariyo ca so ñāḍadassanaviseso cāti alamariyaññāḍadassanaviseso. Ñāḍadassananti dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇaṇāṇampi sabbaññutaññāṇampi vuccati. “Appamatto samāno ñāḍadassanaṃ ārādheti”ti hi ettha dibbacakkhu ñāḍadassanaṃ nāma. “Ñāḍadassanāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti”ti ettha vipassanāññāṇaṃ. “Abhabbā te ñāḍadassanāya anuttarāya sambodhāyā”ti ettha maggo. “Ayamañño uttari manussadhammā alamariyaññāḍadassanaviseso adhigato phāsu vihāro”ti ettha phalaṃ. “Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādi, akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti ettha paccavekkhaṇaṇāṇaṃ. “Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādi sattāhakālaṅkato ālāro kālāmo”ti ettha sabbaññutaññāṇaṃ. Idha pana lokuttaramaggo adhippeto. Tañhi so bhagavato paṭisedheti.

Takkapariyāhatanti iminā ācariyaṃ paṭibāhati. Evaṃ kirassa ahosi - samaṇena gotamena ācariye upasaṅkamitvā sukhumaṃ dhammantaraṃ gahitaṃ nāma natthi, takkapariyāhataṃ pana takketvā evaṃ bhavissati evaṃ bhavissatīti takkapariyāhataṃ dhammaṃ desetīti. Vīmaṃsānucaritanti iminā cassa lokiyapaññaṃ anujānāti. Samaṇo gotamo paññavā, so taṃ paññāsaṅkhātaṃ indavajirūpamaṃ vīmaṃsaṃ evaṃ vaṭṭissati, evaṃ vaṭṭissatīti ito cito ca anucarāpetvā vīmaṃsāya anucaritaṃ dhammaṃ deseti. Sayampaṭibhānanti imināssa dhammesu paccakkhabhāvaṃ paṭibāhati. Evaṃ hissa ahosi - samaṇassa gotamassa sukhumaṃ dhammantaraṃ vipassanā vā maggo vā phalaṃ vā paccavekkhaṇā vā natthi, ayaṃ pana laddhapariso, rājānaṃ cakkavattiṃ viya naṃ cattāro vaṇṇā parivārenti, suphusitaṃ panassa dantāvaraṇaṃ, mudukā jivhā, madhuro saro, anelagaḷā vācā, so yaṃ yadevassa upaṭṭhāti, taṃ taṃ gahetvā sayampaṭibhānaṃ kathento mahājānaṃ rañjetīti.

Yassa ca khvāssa atthāya dhammo desitoti yassa ca kho atthāya assa dhammo desito. Seyyathidaṃ, rāgapatiḥhātattthāya asubhakammaṭṭhānaṃ, dosappaṭiḥhātattthāya mettābhāvanā, mohappaṭiḥhātattthāya pañca dhammā, vitakkūpacchedāya ānāpānassati.

So niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti so dhammo yo taṃ yathādesitaṃ karoti, tassa takkarassa sammā hetunā nayena kāraṇena vaṭṭadukkhakkhayāya niyyāti gacchati tamatthaṃ sādhetīti dīpeti. Idaṃ panesa na attano ajjhāsayena vadati. Buddhānañhi dhammo aniyyānikoti evamevaṃ pavedeyya, na pana sakkoti vattuṃ. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyañhi bahū sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmiupāsakā. Te evaṃ vadeyyuṃ “sunakkhatta tvaṃ bhagavatā desitadhammo aniyyānikoti vadasi, yadi ayaṃ dhammo aniyyāniko, imasmiṃ nagare ime kasmā ettakā sotāpannā jātā, ettakā sakadāgāmī, ettakā anāgāmīti pubbe vuttanayena upārambhaṃ kareyyu”nti. So iminā upārambhabhayena aniyyānikoti vattuṃ asakkonto ajjunena vissatṭhakaṇḍaṃ viya assa dhammo amogho niyyāti, abbhantare panassa kiñci natthīti vadati.

Assosi khoti vesāliyaṃ brāhmaṇakulasetṭhikulādīsu tattha tattha parisamajjhe evaṃ bhāsamānassa taṃ vacanaṃ suṇi, na pana paṭisedhesi. Kasmā? Kāruṇṇātāya. Evaṃ kirassa ahosi ayaṃ kuddho jhāyamānaṃ veluvanaṃ viya pakkhittaloṇaṃ uddhanaṃ viya ca kodhavasena paṭapaṭāyati, mayā paṭibāhito pana mayipi āghātaṃ bandhissati, evamassa tathāgate ca mayi cāti dvīsu janesu āghāto atibhāriyo bhavissatīti kāruṇṇātāya na paṭisedhesi. Api cassa evaṃ ahosi, buddhānaṃ avaṇṇakathanāṃ nāma puṇṇacande dosāropanasadisāṃ, ko imassa kathaṃ gaṇhissati? Sayameva kheḷe pacchinne mukhe sukkhe oramissatīti iminā kāraṇena na paṭisedhesi. Piṇḍapāṭapaṭikkantoti piṇḍapāṭapariyesanato apagato.

147. Kodhanoti caṇḍo pharuso. Moghapurisoti tucchapuriso. Yassa hi tasmiṃ attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo natthi, taṃ buddhā “moghapuriso”ti vadanti. Upanissaye satipi tasmiṃ khaṇe magge vā phale vā asati “moghapuriso”ti vadantiyeva. Imassa pana tasmiṃ attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo samucchinnoyeva, tena taṃ “moghapuriso”ti āha. Kodhā ca panassa esā vācā bhāsītāti esā ca panassa vācā kodhena bhāsītā.

Kasmā panesa bhagavato kuddhoti? Ayañhi pubbe bhagavantaṃ upasaṅkamtivā dibbacakkhuparikammaṃ pucchi. Athassa bhagavā kathesi. So dibbacakkhūṃ nibbattetvā ālokaṃ vaḍḍhetvā devaloke olokento nandanavanacittalatāvanaphārusakavanamissakavanesu dibbasampattiṃ anubhavamāne devaputte ca devadhītaro ca disvā etesaṃ evarūpāya attabhāvasampattiyā ṭhitānaṃ kīvamadhuro nu kho saddo bhavissatīti saddaṃ sotukāmo hutvā dasabalaṃ upasaṅkamtivā dibbasotadhātuparikammaṃ pucchi. Bhagavā panassa dibbasotadhātuyā upanissayo natthīti ṇatvā parikammaṃ na kathesi. Na hi buddhā upanissayavirahita tassa parikammaṃ kathenti. So bhagavati āghātaṃ bandhitvā cintesi “ahaṃ samaṇaṃ gotamaṃ paṭhamāṃ dibbacakkhuparikammaṃ pucchiṃ, so ‘mayhaṃ taṃ sampajjatu vā mā vā sampajjatū’ti kathesi. Ahaṃ pana paccattapurisakārena taṃ nibbattetvā dibbasotadhātuparikammaṃ pucchiṃ, taṃ me na kathesi. Addhāssa evaṃ hoti ‘ayaṃ rājababbajito dibbacakkhuññaṃ nibbattetvā dibbasotadhātuññaṃ nibbattetvā cetopariyaññaṃ nibbattetvā āsavānaṃ khayaññaṃ nibbattetvā mayā samasamo bhavissatī’ti issāmacchariyavasena mayhaṃ na kathetī”ti. Bhiyyoso āghātaṃ

bandhitvā kāsāyāni chaḍḍetvā gihibhāvaṃ patvāpi na tuṇhībhūto vicarati. Dasabalaṃ pana asatā tucchena abbhācikkhanto vicarati. Tenāha bhagavā “kodhā ca panassa esā vācā bhāsītā”ti.

Vaṇṇo heso, sārīputtāti, sārīputta, tathāgatena satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena etadatthameva vāyāmo kato “desanādhhammo me niyyāniko bhavissatī”ti. Tasmā yo evaṃ vadeyya, so vaṇṇaṃyeva tathāgatassa bhāsati. Vaṇṇo heso, sārīputta, tathāgatassa guṇo eso tathāgatassa, na aguṇoti dasseti.

Ayampi hi nāma sārīputtātiadinā kiṃ dasseti? Sunakkhattena paṭisiddhassa uttarimanussadhammassa attani atthitaṃ dasseti. Bhagavā kira ayaṃ, sārīputta, sunakkhatto moghapuriso natthi tathāgatassa uttarimanussadhammoti vadati. Mayhañca sabbaññutaññāṇaṃ nāma atthi, iddhividhaññāṇaṃ nāma atthi, dibbasotadhātuññāṇaṃ nāma atthi, cetopariyaññāṇaṃ nāma atthi, dasabalaññāṇaṃ nāma atthi, catuvesāraññāṇaṃ nāma atthi, aṭṭhasu parisāsu akampanaññāṇaṃ nāma atthi, catuyoniparicchedakaññāṇaṃ nāma atthi, pañcagatiparicchedakaññāṇaṃ nāma atthi, sabbepe cete uttarimanussadhammāyeva. Evarūpesu uttarimanussadhammesu ekassāpi vijānanasamatthaṃ dhammanvayamattampi nāma etassa moghapurissassa na bhavissatīti etamatthaṃ dassetuṃ ayampi hi nāma sārīputtātiadinā nayena imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha anvetīti anvayo, jānāti, anubujjhatīti attho. Dhammassa anvayo dhammanvayo, taṃ taṃ sabbaññutaññāṇādīdhammaṃ jānanapaññāyetaṃ adhivacanaṃ. “Itipi so bhagavā”tiādīhi evarūpampi nāma mayhaṃ sabbaññutaññāṇasaṅkhātāṃ uttarimanussadhammaṃ vijjamānameva atthīti jānitum tassa moghapurissassa dhammanvayopi na bhavissatīti dasseti. Iddhividhaññāṇādīsopi evaṃ yojanā veditabbā.

Uttarimanussadhammādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasabalaññādivaṇṇanā

148. Ettha ca kiñcāpi cetopariyaññānantaraṃ tisso vijjā vattabbā siyumu, yasmā pana tāsu vuttāsu upari dasabalaññāṇaṃ na paripūrati, tasmā tā avatvā tathāgatassa dasabalaññāṇaṃ paripūraṃ katvā dassento dasa kho paṇimāni sārīputtātiadināma. Tattha tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balāni puññussayasampattiya āgatāni, tathā āgatabalānīti attho. Tattha duvidhaṃ tathāgatabalaṃ kāyabalañca ñāṇabalañca. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetuṃ porāṇehi -

“Kālāvakañca gaṅgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṅgalaṃ;
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti.

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha kālāvakanti pakatihatthikulāṃ daṭṭhabbaṃ. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakahatthino. Yaṃ dasannaṃ kālāvakaṇaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa. Yaṃ dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yaṃ dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yaṃ dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yaṃ dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ maṅgalānaṃ, taṃ ekassa hemavatassa. Yaṃ dasannaṃ hemavatānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yaṃ dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa

chaddantassa. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ taṃ ekassa tathāgatassa.
Nārāyanasaṅghātabalanti pi idameva vuccati. Tadevaṃ pakatihatthigaṇanāya
hatthīnaṃ koṭisahassānaṃ purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahassānaṃ balaṃ
hoti. Idaṃ tāva tathāgatassa kāyabalaṃ.

Ñāṇabalaṃ pana pāḷiyaṃ tāva āgatameva. Dasabalaññaṃ, catuvesārajjāññaṃ,
atthasu parisāsu akampanaññaṃ, catuyoniparicchedakaññaṃ,
pañcagatiparicchedakaññaṃ. Saṃyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni sattasattati
ñāṇānīti evaṃ aññaṇi pi anekāni ñāṇasahassāni, etaṃ ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi
ñāṇabalameva adhippetāṃ. Ñāṇaṇhi akampiyaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena ca
balanti vuttaṃ.

Yehi balehi samannāgatoti yehi dasahi ñāṇabalehi upeto samupeto. Āsabhaṃ
ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ. Āsabhaṃ vā pubbabuddhā, tesāṃ ṭhānanti
attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho.
Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho
sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi akampaniyo
nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṃ. Usabhassa
idanti āsabhaṃ. Ṭhānanti catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānaṃ. Idaṃ pana
āsabhaṃ viyāti āsabhaṃ. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena
samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ
tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi
atṭhaparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena
akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamānova taṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ
paṭijānāti, upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttaṃ “āsabhaṃ ṭhānaṃ
paṭijānāti”ti.

Parisāsūti atthasu parisāsu. Sīhanādaṃ nadatīti seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadati,
sīhanādasadisāṃ vā nādaṃ nadati. Ayamatto sīhanādasuttēna dīpetabbo. Yathā vā
sīho sahanato hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ tathāgato lokadhammānaṃ sahanato
parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ
sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado
vigatalomahaṃso sīhanādaṃ nadati, evaṃ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi
samannāgato atthasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso iti rūpantiādinaṃ nayena
nānāvidhadesanāvīlāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu
sīhanādaṃ nadati”ti. Brahmaccakkaṃ pavattetīti ettha brahmanti seṭṭhaṃ uttamaṃ
visiṭṭhaṃ. Cakka-saddo panāyaṃ -

Sampattiyaṃ lakkhaṇe ca, rathaṇge iriyāpathe;
Dāne ratanadhammūra-cakkādīsu ca dissati;
Dhammacakke idha mato, tañca dvedhā vibhāvaye.

“Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussāna”ntiādīsu hi
ayaṃ sampattiyaṃ dissati. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti ettha lakkhaṇe. “Cakkaṃva
vahato pada”nti ettha rathaṇge. “Catucakkaṃ navadvāra”nti ettha iriyāpathe.
“Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ pavattaya sabbapāṇina”nti ettha dāne.
“Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī”ti ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakka”nti
ettha dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti ettha
uracakke. “Khurapariyantena cepi cakkēnā”ti ettha paharaṇacakke.
“Asanivicakka”nti ettha asanimaṇḍale. Idha panāyaṃ dhammacakke adhippeto.

Taṃ pana dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññañceva desanāññañca. Tattha paññāpabhāvitam attano ariyabalāvahaṃ paṭivedhaññaṃ. Karuṇāpabhāvitam sāvakaṇaṃ ariyabalāvahaṃ desanāññaṃ. Tattha paṭivedhaññaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva mahābodhipallaṇke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṇkaradasabalato paṭṭhāya vā yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṃpi pavattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva aññātakonḍaññaṃ sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ, buddhānaṃyeva orasaññaṃ.

Idāni yehi balehi samannāgato tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, yāni āditova “dasa kho panimāni, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalāni”ti nikkhittāni, tāni vitthārato dassetuṃ katamāni dasa? Idha, sārīputta, tathāgato ṭhānañca ṭhānatotiādimāha. Tattha ṭhānañca ṭhānatoti kāraṇañca kāraṇato. Kāraṇañhi yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati tadāyattavuttiyāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānanti vuccati. Taṃ bhagavā “ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ hetū paccayā uppādāya, taṃ taṃ ṭhānaṃ. Ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ na hetū na paccayā uppādāya, taṃ taṃ aṭṭhāna”nti pajānanto ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Abhidhamme panetaṃ, “tattha katamaṃ tathāgatassa ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ ñāṇa”ntiādinā nayena vitthāritameva. Yampīti yena ñāṇena. Idampi, sārīputta, tathāgatassāti idampi ṭhānāṭṭhānaññaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ nāma hotīti attho. Evaṃ sabbapadesu yojanā veditabbā.

Kammasamādānānanti samādiyivā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammameva vā kammasamādānaṃ. Ṭhānaso hetusoti paccayato ceva hetuto ca. Tattha gatiupadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ. Kammaṃ hetu. Imassa pana ñāṇassa vitthārakathā “atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibāḥhāni na vipaccantī”tiādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiṃ agatigāminiñca. Paṭipadanti maggaṃ. Yathābhūtaṃ pajānātīti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṃ ghātentesu imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa cetanā tiracchānayonigāminīti iminā nayena ekavatthusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṃ paṭipattīnaṃ aviparītato sabhāvaṃ jānāti. Imassa ca ñāṇassa vitthārakathā “tattha katamaṃ tathāgatassa sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ? Idha tathāgato ayaṃ maggo ayaṃ paṭipadā nirayagāmīti pajānātī”tiādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Anekadhātunti cakkhudhātuādīhi kāmādhātuādīhi vā dhātūhi bahudhātuṃ. Nānādhātunti tāsaṃyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātuṃ. Lokanti khandhāyatanadhātulokaṃ. Yathābhūtaṃ pajānātīti tāsaṃ tāsaṃ dhātūnaṃ aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ tathāgatassa anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha tathāgato khandhanānattaṃ pajānātī”tiādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ. Idampi ñāṇaṃ, “tattha katamaṃ tathāgatassa sattānaṃ nānādhimuttikaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha tathāgato pajānāti santi sattā hīnādhimuttikā”ti ādinā nayena abhidhamme

vitthāritameva.

Parasattānanti padhānasattānaṃ. Parapuggalānanti tato paresaṃ hīnasattānaṃ. Ekatthameva vā etaṃ padadvayaṃ. Veneyyavasena pana dvedhā vuttaṃ. Indriyaparopariyattanti saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvaṃ aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcāti attho. Imassapi ñāṇassa vitthārakathā - “tattha katamaṃ tathāgatassa parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha tathāgato sattānaṃ āsayaṃ pajānāti anusayaṃ pajānāti”tiadinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṃ rūpī rūpāni passatītiadināṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ paṭhamajjhānasamāpattiadināñca navannaṃ anupubbasaṃpattiṇaṃ. Saṃkilesanti hānabhāgiyadhammaṃ. Vodānanti visesabhāgiyadhammaṃ. Vuṭṭhānanti “vodānampi vuṭṭhānaṃ. Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti evaṃ vuttapaguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasaṃpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti. Tasmā “vodānampi vuṭṭhāna”nti vuttaṃ. Bhavaṅgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti. Phalasaṃpattiyaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti vuttaṃ. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattiṇaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, jhāyīti cattāro jhāyī, atthekacco jhāyī sampattiṃyeva samānaṃ vipattiṃ pacceti”tiadinā nayena abhidhamme vitthāritaṃ. Sattannaṃ ñāṇānaṃ vitthārakathāvinicchayo sammohavinodaniyaṃ vibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ vutto. Pubbenivāsānussatidibbacakkhuññānakathā visuddhimagge vitthāritā. Āsavakkhayaṃkathā bhayaabherave.

149. Imāni kho sārīputtāti yāni pubbe “dasa kho paṇimāni, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalānī”ti avocaṃ, imāni tānīti appanaṃ karoti. Tattha paravādīkathā hoti - dasabalaññaṃ nāma paṭiyekkaṃ natthi, sabbaññutaññāṇassevāyaṃ pabhedoti. Taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññameva hi dasabalaññaṃ, aññaṃ sabbaññutaññāṇaṃ. Dasabalaññaṇaṃhi sakasakakiccameva jānāti. Sabbaññutaññaṇaṃ tampi tato avasesampi pajānāti. Dasabalaññaṇesu hi paṭhamāṃ kāraṇākāraṇameva jānāti. Dutiyaṃ kammantaravipākantameva. Tatiyaṃ kammāparicchedameva. Catutthaṃ dhātunānattakāraṇameva. Pañcamaṃ sattānaṃ ajjhāsayādhimuttameva. Chaṭṭhaṃ indriyānaṃ tikkhamudubhāvameva. Sattamaṃ jhānādīhi saddhiṃ tesāṃ saṃkilesādimeva. Aṭṭhamaṃ pubbenivutthakhandhasantatimeva. Navamaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhimeva. Dasamaṃ saccāparicchedameva. Sabbaññutaññaṇaṃ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti. Etesaṃ pana kiccaṃ na sabbaṃ karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā appetuṃ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṃ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuṃ na sakkoti. Apica paravādī evaṃ pucchitabbo - “dasabalaññaṃ nāma etaṃ savitakkasavicāraṃ avitakkavicāramattaṃ avitakkaavicāraṃ kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ lokiyaṃ lokuttara”nti? Jānanto paṭipāṭiyaṃ satta ñāṇāni savitakkasavicārānīti vakkhati. Tato parāni dve avitakkaavicārānīti vakkhati. Āsavakkhayaññaṇaṃ siyā savitakkasavicāraṃ, siyā avitakkavicāramattaṃ, siyā avitakkaavicāranti vakkhati. Tathā paṭipāṭiyaṃ satta kāmāvacarāni, tato parāni dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṃ lokuttaranti vakkhati, sabbaññutaññaṇaṃ pana savitakkasavicārameva kāmāvacarameva lokiyamevāti vakkhati.

Evamettha anupadavaññanam katvā idāni yasmā tathāgato paṭhamameva
 tñhānāttñhānāññena veneyyasattānam āsavakkhayādhigamassa ceva anadhigamassa
 ca tñhānāttñhānabhūtam kilesāvaraṇābhāvaṃ passati,
 lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānadassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha
 nesam kammavipākāññāna vipākāvaraṇābhāvaṃ passati,
 tihetukapaṭisandhidassanato. Sabbatthagāminīpaṭipadāññāna
 kammāvaraṇābhāvaṃ passati, anantariyakammābhāvadassanato. Evaṃ
 anāvaraṇānam anekadhātunānādhātuññāna anukūladhammadesanattham
 cariyavisesam passati, dhātuvemattadassanato. Atha nesam
 nānādhimuttikatāññāna adhimuttiṃ passati, payogaṃ anādiyitvāpi adhimuttivasena
 dhammadesanattham. Athevaṃ diṭṭhādhimuttiṇam yathāsatti yathābalaṃ dhammaṃ
 desetum indriyaparopariyattaññāna indriyaparopariyattam passati, saddhādīnam
 tikkhamudubhāvadassanato. Evaṃ pariññātindriyaparopariyattā pana te sace dūre
 honti, paṭhamajjhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena te khippaṃ upagacchati.
 Upagantvā ca nesam pubbenivāsānussatiññāna pubbjātibhāvanam,
 dibbacakkhuññānubhāvato pattabbena cetopariyaññāna sampati cittavisesam
 passanto āsavakkhayaññānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya
 vigatasammohattā āsavakkhaya dhammaṃ deseti. Tasmā iminā anukkamena
 imāni dasabalāni vuttānīti veditabbāni.

Tam, sārīputta, vācam appahāyātiādīsu puna evarūpiṃ vācam na vakkhāmīti vadanto
 tam vācam pajahati nāma. Puna evarūpaṃ cittaṃ na uppādessāmīti cintento cittaṃ
 pajahati nāma. Puna evarūpaṃ diṭṭhiṃ na gaṇhissāmīti pajahanto diṭṭhiṃ
 paṭinissajjati nāma, tathā akaronto neva pajahati, na paṭinissajjati. So yathābhataṃ
 nikkhitto evaṃ nirayeti yathā nirayapālehi āharitvā niraye tñhapito, evaṃ niraye
 tñhapitoyevāti veditabbo.

Idānissa atthasādhakaṃ upamaṃ dassento seyyathāpītiādīmāha. Tattha
 sīlasampannotiādīsu lokiyalokuttarā sīlasamādhīpaññā veditabbā. Lokuttaravaseneva
 vinivattetumpi vaṭṭati. Ayañhi sammāvācākammantājīvehi sīlasampanno,
 sammāvāyāmasatisamādhīhi samādhisampanno, sammādiṭṭhisāṅkappehi
 paññāsampanno, so evaṃ sīlādisampanno bhikkhu yathā diṭṭheva dhamme
 imasmiṃmeva attabhāve aññaṃ ārādheti arahattaṃ pāpuṇāti, evamsampadamidaṃ,
 sārīputta, vadāmi imampi kāraṇaṃ evarūpameva. Yathā hi maggānantaraṃ
 avirajjhītvā phalaṃ nibbattati, evameva imassāpi puggalassa cutīnantaraṃ
 avirajjhītvā niraye paṭisandhi hotīti dasseti. Sakalasmiñhi buddhavadāna imāya
 upamāya gāhātaraṃ katvā vuttaupamā nāma natthi.

150. Vesārajjanīti ettha sārājjaṭipakkho vesārajjaṃ, catūsu tñhānesu sārāj jābhāvaṃ
 paccavekkhantassa uppannasomanassamayaññassetam nāmaṃ.

Sammāsambuddhasa te paṭijānatoti ahaṃ sammāsambuddho, sabbe dhammā
 mayā abhisambuddhāti evaṃ paṭijānato tava. Anabhisambuddhāti ime nāma
 dhammā tayā anabhisambuddhā. Tatra vatāti tesu vata anabhisambuddhāti evaṃ
 dassitadhammesu. Sahadhammenāti sahetunā sakāraṇena vacanena sunakkhatto
 viya vippalapanto appamāṇaṃ. Nimittametanti ettha puggalopi dhammopi nimittanti
 adhippeto. Tam puggalaṃ na passāmi, yo maṃ paṭicodessati, tam dhammaṃ na
 passāmi, yaṃ dassetvā ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddhoti maṃ
 paṭicodessatīti ayamettha attho. Khemappattoti khemaṃ patto, sesapadadvayaṃ
 imasseva vevacanaṃ. Sabbañhetaṃ vesārajjaññānameva sandhāya vuttaṃ.

Dasabalassa hi ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddhoti codakaṃ puggalaṃ vā codanākāraṇaṃ anabhisambuddhadhammaṃ vā apassato sabhāvabuddhoyeva vā samāno ahaṃ buddhosmīti vadāmīti paccavekkhantassa balavataraṃ somanassaṃ uppajjati. Tena sampayuttaṃ ñāṇaṃ vesārajjāṃ nāma. Taṃ sandhāya “khemappatto”tiādimāha. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Antarāyikā dhammāti ettha pana antarāyaṃ karontīti antarāyikā, te atthato sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vītikkantañhi antamaso dukkaṭa-dubbhāsitaṃpi maggaphalānaṃ antarāyaṃ karoti. Idha pana methunadhammo adhippeto. Methunaṃ sevato hi yassa kassaci nissaṃsayameva maggaphalānaṃ antarāyo hoti. Yassa kho pana tesu atthāyāti rāgakkhayādīsu yassa atthāya. Dhammo desitoti asubhabhāvanādidhammo kathito. Tatra vata manti tasmiṃ aniyyānikadhamme maṃ. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Dasabalaññādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhaparisaṇṇanā

151. “Aṭṭha kho imā sārīputtā”ti idaṃ kasmā āradhmaṃ? Vesārajjāññassa baladassanattaṃ. Yathā hi byattaṃ paraṃ ajjhogāhetvā viññūnaṃ cittaṃ ārādhanaśamatthāya kathāya dhammakathikassa chekabhāvo paññāyati, evaṃ imā aṭṭha parisaṃ patvā vesārajjāññassa vesārajjabhāvo sakkā ñātunti vesārajjāññassa balaṃ dassento, aṭṭha kho imā sārīputtātiādimāha.

Tattha khattiyaparisaṃti khattiyānaṃ sannipatitvā nisinnaṭṭhānaṃ, esa nayo sabbattha. Mārakāyikānaṃ pana sannipatitvā nisinnaṭṭhānaṃ māraparisaṃ veditabbā, na mārānaṃ. Sabbāpi cetā parisaṃ uggaṭṭhānadassanavasena gahitā. Manussā hi “ettha rājā nisinno”ti pakativacanampi vattumaṃ na sakkonti, kacchehi sedā muccanti. Evaṃ uggā khattiyaparisaṃ. Brāhmaṇā tīsu vedesu kusalā honti, gahapatayo nānāvohāresu ceva akkharacintāya ca. Samaṇā sakavādaparavādesu kusalā honti. Tesāṃ majjhe dhammakathākathanaṃ nāma ativiya bhāro. Amanussāpi uggā honti. Amanussoti hi vuttamattepi manussānaṃ sakalasarīraṃ saṅkampaṃ, tesāṃ rūpaṃ vā disvā saddaṃ vā sutvā sattā visaññino honti. Evaṃ amanussaparisaṃ uggā. Tāsupi dhammakathākathanaṃ nāma ativiya bhāro. Iti uggaṭṭhānadassanavasena tā gahitāti veditabbā.

Ajjhogāhatīti anupavisati. Anekaśataṃ khattiyaparisaṃti bimbisārasamāgama ñātisamāgama licchavīsamāgamasadisāṃ. Aññesupi cakkavāḷesu labbhatiyeva. Kiṃ pana bhagavā aññāni cakkavāḷānīpi gacchatīti? Āma gacchati. Kīdiso hutvā? Yādisā te, tādisoyeva. Tenevāha “abhijānāmi kho panāhaṃ, ānanda, anekasataṃ khattiyaparisaṃ upasaṅkamitā, tattha yādisako tesāṃ vaṇṇo hoti, tādisako mayhaṃ vaṇṇo hoti. Yādisako tesāṃ saro hoti, tādisako mayhaṃ saro hoti. Dhammiyā kathāya sandassemi samādapemi samuttejemi sampahaṃsemi. Bhāsamañca maṃ na jānanti ‘ko nu kho ayaṃ bhāsati devo vā manusso vā’ti. Dhammiyā kathāya sandassetvā samādapetvā samuttejetvā sampahaṃsetvā antaradhāyāmi. Antarahitañca maṃ na jānanti ‘ko nu kho ayaṃ antarahito devo vā manusso vā’”ti.

Khattiyā keyūraṅgadamālāgandhādivibhūsitā nānāvīrāgavasanā āmukkamaṇikuṇḍalā molīdharā honti. Kiṃ bhagavāpi evaṃ attānaṃ maṇḍeti? Te ca odātāpi honti kālāpi maṃgulacchavīpi. Kiṃ satthāpi evarūpo hotīti? Satthā attano pabbajitavaseneva gacchati, tesāṃ pana tādiso hutvā upaṭṭhāti, gantvā rājāsane nisinnaṃ attānaṃ

dasseti, tesam “ajja amhākaṃ rājā ativiya virocatī”ti hoti. Te ca bhinnassarāpi honti gaggassarāpi kākassarāpi. Satthā brahmassareneva dhammaṃ katheti. Tādisako mayhaṃ saro hotīti idaṃ pana bhāsantaraṃ sandhāya kathitaṃ. Manussānaṃ pana taṃ sutvā “ajja rājā madhurena sarena kathetī”ti hoti. Kathetvā pakkante ca bhagavati puna rājānaṃ āgataṃ disvā “ko nu kho aya”nti vīmaṃsā uppajjati.

Idaṃ vuttaṃ hoti - ko nu kho ayaṃ imasmim̐ ṭhāne idāneva māgadhabhāsāya sīhaḷabhāsāya madhurena sarena kathento antarahito, kiṃ devo, udāhu manusso? Kimatthaṃ panevaṃ ajānantānaṃ dhammaṃ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṃ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hotiyevāti anāgataṃ paṭicca desetīti.

Sannisinnaṃpubbanti saṅgamma nisinnaṃpubbaṃ. Sallapitaṃpubbanti ālāpasallāpo katapubbo. Sākacchāti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. Anekasataṃ brāhmaṇaparisantiādīnaṃpi soṇadaṇḍasamāgamādivasena ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

Aṭṭhaparisavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuyonivaṇṇanā

152. Catasso kho imā, sārīputta, yoniyoti ettha yonīti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso nāgayoniyo catasso supaṇṇayoniyo”ti ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti ettha kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhava”nti ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso yonīti adhippeto. Tattha aṇḍe jātā aṇḍajā. Jalābumhi jātā jalābujā. Saṃsede jātā saṃsedajā. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattā abhinibbattāti opapātikā. Abhinibbhijja jāyantīti bhinditvā nikkhamanavasena jāyanti. Pūtikunape vātīādīhi anīṭṭhaṭṭhānāneva dassitāni. Itṭhesupi sappitelamadhuphāṇitādīsu sattā jāyanti eva. Devātīādīsu cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikāva honti. Bhūmadevā pana catuyonikā. Ekacce ca manussāti manussesu keci devā viya opapātikā ca honti. Yebhuyyena panete jalābujāva, aṇḍajāpi ettha kontaputtā dvebhātiyattherā viya, saṃsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrāhmaṇapadumavatidevīādayo viya, evaṃ vinipātikesu nijjhāmataṇhikapetā nerayikā viya opapātikāyeva, avasesā catuyonikāpi honti. Yathā te evaṃ yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātīdīghajātīādayopi sabbe catuyonikāyeva.

Catuyonivaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcagativaṇṇanā

153. Pañca kho imā, sārīputta, gatiyoti ettha sukatadukkaṭakammavasena gantabbāti gatiyo. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayaḡati vibhavaḡati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha “taṃ gatiṃ pecca gacchāmi”ti ca, “yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusa”ti ca ayaṃ gatigati nāma. “Imesaṃ kho ahaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ neva jānāmi gatiṃ vā agatiṃ vā”ti ayaṃ nibbattigati nāma. “Evampi kho te ahaṃ brahme gatiṃ ca pajānāmi jutiṇca pajānāmi”ti ayaṃ ajjhāsayaḡati nāma. “Vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ arahato gati”ti ayaṃ vibhavaḡati nāma. “Dveyeva gatiyo bhavanti anaññā”ti ayaṃ nipphattigati nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā.

Nirayotiādīsu niratiatthena nirassādaṭṭhena nirayo. Tiriyaṃ añchitāti tiracchānā.

Tesaṃ yoni tiracchānayani. Peccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo. Manaso ussannattā manussā. Pañcahi kāmagaṇehi attano attano ānubhāvehi ca dibbantīti devā. Nirayañcāhaṃ, sārīputtātīdīsū nirayoti saddhiṃ okāseṇa khandhā. Tiracchānayaṇi cātīdīsūpi eseṇa nayo. Maggaṃ paṭipadanti ubhayenāpi vuttagatisaṃvattanika kammameva dasseti. Yathā ca paṭipannoti yena maggena yāya paṭipadāya paṭipannoti ubhayampi ekato katvā niddisati. Apāyantiādisū vaḍḍhisāṅkhātā sukhasāṅkhātā vā ayā apettattā apāyo. Dukkhasa gati paṭisaraṇanti duggati. Dukkaṭakārino ettha vinipatantīti vinipāto. Nibbānañcāhanti idaṃ pana na kevalaṃ gatigatimeva, gatinissaraṇaṃ nibbānaṃ pi jānāmīti dassanattamaṃ. Idha maggo paṭipadāti ubhayenāpi ariyamaggova vutto.

Pañcagativāṇṇanā niṭṭhitā.

Ñāṇappavattākāraṇṇanā

154. Idāni yathāvuttesu sattasu tṭhānesu aṭṭhasu tṭhānesu attano ñāṇappavattākāraṃ dassento idhāhaṃ, sārīputtātīdimāha.

Tattha ekantadukkhāti niccadukkhā nirantaradukkhā. Tibbāti bahalā. Kaṭukāti kharā. Seyyathāpītiādinī opammadassanattamaṃ vuttāni. Tattha kāsūti āvātopi vuccati rāsipi.

“Kinnu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti. -

Ettha hi āvāto kāsū nāma.

“Aṅgārakāsūṃ apare phunanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā”ti. -

Ettha rāsī. Idha pana āvāto adhippeto. Tenevāha “sādhikaporisā”ti. Tattha sādhikaṃ porisaṃ pamāṇaṃ assāti sādhikaporisā, atirekapañcaratanāti attho. Vītaccikānaṃ vītadhūmānanti etaṃ pariāhassa balavabhāvadīpanattamaṃ vuttaṃ, acciyā vā sati dhūme vā sati, vāto samuṭṭhāti, tena pariāho na balavā hoti. Ghammaparetoti ghammānugato. Tasitoti jātataṇho. Pipāsītoti udakaṃ pātukāmo. Ekāyanena maggenāti ekapatheneva maggena, anukkamaniya ubhosu passesu nirantarakaṇṭakarukkhagahanena. Pañidhāyāti aṅgārakāsuyaṃ patthanā nāma natthi, aṅgārakāsūṃ ārabba pana iriyāpathassa tṭhapitattā evaṃ vuttaṃ.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - aṅgārakāsu viya hi nirayo daṭṭhabbo. Aṅgārakāsumaggo viya nirayūpagaṃ kammaṃ. Maggāruḷho viya kammamaṅgī puggalo. Cakkhumā puriso viya dibbacakkhuko bhagavā. Yathā so puriso maggāruḷhaṃ disvā vijānāti “ayaṃ iminā maggena gantvā aṅgārakāsuyaṃ patissatī”ti, evamevaṃ bhagavā pañātipātādisū yaṃkiñci kammaṃ āyūhantaṃ evaṃ jānāti “ayaṃ imaṃ kammaṃ katvā niraye nibbattissatī”ti. Yathā so puriso aparabhāge taṃ aṅgārakāsuyā patitaṃ passati, evameva bhagavā aparabhāge “so puriso taṃ kammaṃ katvā kuhiṃ nibbatto”ti ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbacakkhuna olovento niraye nibbattaṃ passati pañcavidhabandhanādimahādukkhaṃ anubhavaṃ. Tattha kiñcāpi tassa kammāyūhanakāle añño vaṇṇo, niraye nibbattassa añño. Athāpi “so satto taṃ kammaṃ katvā kattha nibbatto”ti olokontassa anekasahassānaṃ sattānaṃ majjhe tṭhitopi “ayaṃ so”ti soyeṇa satto āpāthaṃ āgacchati, “dibbacakkhubalaṃ nāma eta”nti vadanti.

Dutiyaupamāyaṃ yasmā aṅgārakāsuyaṃ viya gūthakūpe pariḷāho natthi, tasmā “ekantadukkhā”ti avatvā “dukkhā”tiādimāha. Etthāpi purimanayeneva opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ. Imampi hi puggalaṃ bhagavā hatthiyoniādīsu yattha katthaci nibbattaṃ vadhabandhanaākaḍḍhanavikaḍḍhanādīhi mahādukkhaṃ anubhavamānaṃ passatiyeva.

Tatiyaupamāyaṃ tanupattapalāsoti na abbhapaṭalaṃ viya tanupaṇṇo, viraḷapaṇṇattaṃ panassa sandhāya idaṃ vuttaṃ. Kabaracchāyoti viraḷacchāyo. Dukkhabahulāti pettivisayasmiñhi dukkhameva bahulaṃ, sukhaṃ parittaṃ kadāci anubhavitabbaṃ hoti, tasmā evamāha. Etthāpi purimanayeneva opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

Catutthaupamāyaṃ bahalapattapalāsoti nirantarapaṇṇo pattasañchanno. Santacchāyoti pāsāṇacchattaṃ viya ghanacchāyo. Sukhabahulā vedanāti manussaloke khattiyakulādīsu sukhabahulā vedanā vedayitabbā hoti, tā vedayamānaṃ nipannaṃ vā nisinnaṃ vā passāmīti dasseti. Idhāpi opammasaṃsandanaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Pañcamaupamāyaṃ pāsādoti dīghapāsādo. Ullittāvalittanti anto ceva ullittaṃ bahi ca avalittaṃ. Phusitaggaḷanti dvārabāhāhi saddhiṃ supihitakavāṭaṃ. Gonakatthatotī caturaṅgulādīhikalomena kāḷakojavaṇa atthato. Paṭikatthatotī uṇṇāmayena setaattharaṇeṇa atthato. Paṭalikatthatotī ghanapupphakeṇa uṇṇāmayaattharaṇeṇa atthato. Kadalimigapavarapaccattharaṇoti kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇeṇa atthato. Taṃ kira paccattharaṇaṃ setavatthassa upari kadalimigacammaṃ attharivā sabbetvā karonti. Sauttaracchadoti saha uttaracchadena, uttaribaddhena rattavitāṇeṇa saddhinti attho. Ubhatolohitakūpadhānoti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti pallaṅkassa ubhato ṭhapitalohitakūpadhāno. Idhāpi upamāsaṃsandanaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Ayaṃ panettha aparabhāgayojanā, yathā so puriso maggāruḷhameva jānāti “ayaṃ etena maggena gantvā pāsādaṃ āruya kūtāgāraṃ pavisitvā pallaṅke nisīdissati vā nipajjissati vā”ti, evamevaṃ bhagavā dānādīsu puññakiriyavatthūsu yaṃkiñci kusalakammaṃ āyūhantaṃyeva puggalaṃ disvā “ayaṃ imaṃ katvā devaloke nibbattissati”ti jānāti. Yathā so puriso aparabhāge taṃ pāsādaṃ āruya kūtāgāraṃ pavisitvā pallaṅke nisinnaṃ vā nipannaṃ vā ekantasukhaṃ nirantarasukhaṃ vedanaṃ vedayamānaṃ passati, evamevaṃ bhagavā aparabhāge “so taṃ kalyāṇaṃ katvā kuhiṃ nibbatto”ti ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā olokeno devaloke nibbattaṃ passati, nandanavanādīsu accharāsaṅghaparivutaṃ dibbasampattiṃ anubhavamānaṃ.

Ñāṇappavattākāraṇaṇā niṭṭhitā.

Āsavakkhayavāraṇaṇā

Āsavakkhayavāre “dibbena cakkhunā”ti avatvā “tameṇaṃ passāmī”ti vuttaṃ. Taṃ kasmāti ce? Niyamābhāvā. Imañhi puggalaṃ dibbacakkhunāpi passissati, cetopariyaññeṇāpi jānissati, sabbaññutaññeṇāpi jānissatiyeva. Ekantasukhā vedanāti idaṃ kiñcāpi devalokasukhena saddhiṃ byañjanato ekaṃ, atthato pana nānā hoti. Devalokasukhañhi rāgapariḷāhādīnaṃ atthitāya na ekanteneva sukhaṃ. Nibbānasukhaṃ pana sabbapariḷāhānaṃ vūpasamāya sabbākāreṇa ekantasukhaṃ. Upamāyampi “yathā pāsāde ekantasukhā”ti vuttaṃ. Taṃ maggapariḷāhassa

avūpasantatāya chātajjhattatāya pipāsābhibhūtatāya ca na ekantameva sukhaṃ. Vanasaṇḍe pana pokkharāṇiyaṃ oruḥa rajojallassa pavāhitattā maggadarathassa vūpasantatāya bhisamūlakhādanena ceva madhurodakapānena ca khuppiṇāsaṇaṃ vinītatāya udakasāṭakaṃ parivattetvā maṭṭhadukūlaṃ nivāsetvā taṇḍulatthavikaṃ ussīsake katvā udakasāṭakaṃ piḷetvā hadaye ṭhapetvā mandamandena ca vātena bījayaṃānassa nipannattā sabbākārena ekantasukhaṃ hoti.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - pokkharāṇī viya hi ariyamaggo daṭṭhabbo. Pokkharāṇimaggo viya pubbabhāgapāṭipadā. Maggāruḷho viya paṭipadāsamaṅgīpuggalo. Cakkhumā puriso viya dibbacakkhu bhagavā. Vanasaṇḍo viya nibbānaṃ. Yathā so puriso maggāruḷhaṃ disvāva jānāti “ayaṃ iminā maggena gantvā pokkharāṇiyaṃ nhatvā ramaṇīye vanasaṇḍe rukkhamaṇḍale nisīdissati vā nipajjissati vā”ti, evamevaṃ bhagavā paṭipadaṃ pūrentameva nāmarūpaṃ paricchindantameva paccayapariggahaṃ karontameva lakkhaṇārammaṇāya vipassanāya kammaṃ karontameva jānāti “ayaṃ imaṃ paṭipadaṃ pūretvā sabbaāsave khepetvā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttinti evaṃ vuttaṃ phalasamāpattiṃ upasampajja viharissati”ti. Yathā so puriso aparabhāge tāyaṃ pokkharāṇiyaṃ nhatvā vanasaṇḍaṃ pavisitvā nisinnaṃ vā nipannaṃ vā ekantasukhaṃ vedanaṃ vedayamānaṃ passati, evameva bhagavā aparabhāge taṃ puggalaṃ paṭipadaṃ pūretvā maggaṃ bhāvetvā phalaṃ sacchikatvā nirodhasayanavaragataṃ nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā ekantasukhaṃ vedanaṃ vedayamānaṃ passati.

Āsavakkhayavāraṇaṇā nīṭṭhitā.

Dukkarakārikādisuddhiṇaṇā

155. “Abhijānāmi kho paṇāhaṃ, sārīputta, caturaṅgasamannāgata”nti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Pāṭiyekkaṃ anusandhivasena āraddhaṃ. Ayaṃ kira sunakkhatto dukkarakārikāya suddhi hotīti evaṃ laddhiko. Athassa bhagavā mayā ekasmiṃ attabhāve ṭhatvā caturaṅgasamannāgataṃ dukkaraṃ kataṃ, dukkarakāraṇaṃ nāma mayā sadiso natthi. Dukkarakārena suddhiyā sati ahameva suddho bhaveyyanti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica ayaṃ sunakkhatto dukkarakārikāya pasanno, so cassa pasannabhāvo, “addasā kho, bhaggava, sunakkhatto licchaviputto acelaṃ korakkhattiyaṃ catukkuṇḍikaṃ chamānikīṇaṃ bhakkhasaṃ mukhena khādantaṃ mukhena bhuñjantaṃ. Disvānassa etadahosi ‘sādhu rūpo vata, bho, ayaṃ samaṇo catukkuṇḍiko chamānikīṇaṃ bhakkhasaṃ mukheneva khādanti, mukheneva bhuñjati”ti evamādinā pāthikasutte āgatanayena veditabbo.

Atha bhagavā ayaṃ dukkarakārikāya pasanno, mayā ca etasmiṃ attabhāve ṭhatvā caturaṅgasamannāgataṃ dukkaraṃ kataṃ, dukkarakāre pasīdantenāpi anena mayi pasīditabbaṃ siyā, sopissa pasādo mayi natthīti dassento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tatra brahmacariyanti dānampi veyyāvaccampi sikkhāpadampi brahmavihārāpi dhammadesanāpi methunaviratipi sadārasantosopi uposathopi ariyamaggopi sakalasāsanampi ajjhāsayopi vīriyampi vuccati.

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṇca te nāga mahāvimānaṃ.

Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā;
Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idañca me dhīra mahāvimāna''nti. -

Imasmiñhi puṇṇakajātake dānaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

''Kena pāṇi kāmadaḍḍo, kena pāṇi madhussavo;
Kena te brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhati.

Tena pāṇi kāmadaḍḍo, tena pāṇi madhussavo;
Tena me brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhatī''ti. -

Imasmiṃ aṅkurapetavatthusmiṃ veyyāvaccaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. ''Evaṃ kho taṃ, bhikkhave, tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ ahoṣī''ti imasmiṃ tittirajātake pañcasikkhāpadaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. ''Taṃ kho pana me pañcasikha brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya, yāvadeva brahmalokūpapattiya''ti imasmiṃ mahāgovindasutte brahmavihārā brahmacariyanti vuttaṃ. ''Ekasmiṃ brahmacariyasmiṃ, sahaṃsaṃ maccuhāyina''nti ettha dhammadesanā brahmacariyanti vuttā. ''Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissāmā''ti sallekhasutte methunavirati brahmacariyanti vuttā.

''Mayañca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti;
Aññaṃ tahi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ daharā na mīyare''ti. -

Mahādhammapālaajātake sadārasantoso brahmacariyanti vutto.

''Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhatī''ti. -

Evaṃ nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho brahmacariyanti vutto. ''Idaṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya...pe... ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo''ti mahāgovindasuttasmiññeva ariyamaggo brahmacariyanti vutto. ''Tayidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsita''nti pāsādikasutte sikkhattayasaṅgahaṃ sāsanaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

''Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati;
Vipakkabrahmacariyosmi, evaṃ jānāhi gāmaṇī''ti. -

Ettha ajjhāsayo brahmacariyanti vutto. Idha pana vīriyaṃ brahmacariyanti adhippettaṃ. Vīriyabrahmacariyassa hi idameva suttaṃ. Tadeva ekasmiṃ attabhāve catubbidhassa dukkarassa katattā caturaṅgasamannāgatanti vuttaṃ.

Tapassī sudam homīti sudanti nipātamattam, tapanissitako homīti attho.
Paramatapassīti paramo tapassī, tapanissitakānam uttamo. Lūkho sudam homīti
lūkho homi. Jegucchīti pāpajegucchiko. Pavivitto sudam homīti pavivitto aham homi.
Tatrāssu me idam, sārīputtāti tatra caturaṅge brahmacariye idam mama tapassitāya
hoti, tapanissitakabhāve mayham idam acelakāditapassitakattam hotīti dasseti.

Tattha acelakoti niccelo naggo. Muttācāroti visaṭṭhācāro, uccārakammādīsu
lokiyakulaputtācārena virahito, ṭhitakova uccāram karomi, passāvam karomi,
khādāmi bhuñjāmi ca. Hatthāpalekhanoti hatthe piṇḍamhi ṭhite jivhāya hattham
apalikhāmi, uccāram vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena
apalikhāmīti dasseti. Te kira daṇḍakam sattoti paññapenti, tasmā tesam paṭipadam
pūrento evamakāsi. Bhikkhāgahaṇattham ehi bhaddanteti vutto na etīti na
ehibhaddantiko. Tena hi tiṭṭha bhaddanteti vuttopi na tiṭṭhatīti na tiṭṭhabhaddantiko.
Tadubhayampi titthiyā evam etassa vacanam katam bhavissatīti na karonti. Ahampi
evam akāsinti dasseti. Abhihaṇanti puretaram gahetvā āhaṭam bhikkham.
Uddissakatanti idam tumhe uddissa katanti evam ārocitabhikkham. Na nimantananti
asukam nāma kulam vā vīthim vā gāmam vā paviseyyāthāti evam
nimantitabhikkhampi na sādīyāmi na gaṇhāmi.

Na kumbhimukhāti kumbhito uddharitvā diyyamānam bhikkham na gaṇhāmi. Na
kaḷopimukhāti kaḷopīti ukkhali vā pacchi vā. Tatopi na gaṇhāmi. Kasmā?
Kumbhikaḷopiyo mam nissāya kaṭacchunā pahāram labhantīti. Na eḷakamantaranti
ummāram antaram katvā diyyamānam na gaṇhāmi. Kasmā? Ayam mam nissāya
antarakaraṇam labhatīti. Daṇḍamusalesupi ese va nayo. Na dvinnanti dvīsu
bhuñjamānesu ekasmiṃ uttāya dente na gaṇhāmi. Kasmā? Kabaḷantarāyo hotīti. Na
gabbhiniyātiādīsu pana gabbhiniyā kucchiyam dārako kilamati, pāyantiyā dārakassa
khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya ratiantarāyo hotīti na gaṇhāmi. Na saṃkittīsūti
saṃkittetvā katabhattesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānam
atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattam pacanti. Ukkatṭhācelako tatopi
na paṭiggaṇhāti.

Na yattha sāti yattha sunakho piṇḍam labhissāmīti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā
āhaṭam na gaṇhāmi. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. Saṇḍasaṇḍacārīnīti
samūhasamūhacārīnī, sace hi acelakam disvā imassa bhikkham dassāmāti mānusakā
bhattageham pavisanti. Tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā
uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti. Tato āhaṭam bhikkham na gaṇhāmi. Kasmā? Mam
nissāya makkhikānam gocarantarāyo jātoti, ahampi tathā akāsiṃ. Na thusodakanti
sabbasassasambhārehi katam loṇasovīrakam. Ettha ca surāpānameva sāvajjam,
ayam pana sabbesupi sāvajjasaññī.

Ekāgārikoti yo ekasmiññeva gehe bhikkham labhitvā nivattati. Ekālopikoti yo ekeneva
ālopa yāpeti. Dvāgārikādīsupi ese va nayo. Ekissāpi dattiyāti ekāya dattiyā. Datti
nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkham pakkhipitvā ṭhapenti. Ekāhikanti
ekadivasantarikam. Addhamāsikanti addhamāsantarikam. Pariyāyabhattabhojananti
vārabhattabhojanam. Ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti
evam divasavārena ābhatam bhattabhojanam.

Sākabhakkhoti allasākabhakkho. Sāmākabhakkhoti sāmākataṇḍulabhakkho.
Nīvārādīsu nīvārā nāma tāva araññe sayamjātavihijāti. Daddulanti cammakārehi
cammam likhitvā chaḍḍitakasaṭam. Haṭam vuccati silesopi sevālopi

kaṇikārādirukkhanīyāsopi. Kaṇanti kuṇḍakaṃ. Ācāmoti bhattaukkhalikāya laggo jhāmaodano, taṃ chaḍḍitaṭṭhāne gahetvā khādāti. “Odanakañjiya”ntipi vadanti. Piññākādayo pākaṭā eva. Pavattaphalabhojīti patitaphalabhojī.

Sāṇānīti sāṇavākaḷāṇi. Masāṇānīti missakacoḷāṇi. Chavadussānīti matasarīrato chaḍḍitavatthāni. Erakatiṇādīni vā ganthetvā katanivāsanāni. Paṃsukūlānīti pathaviyaṃ chaḍḍitanantakāni. Tiritānīti rukkhattacavatthāni. Ajinanti ajinamigacammaṃ. Ajinakkhipanti tadeva majjhe phālitaṃ. Sakhurakantipi vadanti. Kusacīranti kusatiṇaṃ ganthetvā katacīraṃ. Vākaḷaphalakaḷāresupi eseva nayo. Kesakambalanti manussakesehi katakambalaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “yāni kānici, bhikkhave, tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesāṃ paṭikuṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho, dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphaso”ti. Vālakambalanti assavālādīhi katakambalaṃ. Ulūkapakkhakanti ulūkapattāni ganthetvā katanivāsaṇaṃ. Ubbhaṭṭhakoti uddhaṃ ṭhitako. Ukkuṭikappadhānaṃ anuyuttoti ukkuṭikavīriyaṃ anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. Kaṇṭakāpassayikoti ayakāṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṇkamādīni karomīti dasseti. Seyyanti sayantopi tattheva seyyaṃ kappemi. Sāyaṃ tatiyamassāti sāyatatiyakaṃ. Pāto majjhanhike sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpaṃ pavāhessāmīti udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharāmīti dasseti.

156. Nekavassagaṇikanti nekavassagaṇasañjātaṃ. Rajojallanti rajamalaṃ, idaṃ attano rajojallakavatasamādānakālaṃ sandhāya vadati. Jegucchisminti pāpajigucchanaḥbhāve. Yāva udakabindumhipīti yāva udakathevakepi mama dayā paccupaṭṭhitā hoti, ko pana vādo aññesu sakkharakaṭṭhaladaṇḍakavālikādīsu. Te kira udakabindum ca ete ca sakkharakaṭṭhalādayo khuddakapāṇāti paññapenti. Tenāha “yāva udakabindumhipi me dayā paccupaṭṭhitā hoti”ti. Udakabindumpi na hanāmi na vināsemi, kiṃ kārāṇā. Māhaṃ khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṃ āpādesinti. Ninnathalaṭṭhaggarukkhasākhādīsu visamaṭṭhāne gate udakabindusaṅkhāte khuddakapāṇe saṅghātaṃ vadhaṃ mā āpādesinti. Etamatthaṃ “satova abhikkamāmī”ti dasseti. Acelakesu kira bhūmiṃ akkantakālato pabhuti sīlavā nāma natthi. Bhikkhācāraṃ gacchantāpi dussīlavā hutvā gacchanti, upaṭṭhākānaṃ gehe bhuñjantāpi dussīlavā hutvā bhuñjanti. Āgacchantāpi dussīlavā hutvā āgacchanti. Yadā pana morapiñchena phalakaṃ sammajjitvā sīlaṃ adhiṭṭhāya nisīdanti, tadā sīlavantā nāma honti.

Vanakammikanti kandaṃ ulaphalāphalādīnaṃ atthāya vane vicarantaṃ. Vanena vananti vanato vanaṃ, esa nayo sabbattha. Saṃpatāmīti gacchāmi. Āraññaḥkoti araṇṇe jātavuddho, idaṃ attano ājīvakaḷālaṃ sandhāya vadati. Bodhisatto kira pāsaṇḍapariggaṇhaṇatthāya taṃ pabbajjaṃ pabbajī, niratthakabhāvaṃ pana ñatvāpi na uppabbajjito, bodhisattā hi yaṃ yaṃ ṭhānaṃ upenti, tato anivattitadhammā honti, pabbajitvā pana mā maṃ koci addasāti tatova araṇñaṃ pavitṭho. Tenevāha “mā maṃ te addasaṃsu ahaṇca mā te addasa”nti.

Gotṭhāti govajā. Paṭṭhitagāvoti nikkhantagāvo. Tattha catukkuṇḍikoti vananteyeveva ṭhito gopālakaṇaṃ gāvīhi saddhiṃ apagatabhāvaṃ disvā dve hatthe dve ca jaṇṇukāni bhūmiyaṃ ṭhapetvā evaṃ catukkuṇḍiko upasaṅkamitvāti attho. Tāni sudaṃ āhāremīti mahallakavacchakānaṃ gomayāni kasaṭāni nirojāni honti, tasmā tāni vajjetvā yāni taruṇavacchakānaṃ khīrapāneneva vadḍhantānaṃ saojāni gomayāni tāni kucchipūraṃ khādītva puna vanasaṇḍameva pavisati. Taṃ

sandhāyāha “tāni sudam āhāremī”ti. Yāvakīvañca meti yattakam kalam mama sakam muttakarīsam aparikkhīnam hoti. Yāva me dvāravaḷaṇṇo pavattittha, tāva tadeva āhāremīti attho. Kāle pana gacchante gacchante parikkhīnamamsalohito upacchinnadvāravaḷaṇṇo vacchakānam gomayāni āhāremi. Mahāvikaṭabhojanasminti mahante vikaṭabhojane, apakatibhojaneti attho.

157. Tatrāssudam, sārīputta, bhiṃsanakassa vanasaṇḍassa bhiṃsanakatasmiṃ hotīti. Tatrāti purimavacanāpekkhanam. Sudanti padapūraṇamatte nipāto. Sārīputtāti ālapanam. Ayam panettha atthayojanā - tatrāti yam vuttam aññataram bhiṃsanakam vanasaṇḍanti, tatra yo so bhiṃsanako vanasaṇḍo vutto, tassa bhiṃsanakassa vanasaṇḍassa bhiṃsanakatasmiṃ hoti, bhiṃsanakakiriyāya hotīti attho. Kiṃ hoti? Idam hoti, yo koci avītarāgo...pe...lomāni haṃsantīti.

Atha vā tatrāti sāmīatthe bhummam. Su iti nipāto. Kiṃ su nāma te bhonto samaṇabrāhmaṇātiādīsu viya. Idanti adhippetamattham paccakkham viya katvā dassanavacanam. Sudanti su idam, sandhivasena ikāralopo veditabbo. Cakkhundriyam itthindriyam anaññātaññassāmītindriyam kiṃ sūdhavittantiādīsu viya. Ayam panettha atthayojanā, tassa, sārīputta, bhiṃsanakassa vanasaṇḍassa bhiṃsanakatasmiṃ idamsu hotīti. Bhiṃsanakatasminti bhiṃsanakabhāveti attho. Ekassa takārassa lopo daṭṭhabbo. “Bhiṃsanakattasmi”ntiyeva vā pāṭho, bhiṃsanakatāya iti vā vattabbe liṅgavipallāso kato, nimittatthe cetam bhummavacanam. Tasmā evam sambandho veditabbo, bhiṃsanakabhāve idamsu hoti, bhiṃsanakabhāvanimittam bhiṃsanakabhāvahetu, bhiṃsanakabhāvapaccayā idamsu hoti. Yo koci avītarāgo tam vanasaṇḍam pavisati. Yebhuyyena lomāni haṃsanti bahutarāni lomāni haṃsanti, uddham mukhāni sūcisadisāni kaṇṭakasadisāni ca hutvā tiṭṭhanti, appāni na haṃsanti, bahutarānam vā sattānam haṃsanti, appakānam atisūrapurisānam na haṃsantīti.

Antaraṭṭhakāti māghamāsassa avasāne catasso, phagguṇamāsassa ādimhi catassoti evam ubhinnaṃ antare aṭṭharatti. Abbhokāseti mahāsatto himapātasamaye rattim abbhokāse viharati, athassa lomakūpesu āvutamuttā viya himabindūni tiṭṭhanti, sarīram setadukūlapārutam viya hoti. Divā vanasaṇḍeti divā himabindūsu sūriyātapasamphassena vigatesu assāsopi bhavye, ayam pana sūriye uggacchanteyeva vanasaṇḍam pavisati, tatrāpissa sūriyātapena paggharantaṃ himam sarīreyeva patati. Divā abbhokāse viharāmi rattim vanasaṇḍeti gimhakāle kiresa divā abbhokāse vihāsi, tenassa kacchehi sedadhārā muccimsu, rattim assāso bhavye, ayam pana sūriye attham gacchanteyeva vanasaṇḍam pavisati. Athassa divā gahitausme vanasaṇḍe aṅgārakāsuyam pakkhitto viya attabhāvo paridayhittha. Anacchariyāti anuacchariyā. Paṭibhāsīti upaṭṭhāsi.

Sotattoti divā ātapena rattim vanausmāya sutatto. Sosinnoti rattim himena divā himodakena suṭṭhu tinto. Bhiṃsanaketi bhayajanake. Naggoti niccelo. Nivāsanapārupane hi sati sītam vā uṇham vā na atibādheyya, tampi me natthīti dasseti. Na caggimāsinoti aggimpi na upagato. Esanāpasutoti suddhiesanattāya pasuto, payutto. Munīti, tadā attānam munīti katvā katheti.

Chavaṭṭhikānīti upaḍḍhadaḍḍhāni aṭṭhīni. Upadhāyāti yathā sīsūpadhānañca pādūpadhānañca paññāyati, evam santharitvā tattha seyyam kappemīti dasseti. Gāmaṇḍalāti gopāladārakā. Te kira bodhisattassa santikam gantvā, sumedha, tvam imasmim ṭhāne kasmā nisinno, kathehīti vadanti. Bodhisatto adhomukho nisīdati, na

katheti. Atha naṃ te akathetuṃ na dassāmāti parivāretvā oṭṭhubhanti sarīre kheḷaṃ pātentī. Bodhisatto evampi na katheti. Atha naṃ tvaṃ na kathesīti omuttenti passāvamassa upari vissajjenti. Bodhisatto evampi na kathetiyeva. Tato naṃ kathehi kathehīti paṃsukena okiranti. Bodhisatto evampi na kathetiyeva. Athassa na kathesīti daṇḍakasalākā gahetvā kaṇṇasotesu pavesenti. Bodhisatto dukkhā tibbā kaṭukā vedanā adhiṃsento kassaci kiñci na karissāmīti matako viya acchatī. Tenāha “na kho panāhaṃ, sārīputta, abhijānāmi tesu pāpakāṃ cittāṃ uppādetā”ti. Na mayā tesu pāpakāṃ cittāṃ uppāditanti attho. Upekkhāvihārasmiṃ hotīti upekkhāvihāro hoti. Vihāro eva hi vihārasminti vutto. Teneva ca “idaṃsu me”ti etthāpi ayaṃsu meti evaṃ attho veditabbo. Iminā nayena aññānīpi evarūpāni padāni veditabbāni. Iminā ito ekanavutikappe pūritāṃ upekkhāvihāraṃ dasseti. Yaṃ sandhāyāha -

“Sukhapatto na rajjāmi, dukkhe na homi dummano;
Sabbattha tulito homi, esā me upekkhāpāramī”ti.

Dukkarakārikādisuddhivaṇṇanā nīṭṭhitā.

Āhārasuddhivaṇṇanā

158. Āhārena suddhīti kolādinā ekaccena parittakaāhārena sakkā sujjhanti evaṃdiṭṭhino hontī. Evamāhaṃsūti evaṃ vadanti. Kolehīti padarehi. Kolodakanti kolāni madditvā katapānakāṃ. Kolavikatinti kolasāḷavakolapūvakolaguḷādikolavikāraṃ. Etaparamoti etaṃ pamāṇaṃ paramaṃ assāti etaparamo. Tadā ekanavutikappamatthake pana na beluvapakatālapakkapamāṇo kolo hoti, yaṃ etarahi kolassa pamāṇaṃ, ettakova hotīti attho.

159. Adhimattakasimānanti ativiya kisabhāvaṃ. Āsītikapabbāni vā kāḷapabbāni vāti yathā āsītikavalliyā vā kāḷavalliyā vā sandhiṭṭhānesu milāyitvā majjhe unnatunnatāni hontī, evaṃ mayhaṃ aṅgapaccaṅgāni hontīti dasseti. Oṭṭhapadanti yathā oṭṭhassa padaṃ majjhe gambhīraṃ hoti, evamevaṃ bodhisattassa milāte maṃsalohite vaccadvārassa antopaviṭṭhattā ānisadaṃ majjhe gambhīraṃ hoti. Athassa bhūmiyaṃ nisinnaṭṭhānaṃ saraponaḥkena akkantaṃ viya majjhe unnataṃ hoti. Vaṭṭanāvaḷīti yathā rajjuyā āvunitvā katā vaṭṭanāvaḷī vaṭṭanānaṃ antarantarā ninnā hoti, vaṭṭanaṭṭhānesu unnatā, evaṃ piṭṭhikaṇṭako unnatāvanato hoti, jarasālāya gopānasiyoti jiṇṇasālāya gopānasiyo, tā vaṃsato muccitvā maṇḍale patitṭhahanti, maṇḍalato muccitvā bhūmiyanti; evaṃ ekā upari hoti, ekā heṭṭhāti oluggaviluggā bhavanti. Bodhisattassa pana na evaṃ phāsuḷiyo, tassa hi lohite chinne maṃse milāte phāsuḷantarehi cammāni heṭṭhā otiṇṇāni, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Okkhāyikāti heṭṭhā anupaviṭṭhā. Tassa kira lohite chinne maṃse milāte akkhiāvāṭakā matthaluṅgaṃ āhacca aṭṭhaṃsu, tenassa evarūpā akkhitārakā ahesuṃ.

Āmakacchinnoti atitaruṇakāle chinno, so hi vātātapena saṃphusati ceva milāyati ca. Yāvassu me, sārīputtāti, sārīputta, mayhaṃ udaracchavi yāva piṭṭhikaṇṭakaṃ allīnā hoti. Atha vā yāvassu me, sārīputta, bhāriyabhāriyā ahosi dukkarakārikā, mayhaṃ udaracchavi yāva piṭṭhikaṇṭakaṃ allīnā ahosīti evamettha sambandho veditabbo. Piṭṭhikaṇṭakāyeva pariggaṇhāmīti sahaudaracchaviṃ gaṇhāmi. Udaracchaviṃyeva pariggaṇhāmīti sahapiṭṭhikaṇṭakaṃ gaṇhāmi. Avakujjo papatāmīti tassa hi uccārapassāvattāya nisinnassa passāvo neva nikkhamati, vaccaṃ pana ekaṃ dve kaṭakaṭṭhimattaṃ nikkhamati. Balavadukkhāṃ uppādeti. Sarīrato sedā muccanti,

tattheva avakujjo bhūmiyaṃ patati. Tenāha “avakujjo papatāmī”ti. Tameva kāyanti taṃ ekanavutikappamatthake kāyaṃ. Mahāsaccakasutte pana pacchimabhavikakāyaṃ sandhāya imameva kāyanti āha. Pūtimūlānīti maṃse vā lohite vā sati tiṭṭhanti. Tassa pana abhāve cammakhaṇḍe lomāni viya hattheyeva lagganti, taṃ sandhāyāha “pūtimūlāni lomāni kāyasmā patantī”ti.

Alamariyaññadassanavisesanti ariyabhāvaṃ kātuṃ samatthaṃ lokuttaramaggaṃ. Imissāyeva ariyāya paññāyāti vipassanāpaññāya anadhigamā. Yāyaṃ ariyāti yā ayaṃ maggapaññā adhigatā. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā etarahi vipassanāpaññāya adhigatattā maggapaññā adhigatā, evaṃ ekanavutikappamatthake vipassanāpaññāya anadhigatattā lokuttaramaggapaññāya nādhigatosmīti, majjhimbhāṇakattherā panāhu, imissāyevāti vuttapaññāpi yāyaṃ ariyāti vuttapaññāpi maggapaññāyeva. Atha ne bhikkhū āhaṃsu “evaṃ sante maggassa anadhigatattā maggaṃ nādhigatosmīti idaṃ vuttaṃ hoti, bhante”ti. Āvuso, kiñcāpi dīpetuṃ na sakkomi, dvepi pana maggapaññāyevāti, etadeva cettha yuttaṃ. Itarathā hi yā ayanti niddeśo ananurūpo siyā.

Āhārasuddhivaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃsārasuddhiādivaṇṇanā

160. Saṃsārena suddhīti bahukaṃ saṃsaritvā sujjhantīti vadanti. Upapattiyā suddhīti bahukaṃ upapajjitvā sujjhantīti vadanti. Āvāsena suddhīti bahūsu ṭhānesu vasitvā sujjhantīti vadanti. Tīsupi ṭhānesu saṃsaraṇakavasena saṃsāro. Upapajjanakavasena upapatti. Vasanakavasena āvāsoti khandhāyeva vuttā. Yaññenāti bahuyāge yajitvā sujjhantīti vadanti. Muddhāvasittenāti tīhi saṅkhehi khattiyābhisekena muddhani abhisittena. Aggipāricariyāyāti bahuaggiparicaraṇena sujjhantīti vadanti.

161. Daharoti taruṇo. Yuvāti yobbanena samannāgato. Susukāḷakesoti suṭṭhu kāḷakeso. Bhadrena yobbanena samannāgatoti imināssa yena yobbanena samannāgato yuvā, taṃ yobbanam bhaddam laddhakanti dasseti. Paṭhamena vayasāti paṭhamavayo nāma tettiṃsa vassāni, tena samannāgatoti attho, paññāveyyattiyenāti paññāveyyattibhāvena. Jiṇṇoti jarājiṇṇo. Vuddhoti vaḍḍhitvā ṭhitaṅgapaccaṅgo. Mahallakoti jātimahallako. Addhagatoti bahuaddhānam gato cirakālātikanto. Vayo anuppattoti vassasatassa tatiyakoṭṭhāsam pacchimavayaṃ anuppatto. Āsītiko me vayo vattatīti imaṃ kira suttaṃ bhagavā parinibbānasamvacchare kathesi. Tasmā evamāha. Paramāyāti uttamāya. Satiyātiādīsu padasatampi padasahassampi vadantasappa gahaṇasamatthatā sati nāma. Tadeva ādhāraṇaupanibandhanasamatthatā gati nāma. Evaṃ gahitaṃ dhāritaṃ sajjhāyaṃ kātuṃ samatthavīriyaṃ dhiti nāma. Tassa atthañca kāraṇaṇca dassanasamatthatā paññāveyyattiyaṃ nāma.

Daḷhadhammā dhanuggahoti daḷham dhanuṃ gahetvā ṭhito issāso. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati, dvisahassathāmaṃ nāma yassa āropitassa jiyābaddho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamaññā ukkhittassa pathavito muccati. Sikkhitoti dasa dvādasa vassāni ācariyakule ugghatasippo. Katahatthoti koci sippameva uggaṇhāti. Katahattho na hoti, ayaṃ pana katahattho ciṇṇavasībhāvo. Katūpāsanoti rājakulādīsu dassitasippo. Lahukena asanenāti anto susiraṃ katvā tūlādīni pūretvā katalākhāparikammaṃ sallahukakaṇḍena. Evaṃ katañhi ekausabhagāmī dve usabhāni gacchati, aṭṭhausabhagāmī soḷasausabhāni

gacchati. Appakasirenāti nidukkhena. Atipāteyyāti atikkameyya. Evaṃ adhimattasatimantoti yathā so dhanuggaho taṃ vidatthacaturaṅgulachāyaṃ sīghaṃ eva atikkameti, evaṃ padasatampi padasahassampi uggahetuṃ upadhāretuṃ sajjhāyituṃ atthakāraṇāni ca upaparikkhituṃ samatthāti attho. Aññatra asitapītakhāyitasāyitāti asitapītādīni hi bhagavatāpi kātabbāni honti, bhikkhūhipi. Tasmā tesam karaṇamattakālaṃ t̐hapetvāti dasseti.

Apariyādināyevāti aparikkhīṇāyeva. Sace hi eko bhikkhu kāyānupassanaṃ pucchati, añño vedanānupassanaṃ, añño cittānupassanaṃ, ayyo dhammānupassanaṃ. Iminā puṭṭhaṃ ahaṃ pucchissāmīti eko ekaṃ na oloketi. Evaṃ santepi tesam vāro paññāyati. Evaṃ buddhānaṃ pana vāro na paññāyati, vidatthacaturaṅgulachāyaṃ atikkamato puretaraṃyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā tāva ete cattāro. Sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañca indriyesu, aññe pañca balesu, aññe satta bojjhaṅgesu, aññe aṭṭha maggaṅgesu pañhaṃ puccheyyūṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha. Sace aññe sattatiṃsa janā bodhipakkhiyesu pañhaṃ puccheyyūṃ, tampi bhagavā tāvadeva katheyya. Kasmā? Yāvatā hi lokiyamahājanā ekaṃ padaṃ kathenti. Tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṃ padaṃ kathenteyeva bhagavā soḷasapadāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudukā dantāvaraṇaṃ suphusitaṃ vacanaṃ agalitaṃ bhavaṅgaparivāso lahuko. Tenāha “apariyādināyevassa, sārīputta, tathāgatassa dhammadesanā”ti.

Tattha dhammadasenāti tantiṭṭhapanā. Dhammapadabyañjananti pāḷiyā padabyañjanaṃ, tassa tassa atthassa byañjanakaṃ akkharaṃ. Pañhapaṭibhānanti pañhabyākaraṇaṃ. Iminā kiṃ dasseti? Tathāgato pubbe daharakāle akkharāni sampiṇḍetvā padaṃ vattuṃ sakkoti, padāni sampiṇḍetvā gāthaṃ vattuṃ sakkoti, catuakkharehi vā aṭṭhaakkharehi vā soḷasaakkharehi vā padehi yuttāya gāthāya atthaṃ vattuṃ sakkoti. Idāni pana mahallakakāle akkharāni sampiṇḍetvā padaṃ vā, padāni sampiṇḍetvā gāthaṃ vā, gāthāya atthaṃ vā vattuṃ na sakkotīti evaṃ natthi. Daharakāle ca mahallakakāle ca sabbametaṃ tathāgatassa apariyādinnamevāti imaṃ dasseti. Mañcakena cepi manti idaṃ buddhabaladīpanatthameva parikkappetvā āha. Dasabalaṃ pana mañcake āropetvā gāmanigamarājadhāniyo pariharaṇakālo nāma natthi. Tathāgatā hi pañcame āyukoṭṭhāse khaṇḍiccādīhi anabhibhūtā suvaṇṇavaṇṇasarīrassa vevaṇṇiye ananuppatte devamanussānaṃ piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti.

162. Nāgasamāloti tassa therassa nāmaṃ. Paṭhamabodhiyañhi vīsativassabbhantare upavānanāgitameghiyattherā viya ayampi bhagavato upaṭṭhāko ahosi. Bījāyamaṇoti mandamandena tālavaṇṭavātena bhagavato utusukhaṃ samuṭṭhāpayamāno. Etadavocāti sakalasuttantaṃ sutvā bhagavato pubbacaritaṃ dukkarakāraṃ āgamma pasanno etaṃ “acchariyaṃ bhante”tiādivacanaṃ avoca. Tattha accharaṃ paharituṃ yuttanti acchariyaṃ. Abhūtapubbaṃ bhūtanti abbhutaṃ. Ubhayenapi attano vimhayameva dīpeti. Ko nāmo ayaṃ bhanteti idaṃ bhaddako vatāyaṃ dhammapariyāyo, handassa bhagavantaṃ āyācitvā nāmaṃ gaṇhāpemīti adhippāyena āha. Athassa bhagavā nāmaṃ gaṇhanto tasmā tiha tvantiādimāha.

Tassattho, yasmā idaṃ suttaṃ sutvā tava lomāni haṭṭhāni, tasmā tiha tvam, nāgasamāla, imaṃ dhammapariyāyaṃ “lomahaṃsana pariyāyo” tveva naṃ dhārehīti.

Samāsārasuddhiādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

163. Evaṃ me sutanti mahādukkhakkhandhasuttaṃ. Tattha vinayapariyāyena tayo janā sambahulāti vuccanti, tato paraṃ saṅgho. Suttantapariyāyena tayo tayo eva, tato uddhaṃ sambahulāti vuccanti. Idha suttantapariyāyena sambahulāti veditabbā. Piṇḍāya pāvisiṃsūti pavitṭhā, te pana na tāva pavitṭhā, pavississāmāti nikkhantattā pana pavisiṃsūti vuttā. Yathā gāmaṃ gamissāmīti nikkhantapuriso taṃ gāmaṃ appattopi “kuhiṃ itthannāmo” ti vutte “gāmaṃ gato” ti vuccati, evaṃ. Paribbājakānaṃ āramoti jetavanato avidūre aññatitthiyānaṃ paribbājakānaṃ āramo atthi, taṃ sandhāya evamaṃsaṃ. Samaṇo, āvusoti, āvuso, tumhākaṃ satthā samaṇo gotamo. Kāmānaṃ pariññanti kāmānaṃ pahānaṃ samatikkamaṃ paññapeti. Rūpavedanāsupi eseva nayo.

Tattha titthiyā sakasamayam jānantā kāmānaṃ pariññaṃ paññapeyyuṃ paṭhamajjhānaṃ vadamānā, rūpānaṃ pariññaṃ paññapeyyuṃ arūpabhavaṃ vadamānā, vedanānaṃ pariññaṃ paññapeyyuṃ asaññabhavaṃ vadamānā. Te pana “idaṃ nāma paṭhamajjhānaṃ ayaṃ rūpabhavo ayaṃ arūpabhavo” ti pi na jānanti. Te paññapetuṃ asakkontāpi kevalaṃ “paññapema paññapemā” ti vadanti. Tathāgato kāmānaṃ pariññaṃ anāgāmi maggena paññapeti, rūpavedanānaṃ arahattamaggena. Te evaṃ mahante visese vijjamānēpi idha no, āvuso, ko vivesotiādīmāsaṃsu.

Tattha idhāti imasmiṃ paññāpane. Dhammadesanāya vā dhammadesananti yadidaṃ samaṇassa vā gotamassa dhammadesanāya saddhiṃ amhākaṃ dhammadesanaṃ, amhākaṃ vā dhammadesanāya saddhiṃ samaṇassa gotamassa dhammadesanaṃ ārabha nānākaraṇaṃ vuccetha, taṃ kinnāmāti vadanti. Dutiyapade pi eseva nayo. Iti vemajjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya sāsanaṃ saddhiṃ attano laddhivacanamattena samadhuraṃ ṭhapayimsu. Neva abhinandiṃsūti evametanti na sampatichchimsu. Nappaṭikkosiṃsūti nayidaṃ evanti nappaṭisedhesuṃ. Kasmā? Te kira titthiyā nāma andhasadisā, jānitvā vā ajānitvā vā katheyyunti nābhinandiṃsu, pariññanti vacanena īsaṃ sāsanaṃ gandho atthīti nappaṭikkosiṃsu. Janapadavāsino vā te sakasamayaparasaṃmayesu na suṭṭhu kusalātipi ubhayaṃ nākaṃsu.

165. Na ceva sampāyissantīti sampādetvā kathetuṃ na sakkhissanti. Uttariṇca vighātanti asampāyanato uttarimpi dukkhaṃ āpajjissanti. Sampādetvā kathetuṃ asakkontānaṃ nāma hi dukkhaṃ uppajjati. Yathā taṃ, bhikkhave, avisayasminti ettha yathāti kāraṇavacanānaṃ, tanti nipātamattaṃ. Yasmā avisaye pañho pucchito hotīti attho. Sadevaketi saha devehi sadevake. Samārakādīsupi eseva nayo. Evaṃ tīṇi ṭhānāni loke pakkhipitvā dve pajāyāti pañcahiṃ sattalokameva pariyādiyitvā etasmiṃ

sadevakādibhede loke taṃ devaṃ vā manussaṃ vā na passāmīti dīpeti. Ito vā pana sutvāti ito vā pana mama sāsanaṭo sutvā atathāgatopi atathāgatasāvakopi ārādheyya paritoseyya. Aññathā ārādhanam nāma natthīti dasseti.

166. Idāni attano tesam pañhānaṃ veyyākaraṇena cittārādhanam dassento ko ca, bhikkhaviādimāha. Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā. Bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ dviguṇaṃ saṅghāti”nti ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ kayirā mālāguṇe bahū”ti ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto, tena vuttaṃ “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. Cakkhuviññeyyāti cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena sotaviññeyyādīsipi attho veditabbo. Itthāti pariyaṭṭhā vā hontu mā vā, itthārammaṇabhūtāti attho. Kantāti kamanīyā. Manāpāti manavaḍḍhanakā. Piyaṇupāti piyajātikā. Kāmūpasamhitāti ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasamhitā. Rajanīyāti rajjaniyā, rāgupattikāraṇabhūtāti attho.

167. Yadi muddāyātiādīsū muddāti aṅgulipabbesu saññaṃ ṭhapetvā hatthamuddā. Gaṇanāti acchiddagaṇanā. Saṅkhānanti piṇḍagaṇanā. Yāya khettaṃ oloketvā idha ettakā vīhī bhavissanti, rukkaṃ oloketvā idha ettakāni phalāni bhavissanti, ākāsaṃ oloketvā ime ākāse sakuṇā ettakā nāma bhavissantīti jānanti.

Kasīti kasikammaṃ. Vaṇijjāti jaṅghavaṇijjathalavaṇijjādivaṇippatho. Gorakkhanti attano vā paresaṃ vā gāvo rakkhivā pañcagorasavikkayena jīvanakammaṃ. Issattho vuccati āvudhaṃ gahetvā upaṭṭhānakammaṃ. Rājaporisanti āvudhena rājakammaṃ katvā upaṭṭhānaṃ. Sippaññataranti gahitāvasesaṃ hatthiassasippādi. Sītassa purakkhatoti lakkhaṃ viya sarassa sītassa purato, sītena bādhiyamānoti attho. Uṇhepi eseva nayo. ḍaṃsādīsū ḍaṃsāti piṅgalamakkhikā. Makasāti sabbamakkhikā, sarīsapāti ye keci saritvā gacchanti. Rissamānoti ruppamāno, ghaṭṭiyamāno. Mīyamānoti maramāno. Ayaṃ, bhikkhave, ayaṃ muddādīhi jīvikakappaṇaṃ āgamma sītādipaccayo ābādho. Kāmānaṃ ādīnavoti kāmesu upaddavo, upassaggoti attho. Sandiṭṭhikoti paccakkho sāmaṃ passitabbo. Dukkhaṅkhandhoti dukkharāsi. Kāmahetūtiādīsū paccayaṭṭhena kāmā assa hetūti kāmahetu. Mūlaṭṭhena kāmā nidānamassāti kāmanidāno. Liṅgavipallāsena pana kāmanidānanti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇaṃ assāti kāmādhikaraṇo. Liṅgavipallāseneva pana kāmādhikaraṇanti vutto. Kāmānameva hetūti idaṃ niyamavacanaṃ, kāmāpaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti ājīvasamuṭṭhāpakavīriyena uṭṭhahantassa. Ghaṭatoti taṃ vīriyaṃ pubbenāparaṃ ghaṭentassa. Vāyamatoti vāyāmaṃ parakkamaṃ payogaṃ karontassa. Nābhiniṭṭhājjantīti na niṭṭhājjanti, hatthaṃ nābhiruhanti. Socatīti citte uppannabalavasokena socati. Kilamatīti kāye uppannadukkhena kilamati. Paridevatīti vācāya paridevati. Urattāṭintī uraṃ tāṭetvā. Kandatīti rodati. Sammohaṃ āpajjatiṭi visaññī viya sammūḷho hoti. Moghanti tucchaṃ. Aphaloti nipphalo. Ārakkhādhikaraṇanti ārakkhakāraṇā. Kintīti kena nu kho upāyena. Yampi meti yampi mayhaṃ kasikammādīni katvā uppāditam dhanam ahosi. Tampi no natthīti tampi amhākaṃ idāni natthi.

168. Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetūtiādināpi kāraṇaṃ dassetvāva ādīnavaṃ dīpeti. Tattha kāmahetūti kāmapaccayā rājānopi rājūhi vivadanti. Kāmanidānanti bhāvanapuṃsakamaṃ, kāme nidānaṃ katvā vivadantīti attho. Kāmādhikaraṇantipi bhāvanapuṃsakameva, kāme adhikaraṇaṃ katvā vivadantīti attho. Kāmānameva hetūti gāmanigamanagarasenāpatipurohitaṭṭhānantarādīnaṃ kāmānameva hetu vivadantīti attho. Upakkamantīti paharanti. Asicammanti asiñceva khetākaphalakādīni ca. Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti dhanuṃ gahetvā sarakalāpaṃ sannayhitvā. Ubhatobyūḷanti ubhato rāsibhūtaṃ. Pakkhandantīti pavisanti. Usūsūti kaṇḍesu. Vijjotalantesūti viparivattantesu. Te tatthāti te tasmiṃ saṅgāme.

Addāvalepanā upakāriyoti cettha manussā pākārapādaṃ assakhurasanṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evaṃ katā pākārapādā upakāriyoti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. Pakkhandantīti tāsaṃ heṭṭhā tikhiṇaayasulādīhi vijjhīyamānāpi pākārassa picchilabhāvena ārohituṃ asakkontāpi upadhāvantiyeva. Chakaṇakāyāti kuthitagomayena. Abhivaggenāti satadantena. Taṃ aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāraṃ bhinditvā pavisissāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

169. Sandhimpī chindantīti gharasandhimpī chindanti. Nillopanti gāme paharitvā mahāvilopaṃ karonti. Ekāgārikanti paṇṇāsamattāpi saṭṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāhaṃ gahetvā āharāpentī. Paripanthepī tiṭṭhantīti panthadūhanakammaṃ karonti. Aḍḍhadaṇḍakehīti muggarehi pahārasādhanaṭṭhaṃ vā catuhatthadaṇḍaṃ dvedhā chetvā gahitadaṇḍakehi. Bilaṅgathālikanti kaṇḍiyaukkhalikammakāraṇaṃ, taṃ karontā sīsakaṇḍāḥ upapāṭetvā tattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ pakkuthitvā upari uttarati. Saṅkhamuṇḍikanti saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ, taṃ karontā uttarotṭhaubhatokaṇḍacūlikagaḷavāṭaparicchadena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena vallitvā upapāṭenti, saha kesehi cammaṃ utṭhahati. Tato sīsakaṭṭhaṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaṃ karonti.

Rāhumukhanti rāhumukhakammakāraṇaṃ, taṃ karontā saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti. Kaṇḍacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khaṇanti. Lohitaṃ paggharitvā mukhaṃ pūreti. Jotimālikanti sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpanti. Hatthapajjotikanti hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya jālenti. Erakavattikanti erakavattakammakāraṇaṃ, taṃ karontā gīvato paṭṭhāya cammabaddhe kantitvā goppake ṭhapenti. Atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti. So attano cammabaddhe akkamitvā akkamitvā patati. Cīrakavāsikanti cīrakavāsikakammakāraṇaṃ, taṃ karontā tattheva cammabaddhe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti. Kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti. Uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivatthaṃ viya hoti. Eṇeyyakanti eṇeyyakakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca jāṇūsu ca ayavalayāni datvā ayasulāni koṭṭenti. So catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ patitṭhahati. Atha naṃ parivāretvā aggiṃ karonti. “Eṇeyyako jotipariggaho yathā”ti āgataṭṭhānēpi idameva vuttaṃ. Taṃ kālena kālaṃ sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti. Evarūpā kāraṇā nāma natthi.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamamaṃsanhārūni uppāṭenti. Kahāpaṇikanti sakalasarīraṃ tiṇhāhi vāsīhi koṭṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattaṃ kahāpaṇamattaṃ pātentā koṭṭenti. Khārāpatacchikanti sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti. Cammasaṃsanhārūni paggharitvā savanti. Aṭṭhikasāṅkhalikāva tiṭṭhati. Palighaparivattikanti ekena passena

nipajjāpetvā kaṇṇacchidde ayasūlaṃ koṭṭetvā pathaviyā ekābaddhaṃ karonti. Atha naṃ pāde gahetvā āvijjhanti. Palālapīṭhakanti cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipanti. Maṃsarāsiyeva hoti, atha naṃ keseheva pariyonandhitvā gaṇhanti. Palālavaṭṭiṃ viya katvā pana veṭhenti. Sunakhehipīti katipayāni divasāni āhāraṃ adatvā chātakehi sunakhehi khādāpenti. Te muhuttēna aṭṭhisāṅkhalikameva karonti. Samparāyikoti samparāye dutiyattabhāve vipākoti attho.

170. Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānaṃ. Nibbānañhi āgamma kāmesu chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca, tasmā nibbānaṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānanti ca vuttaṃ. Sāmaṃ vā kāme parijānissantīti sayāṃ vā te kāme tihi pariññāhi parijānissantīti. Tathattāyāti tathabhāvāya. Yathāpaṭipannoti yāya paṭipadāya paṭipanno.

171. Khattiyakaññā vātiādi aparittena vipulena kusalena gahitapaṭisandhikaṃ vatthālaṅkāradīni labhanaṭṭhāne nibbattaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Pannarasavassuddesikāti pannarasavassavayā. Dutiyapadehi eseva nayo. Vayapadesaṃ kasmā gaṇhāti? Vaṇṇasampattidassanattāṃ. Mātugāmassa hi duggatakule nibbattassāpi etasmiṃ kāle thokaṃ thokaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasīdati. Purisānaṃ pana vīsativassakāle pañcavīsativassakāle pasannaṃ hoti. Nātidighātīdīhi chadosavirahitaṃ sarīrasampattiṃ dīpeti. Vaṇṇanibhāti vaṇṇoyeva.

Jiṇṇanti jarājiṇṇaṃ. Gopānasivaṅkanti gopānasī viya vaṅkaṃ. Bhogganti bhaggaṃ, imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti. Daṇḍaparāyaṇanti daṇḍapaṭisaraṇaṃ daṇḍadutiyaṃ. Pavedhamānanti kampamānaṃ. Āturanti jarāturaṃ. Khaṇḍadantanti jiṇṇabhāvena khaṇḍitadantaṃ. Palitakesanti paṇḍarakesaṃ. Vilūnanti luñcitvā gahitakesaṃ viya khallāṭaṃ. Khalitasiranti mahākhallāṭasīsaṃ. Valinanti sañjātavalīṃ. Tilakāhatagattanti setakāḷatilakehi vikiṇṇasarīraṃ. Ābādhikanti byādhikaṃ. Dukkhitanti dukkhapattaṃ.

Bāḷhagilānanti adhimattagilānaṃ. Sivathikāya chaḍḍitanti āmakasusāne pātitaṃ. Sesamettha satipaṭṭhāne vuttameva. Idhāpi nibbānaṃyeva chandarāgavinayo.

173. Neva tasmīṃ samaye attabyābādhāyāti tasmīṃ samaye attanopi dukkhatthāya na ceteti. Abyābajjhaṃyevāti niddukkhameva.

174. Yaṃ, bhikkhave, vedanā aniccāti, bhikkhave, yasmā vedanā aniccā, tasmā ayaṃ aniccādiākārova vedanāya ādīnavoti attho, nissaraṇaṃ vuttappakāramevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahādukkhakkhandhasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

4. Cūḷadukkhakkhandhasuttavaṇṇanā

175. Evaṃ me sutanti cūḷadukkhakkhandhasuttaṃ. Tattha sakkesūti evaṃnāmake janapade. So hi janapado sakyānaṃ rājakumārānaṃ vasanaṭṭhānattā sakyātveva saṅkhyāṃ gato. Sakyānaṃ pana uppatti ambatṭhasutte āgatāva. Kapilavatthusmīti evaṃnāmake nagare. Tañhi kapilassa isino nivāsaṭṭhāne katattā kapilavatthūti vuttaṃ, taṃ gocaragāmaṃ katvā. Nigrodhārāmeti nigrodho nāma sakko, so ñātisamāgamakāle kapilavatthūṃ āgate bhagavati attano ārāme vihāraṃ kāretvā bhagavato niyyātesi, tasmīṃ viharatīti attho. Mahānāmoti anuruddhattherassa bhātā

bhagavato cuḷapituputto. Suddhodano sukkodano sakkodano dhotodano amitodanoti ime pañca janā bhātaro. Amitā nāma devī tesam bhaginī. Tissatthero tassā putto. Tathāgato ca nandatthero ca suddhodanassa puttā, mahānāmo ca anuruddhatthero ca sukkodanassa. Ānandatthero amitodanassa, so bhagavato kaniṭṭho. Mahānāmo mahallakataro sakadāgāmī ariyasāvako.

Dīgharattanti mayham sakadāgāmiphaluppattito paṭṭhāya cirarattam jānāmīti dasseti. Lobhadhammāti lobhasaṅkhātā dhammā, nānappakāraṇam lobhamyeva sandhāya vadati. Itaresupi dvīsu eseṇa nayo. Pariyādāya tiṭṭhantīti khepetvā tiṭṭhanti. Idañhi pariyādānam nāma “sabbam hatthikāyam pariyādiyitvā sabbam assakāyam sabbam rathakāyam sabbam pattikāyam pariyādiyitvā jīvantameva nam osajjeyya”nti ettha gahaṇe āgataṃ. “Aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulikatā sabbam kāmarāgam pariyādiyati”ti ettha khepane. Idhāpi khepane adhippetam. Tena vuttam “pariyādiyitvāti khepetvā”ti.

Yena me ekadā lobhadhammāpīti yena mayham ekekasmiṃ kāle lobhadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhantīti pucchati. Ayaṃ kira rājā “sakadāgāmimaggena lobhadosamohā niravasesā pahīyanti”ti saññī ahoṣi, ayaṃ “appahīnam me atthi”tipi jānāti, appahīnam upādāya pahīnakampi puna pacchatovāvattatīti saññī hoti. Ariyasāvakassa evaṃ sandeho uppajjati? Āma uppajjati. Kasmā? Paṇṇattiyā akovidattā. “Ayaṃ kilesa asukamaggavajjho”ti imissā paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakassapi evaṃ hoti. Kiṃ tassa paccavekkhaṇā natthīti? Atthi. Sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati. Eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyam akovidattā evaṃ hoti.

176. So eva kho teti soyeva lobho doso moho ca tava santāne appahīno, tvaṃ pana pahīnasaññī ahoṣīti dasseti. So ca hi teti so tuyham lobhadosamohadhammo. Kāmeti duvidhe kāme. Na paribhuñjeyyāsīti mayaṃ viya pabbajeyyāsīti dasseti.

177. Appassādāti parittasukhā. Bahudukkhāti diṭṭhadhammikasamparāyikadukkhamevettha bahukaṃ. Bahupāyāsāti diṭṭhadhammikasamparāyiko upāyāsakilesoyevettha bahu. Ādīnavoti diṭṭhadhammikasamparāyiko upaddavo. Ettha bhiyyoti etesu kāmesu ayaṃ ādīnavoyeva bahu. Assādo pana himavantam upanidhāya sāsapo viya appo, parittako. Iti cepi mahānāmāti mahānāma evaṃ cepi ariyasāvakassa. Yathābhūtaṃ yathāsabhāvaṃ. Sammā nayena kāraṇena paññāya suṭṭhu diṭṭham hotīti dasseti. Tattha paññāyāti vipassanāpaññāya, heṭṭhāmaggadvayaññānenāti attho. So cāti so eva maggadvayena diṭṭhakāmādīnavo ariyasāvako. Pītisukhanti iminā sappītikāni dve jhānāni dasseti. Aññaṃ vā tato santataranti tato jhānadvayato santataram aññaṃ uparijhānadvayañceva maggadvayañca. Neva tāva anāvaṭṭī kāmesu hotīti atha kho so dve magge paṭivijjhivā tītopi ariyasāvako upari jhānānam vā maggānam vā anadhigatattā neva tāva kāmesu anāvaṭṭī hoti, anāvaṭṭino anābhogo na hoti. Āvaṭṭino sābhogoyeva hoti. Kasmā? Catūhi jhānehi vikkhambhanappahānassa, dvīhi maggehi samucchedappahānassa abhāvā.

Mayhampi khoti na kevalaṃ tuyheva, atha kho mayhampi. Pubbeva sambodhāti maggasambodhito paṭhamatarameva. Paññāya sudittṭhaṃ hotīti ettha orodhanāṭakā pajahanapaññā adhippetā. Pītisukhaṃ nājjhagamanti sappītikāni dve jhānāni na paṭilabhiṃ. Aññaṃ vā tato santataranti idha upari jhānadvayaṃ ceva cattāro ca maggā adhippetā. Paccaññāsinti paṭiaññāsiṃ.

179. Ekamidāhaṃ mahānāma samayanti kasmā āraddhaṃ? Ayaṃ pāṭiyekko anusandhi. Heṭṭhā kāmānaṃ assādopi ādīnavopi kathito, nissaraṇaṃ na kathitaṃ, taṃ kathetuṃ ayaṃ desanā āraddhā. Kāmasukhallikānuyogo hi eko anto attakilamathānuyogo ekoti imehi antehi mutthaṃ mama sāsanaṃ upari phalasamāpattisīna sakalasāsanaṃ dassetumpi ayaṃ desanā āraddhā.

Gijjhakūṭe pabbateti tassa pabbatassa gijjhasadisamaṃ kūṭaṃ atthi, tasmā gijjhakūṭoti vuccati. Gijjhā vā tassa kūṭesu nivasantītipi gijjhakūṭoti vuccati. Isigilipasseti isigilipabbatassa passe. Kāḷasilāyanti kāḷavaṇṇe piṭṭhipāsāṇe. Ubbhaṭṭhakā hontīti uddhamyeva ṭhitakā honti anisinnā. Opakkamikāti ubbhaṭṭhakādinā attano upakkamena nibbattitā. Nigaṇṭho, āvusoti aññaṃ kāraṇaṃ vattaṃ asakkontā nigaṇṭhassa upari pakkipiṃsu. Sabbaññū sabbadassāvīti so amhākaṃ satthā atītānāgatapaccuppannaṃ sabbaṃ jānāti passatīti dasseti. Aparisesaṃ ñāṇadassanaṃ paṭijānātīti so amhākaṃ satthā aparisesaṃ dhammaṃ jānanto aparisesasaṅkhātaṃ ñāṇadassanaṃ paṭijānāti, paṭijānanto ca evaṃ paṭijānāti “carato ca me tiṭṭhato ca...pe... paccupaṭṭhita”nti. Tattha satatanti niccaṃ. Samitanti tasseeva vevacanaṃ.

180. Kiṃ pana tumhe, āvuso, nigaṇṭhā jānātha ettakaṃ vā dukkhaṃ nijjīṇanti idaṃ bhagavā puriso nāma yaṃ karoti, taṃ jānāti. Vīsatikahāpaṇe iṇaṃ gahetvā dasa datvā “dasa me dinnā dasa avasiṭṭhā”ti jānāti, tepi datvā “sabbaṃ dinna”nti jānāti. Khetṭassa tatiyabhāgaṃ lāyitvā “eko bhāgo lāyito, dve avasiṭṭhā”ti jānāti. Puna ekaṃ lāyitvā “dve lāyitā, eko avasiṭṭho”ti jānāti. Tasmimpi lāyite “sabbaṃ niṭṭhita”nti jānāti, evaṃ sabbakiccesu katañca akatañca jānāti, tumhehi tathā ñātabbaṃ siyāti dasseti. Akusalānaṃ dhammānaṃ pahānanti iminā akusalaṃ pahāya kusalaṃ bhāvetvā suddhantaṃ patto nigaṇṭho nāma tumhākaṃ sāsane atthīti pucchati.

Evaṃ santeti tumhākaṃ evaṃ ajānanabhāve sati. Luddāti luddācārā. Lohitapāṇinoti pāṇe jīvītā voropentā lohiteṇa makkhitapāṇino. Pāṇaṃ hi hanantassapi yassa lohiteṇa pāṇi na makkhiyati, sopi lohitapāṇīṭveva vuccati. Kurūrakammantāti dāruṇakammā. Mātari pitari dhammikasamaṇabrāhmaṇādīsu ca katāparādhā. Māgavikādayo vā kakkhaḷakammā.

Na kho, āvuso, gotamāti idaṃ nigaṇṭhā “ayaṃ amhākaṃ vāde dosaṃ deti, mayampissa dosaṃ āropemā”ti maññaṃ nā ārabhiṃsu. Tassattho, “āvuso, gotama yathā tumhe paṇītacīvarāni dhārentā sālīmaṃsodanaṃ bhuñjantā devavimānavaṇṇāya gandhakuṭiyā vasamānā sukhena sukhaṃ adhigacchatha, na evaṃ sukhena sukhaṃ adhigantabbaṃ. Yathā pana mayaṃ ukkuṭikappadhānādīhi nānappakāraṇaṃ dukkhaṃ anubhavāma, evaṃ dukkhena sukhaṃ adhigantabba”nti. Sukhena ca hāvusoti idaṃ sace sukhena ca sukhaṃ adhigantabbaṃ siyā. Rājā adhigaccheyyāti dassanattaṃ vuttaṃ. Tattha māgadhoti magadharaṭṭhassa issaro. Seniyoti tassa nāmaṃ. Bimbīti attabhāvasa nāmaṃ. So tassa sārabhūto dassanīyo pāsādiko attabhāvasamiddhiyā bimbisāroti vuccati. Sukhavihāritaroti idaṃ te nigaṇṭhā rañño tīsu pāsādesu tividhayahehi nātakehi saddhiṃ sampattianubhavanaṃ

sandhāya vadanti. Addhāti ekaṃsena. Sahasā appaṭisaṅkhāti sāhasaṃ katvā, appaccavekkhitvāva yathā ratto rāgavasena duṭṭho dosavasena mūḷho mohavasena bhāsati, evamevaṃ vācā bhāsitāti dasseti.

Tattha paṭipucchissāmīti tasmīṃ atthe pucchissāmi. Yathā vo khomeyyāti yathā tumhākaṃ rucceyya. Pahotīti sakkoti.

Aniñjamānoti acaḷamāno. Ekantasukhaṃ paṭisaṃvedīti nirantarasukhaṃ paṭisaṃvedī. “Ahaṃ kho, āvuso, nigaṇṭhā pahomi...pe... ekantasukhaṃ paṭisaṃvedī”ti idaṃ attano phalasaṃpattisukhaṃ dassento āha. Ettha ca kathāpaṭiṭṭhāpanatthaṃ rājavāre satta ādiṃ katvā pucchā katā. Satta rattindivāni nappahotīti hi vutte cha pañca cattārīti sukhaṃ pucchitum hoti. Suddhavāre pana sattāti vutte puna cha pañca cattārīti vuccamānaṃ anacchariyaṃ hoti, tasmā ekaṃ ādiṃ katvā desanā katā. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷadukkhakkhandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Anumānasuttavaṇṇanā

181. Evaṃ me sutanti anumānasuttaṃ. Tattha bhaggesūti evaṃnāmake janapade, vacanattho panettha vuttānusāreneva veditabbo. Susumāragireti evaṃnāmake nagare. Tassa kira nagarassa vatthupariggahadivase avidūre udakarahade suṃsumāro saddamakāsi, giraṃ nicchāresi. Atha nagare niṭṭhite suṃsumāragiraṃ tvevassa nāmaṃ akaṃsu. Bhesakaḷāvaneti bhesakaḷānāmake vane. “Bhesakaḷāvane”tipi pāṭho. Migadāyeti taṃ vanaṃ migapakkhīnaṃ abhayadinnaṭṭhāne jātaṃ, tasmā migadāyoti vuccati.

Pavāretīti icchāpeti. Vadantūti ovādānusāsanivasena vadantu, anusāsantūti attho. Vacanīyomhīti ahaṃ tumhehi vattabbo, anusāsitaṃ ovaditabboti attho. So ca hoti dubbacoti so ca dukkhena vattabbo hoti, vutto na sahati. Dovacassakaraṇehīti dubbacabhāvakārahehi upari āgatehi soḷasahi dhammehi. Appadakkhiṇaggāhī anusāsaninti yo hi vuccamāno tumhe maṃ kasmā vadatha, ahaṃ attano kappiyākappiyaṃ sāvajjānavajjaṃ atthānatthaṃ jānāmīti vadati. Ayaṃ anusāsaniṃ padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmato gaṇhāti, tasmā appadakkhiṇaggāhīti vuccati.

Pāpikānaṃ icchānanti lāmakānaṃ asantasambhavanapatthanānaṃ. Paṭippharatīti paṭiviruddho, paccanīko hutvā tiṭṭhati, apasādetīti kiṃ nu kho tuyhaṃ bālassa abyattassa bhaṇitena, tvampi nāma bhaṇitabbaṃ maññissasīti evaṃ ghaṭṭeti. Paccāropetīti, tvampi khosi itthannāmaṃ āpattiṃ āpanno, taṃ tāva paṭikarohīti evaṃ paṭiāropeti.

Aññaṇaṇṇaṃ paṭicaratīti aññaṇa kāraṇena vacanena vā aññaṃ kāraṇaṃ vacanaṃ vā paṭicchādeti. “Āpattiṃ āpannosī”ti vutte “ko āpanno, kiṃ āpanno, kismiṃ āpanno, kaṃ bhaṇatha, kiṃ bhaṇathā”ti vā vadati. “Evarūpaṃ kiñci tayā diṭṭha”nti vutte “na suṇāmī”ti soṭaṃ vā upaneti. Bahiddhā kathaṃ apanāmetīti “itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī”ti puṭṭho “pāṭaliputtaṃ gatomhī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamanāṃ pucchāma, āpattiṃ pucchāmā”ti vutte “tato rājagehaṃ gatomhī”ti, rājagehaṃ vā yāhi brāhmaṇagehaṃ vā, āpattiṃ āpannosīti. Tattha me sūkaramaṃsaṃ laddhantiādīni vadanto kathaṃ bahiddhā vikkhipati.

Apadāneti attano cariyāya. Na sampāyatīti, āvuso, tvaṃ kuhiṃ vasasi, kaṃ nissāya vasasīti vā, yaṃ tvaṃ vadesi “mayā esa āpattiṃ āpajjanno diṭṭho”ti. Tvaṃ tasmīṃ samaye kiṃ karosi, ayaṃ kiṃ karoti, kattha vā tvaṃ acchasi kattha vā ayantiādinā nayena cariyaṃ puṭṭho sampādetvā kathetuṃ na sakkoti.

183. Tatrāvusoti, āvuso, tesu soḷasasu dhammesu. Attanāva attānaṃ evaṃ anuminitabbanti evaṃ attanāva attā anumetabbo tuletabbo tīretabbo.

184. Paccavekkhitabbanti paccavekkhitabbo. Ahorattānusikkhināti divāpi rattimpi sikkhantena, ratiñca divā ca kusalesu dhammesu sikkhantena pītipāmojjameva uppādetabbanti attho.

Acche vā udakapatteti pasanne vā udakabhājane. Mukhanimittanti mukhapaṭibimbaṃ. Rajanti āgantukarajaṃ. Aṅgaṇanti tattha jātakaṃ tilakaṃ vā piḷakaṃ vā. Sabbepime pāpake akusale dhamme pahīneti iminā sabbappahānaṃ kathesi. Kathaṃ? Ettakā akusalā dhammā pabbajitassa nānucchavikāti paṭisaṅkhānaṃ uppādayato hi paṭisaṅkhānappahānaṃ kathitaṃ hoti. Sīlaṃ padaṭṭhānaṃ katvā kasiṇaparikkamaṃ ārabhitvā aṭṭha samāpattiyo nibbattentassa vikkhambhanappahānaṃ kathitaṃ. Samāpattiṃ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhentassa tadanāgappahānaṃ kathitaṃ. Vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggaṃ bhāventassa samucchedappahānaṃ kathitaṃ. Phale āgate paṭippassaddhippahānaṃ, nibbāne āgate nissaraṇappahānanti evaṃ imasmīṃ sutte sabbappahānaṃ kathitaṃva hoti.

Idaṃhi suttaṃ bhikkhupātimokkhaṃ nāmāti porāṇā vadanti. Idaṃ divasassa tikkhattuṃ paccavekkhitabbaṃ. Pāto eva vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā nisinnena “ime ettakā kilesā atthi nu kho mayhaṃ natthī”ti paccavekkhitabbā. Sace atthīti passati, tesāṃ pahānāya vāyamatibbaṃ. No ce passati, supabbajitosmīti attamanena bhavitabbaṃ. Bhattakiccaṃ katvā rattīṭṭhāne vā divāṭṭhāne vā nisīditvāpi paccavekkhitabbaṃ. Sāyaṃ vasanaṭṭhāne nisīditvāpi paccavekkhitabbaṃ. Tikkhattuṃ asakkontena dve vāre paccavekkhitabbaṃ. Dve vāre asakkontena pana avassaṃ ekavāraṃ paccavekkhitabbaṃ, appaccavekkhituṃ na vaṭṭatīti vadanti. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Anumānasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

6. Cetokhilasuttavaṇṇanā

185. Evaṃ me sutanti cetokhilasuttaṃ. Tattha cetokhilāti cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāṇukabhāvā. Cetaso vinibandhāti cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetaso vinibandhā. Vuddhintiādīsu sīlena vuddhiṃ, maggena viruḷhiṃ, nibbānena vepullaṃ. Sīlasamādhīhi vā vuddhiṃ, vipassanāmaggehi viruḷhiṃ, phalanibbānehi vepullaṃ. Satthari kaṅkhatīti satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno dvattiṃsavaralakkaṇappaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthīti kaṅkhati, guṇe kaṅkhamāno atītānāgatapaccuppannajanānasamatthaṃ sabbaññaññānaṃ atthi nu kho natthīti kaṅkhati. Vicikicchati vicinanto kicchati, dukkhaṃ āpajjati, vinicchetuṃ na sakkoti. Nādhimuccatīti evametanti adhimokkhaṃ na paṭilabhati. Na sampasīdatīti guṇesu otarivā nibbicikicchabhāvena pasīdituṃ, anāvilo bhavituṃ na sakkoti. Ātappāyāti

kilesasantāpakavīriyakaraṇatthāya. Anuyogāyāti punappunaṃ yogāya. Sātaccāyāti satatakiriyāya padhānāyāti padahanatthāya. Ayaṃ paṭhamo cetokhiloti ayaṃ satthari vicikicchasaṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo, evametassa bhikkhuno appahīno hoti. Dhammeti pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno, tepītakam buddhavacanaṃ caturāsīti dhammakkhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthīti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti. Taṃ atthi nu kho natthīti kaṅkhati. Saṅghe kaṅkhatīti suppaṭipannotiādīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipannā cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṅgho nāma, so atthi nu kho natthīti kaṅkhati. Sikkhāya kaṅkhamāno adhisīlasikkhā nāma adhicitasikkhā nāma adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti. Sā atthi nu kho natthīti kaṅkhati. Ayaṃ pañcamoti ayaṃ sabrahmacārīso kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

186. Vinibandhesu kāmeti vatthukāmepe kilesakāmepe. Kāyeti attano kāye. Rūpeti bahiddhā rūpe. Yāvadatthanti yattakaṃ icchatī, tattakaṃ. Udarāvadehakanti udarapūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato udarāvadehakanti vuccati. Seyyasukhanti mañcapīṭhasukhaṃ, utusukhaṃ vā. Passasukhanti yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassavāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannasukhaṃ. Middhasukhanti niddāsukhaṃ. Anuyuttoti yuttapayutto viharati.

Paṇidhāyāti patthayitvā. Sīlenātiādīsu sīlanti catupārisuddhisīlaṃ. Vatanti vatasamādānaṃ. Tapoti tapacaraṇaṃ. Brahmacariyanti methunavirati. Devo vā bhavissāmīti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. Devaññataro vāpi appesakkhadevesu vā aññataro.

189. Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhī chandasamādhī. Padhānabhūtā saṅkhārā padhānasaṅkhārā. Samannāgatanti tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti iddhipādaṃ. Sesesupi eseva nayo, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato yeva. Visuddhimaggepissa attho dīpito. Iti imehi catūhi iddhipādehi vikkhambhanappahānaṃ kathitaṃ. Ussoḷhīyeva pañcamīti ettha ussoḷhīti sabbattha kattabbavīriyaṃ dasseti.

Ussoḷhīpannarasaṅgasamannāgatoti pañca cetokhilappahānāni pañca vinibandhappahānāni cattāro iddhipādā ussoḷhīti evaṃ ussoḷhiyā saddhiṃ pannarasahi aṅgehi samannāgato. Bhabboti anurūpo, anucchaviko. Abhinibbhidāyāti ñāṇena kilesabhedāya. Sambodhāyāti catumaggasambodhāya. Anuttarassāti seṭṭhassa. Yogakkhemassāti catūhi yogehi khemassa arahattassa. Adhigamāyāti paṭilābhāya. Seyyathāti opammatthe nipāto. Pīti sambhāvanatthe. Ubhayenapi seyyathāpi nāma, bhikkhaveti dasseti.

Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā dvādasa vāti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānīpi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana evaṃ vuttaṃ. Evañhi loke siliṭṭhaṃ vacanaṃ hoti. Tānassūti tāni assu, bhaveyyunti attho. Kukkuṭiyā sammā adhisayitānīti tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesam upari sayantiyā sammā adhisayitāni. Sammā pariseditānīti kālena kālaṃ utuṃ gāhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni usmīkatāni. Sammā paribhāvitānīti kālena kālaṃ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṃ gāhāpitānīti attho. Kiñcāpi tassā kukkuṭiyā tassā kukkuṭiyā imaṃ tividhakiriyākaraṇena appamādaṃ katvā kiñcāpi na evaṃ icchā uppajjeyya. Atha kho bhabbāva teti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena

sotthinā abhinibbhijjituṃ bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṃ tihākārehi tāni aṇḍāni paripālīyamānāni na pūtīni honti. Yopi nesam̐ allasineho, sopi pariyādānaṃ gacchati, kapālaṃ tanukaṃ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca kharaṃ hoti, sayam̐ paripākaṃ gacchati, kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati, tasmā “ciraṃ vata mayaṃ saṅkuṭitahatthapādā sambādhe sayimhā, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissati”ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṃ pādena paharanti, gīvaṃ pasārenti, tato taṃ kapālaṃ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhūnantā taṅkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamantiyeva, nikkhamitvā ca gāmakkhettaṃ upasobhayamānā vicaranti.

Evameva khoti idaṃ opammasampanṇapādanam̐. Taṃ evaṃ atthena saṃsandetvā veditabbaṃ - tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyākaraṇam̐ viya hi imassa bhikkhuno ussoḷhīpannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo. Kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṃ apūtibhāvo viya pannarasaṅgasamannāgatassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāññāssa aparihāni. Tassā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānaṃ allasinehapariyādānaṃ viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṃ. Aṇḍakalāpānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo. Kukkuṭapotakānaṃ pādanakhamutuṇḍakānaṃ thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāññāssa tikkhakharavippasannasūrabhāvo. Kukkuṭapotakānaṃ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāññāssa pariṇāmakālo vaḍḍhitakālo gabbhaggahaṇakālo. Kukkuṭapotakānaṃ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosam̐ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinikkhamanakālo viya tassa bhikkhuno vipassanāññāgabbhaṃ gaṇhāpetvā vicarantassa tājātikaṃ utusappāyaṃ vā bhojanasappāyaṃ vā puggalasappāyaṃ vā dhammassavanasappāyaṃ vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanaṃ vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosam̐ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo. Yathā pana kukkuṭapotakānaṃ pariṇatabhāvaṃ ñatvā mātāpi aṇḍakosam̐ bhindati, evaṃ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇapariyākaṃ ñatvā satthāpi -

“Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sārādikaṃva pāṇinā;
Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ sugatena desita”nti. -

Ādinā nayena obhāsaṃ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosam̐ paharati, so gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosam̐ bhinditvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettaṃ upasobhayamānā tattha tattha vicaranti, evaṃ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānarammaṇam̐ phalasamāpattiṃ appetvā saṅghārāmaṃ upasobhayamāno vicarati.

Iti imasmim̐ sutte cattāri pahānāni kathitāni. Kathaṃ? Cetokhilānañhi cetovinibandhānaṃ pahānena paṭisaṅkhānappapahānaṃ kathitaṃ, iddhipādehi vikkhambhanappahānaṃ kathita, magge āgate samucchadappahānaṃ kathitaṃ, phale āgate paṭippassaddhippahānaṃ kathitaṃ. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cetokhilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā

190. Evaṃ me sutanti vanapatthapariyāyaṃ. Tattha vanapatthapariyāyanti vanapatthakāraṇaṃ, vanapatthadesanaṃ vā.

191. Vanapatthaṃ upanissāya viharatīti manussūpacārātikantaṃ vanasaṇḍasenāsaṇaṃ nissāya samaṇadhammaṃ karonto viharati. Anupaṭṭhitātīdīsū pubbe anupaṭṭhitā sati taṃ upanissāya viharatopi na upaṭṭhāti, pubbe asamāhitaṃ cittaṃ na samādhīyati, pubbe aparikkhīṇā āsavā na parikkhayaṃ gacchanti, pubbe ananuppattaṃ anuttaraṃ yogakkhemasaṅkhātāṃ arahattañca na pāpuṇātīti attho. Jīvitaparikkhārāti jīvitasambhārā. Samudānetabbāti samāharitabbā. Kasirena samudāgacchantīti dukkhena uppajjanti. Rattibhāgaṃ vā divasabhāgaṃ vāti rattikoṭṭhāse vā divasakoṭṭhāse vā. Ettha ca rattibhāge paṭisañcikkhamānena ñatvā rattiṃyeva pakkamitabbāṃ, rattiṃ caṇḍavālādīnaṃ paribandhe sati aruṇuggamaṇaṃ āgametabbāṃ. Divasabhāge ñatvā divāva pakkamitabbāṃ, divā paribandhe sati sūriyatthaṅgamaṇaṃ āgametabbāṃ.

192. Saṅkhāpīti evaṃ samaṇadhammassa anipphajjanabhāvaṃ jānitvā. Anantaravāre pana saṅkhāpīti evaṃ samaṇadhammassa nipphajjanabhāvaṃ jānitvā.

194. Yāvajīvanti yāva jīvitaṃ pavattati, tāva vatthabbameva.

195. So puggaloti padassa nānubandhitabboti iminā sambandho. Anāpucchāti idha pana taṃ puggalaṃ anāpucchā pakkamitabbanti attho.

197. Saṅkhāpīti evaṃ samaṇadhammassa anipphajjanabhāvaṃ ñatvā so puggalo nānubandhitabbo, taṃ āpucchā pakkamitabbāṃ.

198. Api panujjamānenāpīti api nikkadḍhīyamānenāpi. Evarūpo hi puggalo sacepi dārūkalāpasataṃ vā udakaghaṭasataṃ vā vālikambaṇasataṃ vā daṇḍaṃ āharāpeti, mā idha vasīti nikkadḍhāpeti vā, taṃ taṃ khamāpetvā yāvajīvaṃ vatthabbamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vanapatthapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā

199. Evaṃ me sutanti madhupiṇḍikasuttaṃ. Tattha mahāvananti himavantena saddhiṃ ekābaddhaṃ aropimaṃ jātivanaṃ, na yathā vesāliyaṃ ropitāropitamissakaṃ. Divāvihārāyāti divā paṭisallānatthāya. Beluvalaṭṭhikāyāti taruṇabeluvarukkhassa. Daṇḍapāṇīti na jarādubbalatāya daṇḍahattho. Ayañhi taruṇo paṭhamavaye ṭhito, daṇḍacittatāya pana suvaṇṇadaṇḍaṃ gaḥetvā vicarati, tasmā daṇḍapāṇīti vutto. Jaṅghāvihāranti jaṅghākilamathavinodanattaṃ jaṅghācāraṃ. Anucaṅkamamāno anuvicaramānoti āramadassana-vanadassana-pabbatadassanādīnaṃ atthāya ito cito ca vicaramāno. Adhiccanikkhamano kiresa kadāci deva nikkhamitvā evaṃ vicarati. Daṇḍamolubbhāti daṇḍaṃ olumbhitvā gopālakadārako viya daṇḍaṃ purato ṭhapetvā daṇḍamatthake dve hatthe patiṭṭhāpetvā piṭṭhipāṇiṃ hanukena uppīletvā ekamantaṃ atṭhāsi.

200. Kiṃvādīti kiṃdiṭṭhiko. Kimakkhāyīti kiṃ katheti. Ayaṃ rājā bhagavantaṃ avanditvā paṭisanthāramattakameva katvā pañhaṃ pucchati. Tampi na aññātukāmatāya, acittikārena pucchati. Kasmā? Devadattassa pakkhiko kiresa. Devadatto attano santikaṃ āgacchamāne tathāgate bhindati. So kira evaṃ vadeti “samaṇo gotamo amhākaṃ kulena saddhiṃ verī, na no kulassa vuddhiṃ icchati.

Bhaginīpi me cakkavattiparibhogā, taṃ pahāya ‘nassatesā’ti nikkhamitvā pabbaji. Bhāgineyyopi me cakkavattibījanti ñatvā amhākaṃ kulassa vaḍḍhiyā atussanto ‘nassateta’nti tampi daharakāleyeva pabbājesi. Ahaṃ pana tena vinā vattituṃ asakkonto anupabbajito. Evaṃ pabbajitampi maṃ pabbajitadivasato paṭṭhāya na ujukehi akkhīhi oloketi. Parisamajjhe bhāsantopi mahāpharasunā paharanto viya āpāyiko devadattotiādīni bhāsati’’ti. Evaṃ ayampi rājā devadattena bhinno, tasmā evamakāsi.

Atha bhagavā yathā ayaṃ rājā mayā pañhe pucchite na kathetīti vattuṃ na labhati, yathā ca bhāsitassa atthaṃ na jānāti, evamassa kathessāmīti tassānucchavikaṃ kathento yathāvādī khotiādimāha.

Tattha na kenaci loke viggayha tiṭṭhatīti loke kenaci saddhiṃ viggāhikakathaṃ na karoti na vivadati. Tathāgato hi lokena saddhiṃ na vivadati; loko pana tathāgatena saddhiṃ aniccanti vutte niccanti vadamāno, dukkhaṃ, anattā, asubhanti vutte subhanti vadamāno vivadati. Tenevāha “nāhaṃ, bhikkhave, lokena vivadāmi, lokova kho, bhikkhave, mayā vivadati, tathā na, bhikkhave, dhammavādī kenaci lokasmiṃ vivadati, adhammavādīva kho, bhikkhave, vivadatī’’ti. Yathāti yena kāraṇena. Kāmehiṃti vatthukāmehipi kilesakāmehipi. Taṃ brāhmaṇanti taṃ khīṇāsavaṃ brāhmaṇaṃ. Akathaṃkathinti nibbīkicchaṃ. Chinnakukkuccanti vipaṭṭisārakukkuccassa ceva hatthapādakukkuccassa ca chinnattā chinnakukkuccaṃ. Bhavābhaveti punappunabbhave, hīnapaṇīte vā bhava, paṇīto hi bhavo vuddhippatto abhavoti vuccati. Saññāti kilesasaññā. Kilesāyeva vā idha saññānāmena vuttā, tasmā yena kāraṇena kāmehi viṣaṃyuttaṃ viharantaṃ taṃ loke ninnāvādiṃ khīṇāsavabrāhmaṇaṃ kilesasaññā nānusi, tañca kāraṇaṃ ahaṃ vadāmīti ayamettha attho. Iti bhagavā attano khīṇāsavabhāvaṃ dīpeti. Nillāletvāti nīharitvā kīlāpetvā. Tivisākhanti tisākhaṃ. Nalāṭikanti valibhaṅgaṃ nalāṭe tisso rājiyo dassento valibhaṅgaṃ vuṭṭhāpetvāti attho. Daṇḍamolubbhāti daṇḍaṃ uppīletvā. “Daṇḍamālubbhā’’tipi pāṭho, gahetvā pakkāmīti attho.

201. Aññataroti nāmena apākaṭo eko bhikkhu. So kira anusandhikusalo, bhagavatā yathā daṇḍapāṇī na jānāti, tathā mayā kathitanti vutte kinti nu kho bhagavatā aviññeyyaṃ katvā pañho kathitoti anusandhiṃ gahetvā dasabalaṃ yācitvā imaṃ pañhaṃ bhikkhusaṅghassa pākaṭaṃ karissāmīti utṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā dasanakhasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha kiṃvādī pana, bhante bhagavātiādimāha.

Yatonidānanti bhāvanapuṃsakaṃ etaṃ, yena kāraṇena yasmiṃ kāraṇe satīti attho. Papañcasaññāsaṅkhāti ettha saṅkhāti koṭṭhāso. Papañcasaññāti taṇhāmānadiṭṭhipapañcasampayuttā saññā, saññānāmena vā papañcāyeva vuttā. Tasmā papañcakoṭṭhāsāti ayamettha attho. Samudācarantīti pavattanti. Ettha ce natthi abhinanditabbanti yasmiṃ dvādasāyatanaṃsaṅkhāte kāraṇe satīti papañcasaññāsaṅkhā samudācaranti, ettha ekāyatanampi ce abhinanditabbā abhivaditabbā ajjhositabbā natthīti attho. Tattha abhinanditabbanti ahaṃ mamanti abhinanditabbā. Abhivaditabbanti ahaṃ mamāti vattabbā. Ajjhositabbanti ajjhositvā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahetabbayuttaṃ. Etenettha taṇhādīnaṃyeva appavattiṃ katheti. Esevantoti ayaṃ abhinandanādīnaṃ natthibhāvova rāgānusayādīnaṃ anto. Eseva nayo sabbattha.

Daṇḍādānādīsu pana yāya cetanāya daṇḍaṃ ādiyati, sā daṇḍādānaṃ. Yāya satthaṃ ādiyati parāmasati, sā satthādānaṃ. Matthakappattaṃ kalahaṃ. Nānāgāhamattaṃ viggahaṃ. Nānāvādamattaṃ vivādaṃ. Tuvaṃ tuvanti evaṃ pavattaṃ tuvaṃ tuvaṃ. Piyasuññakaraṇaṃ pesuññaṃ. Ayathāsabhāvaṃ musāvādaṃ karoti, sā musāvādoti veditabbā. Ettheteti ettha dvādasasu āyatanesu ete kilesā. Kilesā hi uppajjamānāpi dvādasāyatanāni nissāya uppajjanti, nirujjhamānāpi dvādasasu āyatanesu yeva nirujjhanti. Evaṃ yatthuppannā, tattheva niruddhā honti. Svāyamattho samudayasaccapañhena dīpetabbo -

“Sā kho panesā taṇhā kattha uppajjamānā uppajjati, kattha nivisamānā nivisatī”ti vatvā - “yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Kiñca loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ? Cakkhu loke piyarūpaṃ sātārūpa”ntiādīnā nayena dvādasasuyeva āyatanesu tassā uppatti ca nirodho ca vutto. Yatheva ca taṇhā dvādasasu āyatanesu uppajjitvā nibbānaṃ āgama niruddhāpi āyatanesu puna samudācārassa abhāvato āyatanesu yeva niruddhāti vuttā, evamimepi pāpakā akusalā dhammā āyatanesu nirujjhantīti veditabbā. Atha vā yvāyaṃ abhinandanādīnaṃ abhāvova rāgānusayādīnaṃ antoti vutto. Etthete rāgānusayādīnaṃ antoti laddhavohāre nibbāne pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Yañhi yattha natthi, taṃ tattha niruddhaṃ nāma hoti, svāyamattho nirodhapañhena dīpetabbo. Vuttañhettaṃ “dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārā vacīsaṅkhārā paṭippassaddhā hontī”tiādi.

202. Satthu ceva saṃvaṇṇitoti satthārā ca pasaṃsito. Viññūnanti idampi karaṇatthe sāmivacanaṃ, paṇḍitehi sabrahmacārīhi ca sambhāvitoti attho. Pahotīti sakkoti.

203. Atikkammeva mūlaṃ atikkamma khandhanti sāro nāma mūle vā khandhe vā bhaveyya, tampi atikkamitvāti attho. Evaṃsāmpadanti evaṃsāmpattikaṃ, īdisanti attho. Atisitvāti atikkamitvā. Jānaṃ jānātīti jānitabbameva jānāti. Passaṃ passatīti passitabbameva passati. Yathā vā ekacco viparītaṃ gaṇhanto jānantopi na jānāti, passantopi na passati, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana jānanto jānātiyeva, passantopi passatiyeva. Svāyaṃ dassanapariṇāyakaṭṭhena cakkhubhūto. Veditakaraṇaṭṭhena ñāṇabhūto. Aviparītasabhāvaṭṭhena pariyattidhammappavattanato vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayoti dhammabhūto. Setṭhaṭṭhena brahmabhūto. Atha vā cakkhu viya bhūtoti cakkhubhūtoti evametesu padesu attho veditabbo. Svāyaṃ dhammassa vattanato vattā. Pavattāpanato pavattā. Atthaṃ nīharitvā dassanasamatthatāya atthassa ninnetā. Amatādhigamāya paṭipattiṃ dadātīti amatassa dātā. Agarūṃ katvāti punappunaṃ āyācāpentopi hi garūṃ karoti nāma, attano sāvakaṃ pāramīñāṇe tathavā sinerūpādato vāluṃ uddharamāno viya dubbiññeyyaṃ katvā kathentopi garūṃ karoti yeva nāma. Evaṃ akatvā amhe punappunaṃ āyācāpetvā suviññeyyampi no katvā kathehīti vuttaṃ hoti.

204. Yaṃ kho no āvusoti ettha kiñcāpi “yaṃ kho vo”ti vattabbaṃ siyā, te pana bhikkhū attanā saddhiṃ saṅgaṇhanto “yaṃ kho no”ti āha. Yasmā vā uddesova tesāṃ uddiṭṭhova. Bhagavā pana therassāpi tesampi bhagavāva. Tasmā bhagavāti padaṃ sandhāyapi evamāha, yaṃ kho amhākaṃ bhagavā tumhākaṃ saṃkhittena uddesaṃ uddisitvāti attho.

Cakkhuñcāvusotiādīsu ayamattho, āvuso, nissayabhāvena cakkhupasādañca ārammaṇabhāvena catusamuṭṭhānikarūpe ca paṭicca cakkhuvīññāṇaṃ nāma uppajjati. Tiṇṇaṃ saṅgati phassoti tesāṃ tiṇṇaṃ saṅgatiyā phasso nāma uppajjati.

Taṃ phassaṃ paṭicca saḥajātādivasena phassapaccayā vedanā uppajjati. Tāya vedanāya yaṃ ārammaṇaṃ vedeti, tadeva saññā sañjānāti, yaṃ saññā sañjānāti, tadeva ārammaṇaṃ vitakko vitakketi. Yaṃ vitakko vitakketi, tadevārammaṇaṃ papañco papañceti. Tatonidānanti etehi cakkhurūpādīhi kāraṇehi. Purisaṃ papañcasaññāsaṅkhā samudācarantīti taṃ apariññātakāraṇaṃ purisaṃ papañcakoṭṭhāsā abhibhavanti, tassa pavattantīti attho. Tattha phassavedanāsaññā cakkhuviññāṇena saḥajātā honti. Vitakko cakkhuviññāṇānantarādīsu savitakkacittesu daṭṭhabbo. Papañcasaṅkhā javanena saḥajātā honti. Yadi evaṃ kasmā atītānāgataggahaṇaṃ katanti? Tathā uppajjanato. Yatheva hi etarahi cakkhudvāriko papañco cakkhuñca rūpe ca phassavedanāsaññāvitakke ca paṭicca uppanno, evamevaṃ atītānāgatesupi cakkhuviññeyyesu rūpesu tassuppattiṃ dassento evamāha.

Sotañcāvusotiādīsipi eseṇa nayo. Chaṭṭhadvāre pana mananti bhavaṅgacittaṃ. Dhammeti tebhūmakadhammārammaṇaṃ. Manoviññāṇanti āvajjanaṃ vā javanaṃ vā. Āvajjane gahite phassavedanāsaññāvitakkā āvajjanasahajātā honti. Papañco javanasahajāto. Javane gahite saḥāvajjanakaṃ bhavaṅga mano nāma hoti, tato phassādayo sabbepi javanena saḥajātāva. Manodvāre pana yasmā atītādibhedaṃ sabbampi ārammaṇaṃ hoti, tasmā atītānāgatapaccuppannesūti idaṃ yuttameva.

Idāni vaṭṭaṃ dassento so vatāvusoti desanaṃ ārabhi. Phassapaññattiṃ paññapessatīti phasso nāma eko dhammo uppajjatīti evaṃ phassapaññattiṃ paññapessati, dassessatīti attho. Esa nayo sabbattha. Evaṃ imasmiṃ sati idaṃ hotīti dvādasāyatanavasena sakalaṃ vaṭṭaṃ dassetvā idāni dvādasāyatanapaṭikkhepavasena vivaṭṭaṃ dassento so vatāvuso cakkhusmiṃ asatīti desanaṃ ārabhi. Tattha vuttanayeneva attho veditabbo.

Evaṃ pañhaṃ vissajjetvā idāni sāvakena pañho kathitoti mā nikkaṅkhā ahuvattha, ayaṃ bhagavā sabbaññutaññāṇatulaṃ gahetvā nisinno, icchamānā tameva upasaṅkamitvā nikkaṅkhā hothāti uyyojento ākaṅkhamānā ca panātiādīmāha.

205. Imehi ākārehīti imehi kāraṇehi papañcuppattiyā pāṭiyekka kāraṇehi ceva vaṭṭavivaṭṭakāraṇehi ca. Imehi padehīti imehi akkharasampiṇḍanehi. Byañjanehīti pāṭiyekkaakkharehi. Paṇḍitoti paṇḍiccena samannāgato. Catūhi vā kāraṇehi paṇḍito dhātukusalo āyatanakusalo paccayākārakusalo kāraṇākāraṇakusaloti. Mahāpaññoti mahante atthe mahante dhamme mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni pariggahaṇasamatthāya mahāpaññāya samannāgato. Yathā taṃ mahākaccānenāti yathā mahākaccānena byākataṃ, taṃ sandhāya tanti vuttaṃ. Yathā mahākaccānena byākataṃ, ahampi taṃ evamevaṃ byākareyyenti attho.

Madhupiṇḍikanti mahantaṃ guḷapūvaṃ baddhasattuguḷakaṃ vā. Asecanakanti asecitabbakaṃ. Sappiḥāṇitamadhusakkarādīsu idaṃ nāmettha mandaṃ idaṃ bahukanti na vattabbaṃ samayojitarasaṃ. Cetasoti cintakajātiko. Dabbajātikoti paṇḍitasabhāvo. Ko nāmo ayanti idaṃ thero atibhaddako ayaṃ dhammapariyāyo, dasabalassa sabbaññutaññāṇenevassa nāmaṃ gaṇhāpessāmīti cintetvā āha. Tasmāti yasmā madhupiṇḍiko viya madhuro, tasmā madhupiṇḍikapariyāyotveva naṃ dhārehīti vadati. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā

206. Me sutanti dvedhāvitakkasuttaṃ. Tattha dvidhā katvā dvidhā katvāti dve dve bhāge katvā. Kāmapitakkoti kāmapaṭisaṃyutto vitakko. Byāpādapitakkoti byāpādapitakkoti vihiṃsāvitakkoti vihiṃsāpaṭisaṃyutto vitakko. Ekaṃ bhāganti ajjhataṃ vā bahiddhā vā oḷāriko vā sukhūmo vā sabbo pāyaṃ vitakko akusalapakkhikoyevāti tayopi kāmapyāpādapitakkoti vihiṃsāvitakke ekaṃ koṭṭhāsamakāsiṃ. Kāmehi nissaṭṭo nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko nekkhammapitakko nāma, so yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Abyāpādapitakkoti vihiṃsāvitakke ekaṃ koṭṭhāsamakāsiṃ. Kāmehi nissaṭṭo nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko nekkhammapitakko nāma, so yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Avihimsāvitakko, so karuṇāpubbabhāgato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Avihimsāvitakko, so karuṇāpubbabhāgato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Dutiyāṃ bhāganti sabbopāyaṃ kusalapakkhikoyevāti dutiyāṃ koṭṭhāsamakāsiṃ. Iminā bodhisattassa vitakkaniggahaṇakālo kathito.

Bodhisattassa hi chabbassāni padhānaṃ padahantassa nekkhammapitakkādayo puñjapuñjā mahānadiyaṃ oghā viya pavattiṃsu. Satisammosena pana sahasā kāmapitakkādayo uppajjitvā kusalavāraṃ pacchinditvā sayāṃ akusalajavanavārā hutvā tiṭṭhanti. Tato bodhisatto cintesi - “mayhaṃ ime kāmapitakkādayo kusalavāraṃ pacchinditvā tiṭṭhanti, handāhaṃ ime vitakke dve bhāge katvā viharāmi”ti kāmapitakkādayo akusalapakkhikāti ekaṃ bhāgaṃ karoti nekkhammapitakkādayo kusalapakkhikāti ekaṃ. Atha puna cintesi - “akusalapakkhato āgataṃ vitakkaṃ mantena kaṇhasappaṃ uppīletvā gaṇhanto viya amittaṃ gīvāya akkamanto viya ca niggahessāmi, nāssa vaḍḍhituṃ dassāmi. Kusalapakkhato āgataṃ vitakkaṃ meghasamaye meghaṃ viya sukhetta sālakalyāṇipotakaṃ viya ca sīghaṃ vaḍḍhessāmi”ti. So tathā katvā akusalavitakke niggāṇhi, kusalavitakke vaḍḍhesi. Evaṃ iminā bodhisattassa vitakkaniggahaṇakālo kathitoti veditabbo.

207. Idāni yathāssa te vitakkā uppajjiṃsu, yathā ca ne niggahesi, taṃ dassento tassa mayhaṃ, bhikkhavetiādimāha. Tattha appamattassāti satiyā avippavāse ṭhitassa. Ātāpinoti ātāpavīriyavantassa. Pahitattassāti pesitacittassa. Uppajjati kāmapitakkoti bodhisattassa chabbassāni padhānaṃ padahato rajjasukhaṃ vā ārabha, pāsāde vā nāṭakāni vā orodhe vā kiñcideva vā sampattiṃ ārabha kāmapitakko nāma na uppannapubbo. Dukkarakārikāya panassa āhārūpacchedena adhimattakasimānaṃ pattassa etadahosi - “na sakkā āhārūpacchedena visesaṃ nibbattetuṃ, yaṃnūnāhaṃ oḷārikaṃ āhāraṃ āhāreyya”nti. So uruvelaṃ piṇḍāya pāvīsi. Manussā - “mahāpuriso pubbe āharitvā dinnampi na gaṇhi, addhāssa idāni manoratho matthakaṃ patto, tasmā sayameva āgato”ti paṇītapaṇītaṃ āhāraṃ upahariṃsu. Bodhisattassa attabhāvo nacirasseva pākatiko ahosi. Jarājiṇṇattabhāvo hi sappāyabhojanaṃ labhitvāpi pākatiko na hoti. Bodhisatto pana daharo. Tenassa sappāyabhojanaṃ bhuñjato attabhāvo na cirasseva pākatiko jāto, vippasannāni indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo, samuggatatārāgaṇaṃ viya nabhaṃ paripuṇṇadvattiṃsamahāpurisalakkhaṇappaṭimaṇḍitasarīraṃ ahosi. So taṃ oloketvā “tāva kilanto nāma attabhāvo evaṃ paṭipākatiko jāto”ti cintetvā attano paññāmahantatāya evaṃ parittakampi vitakkaṃ gahetvā kāmapitakkoti akāsi.

Paṇṇasālāya purato nisinno camarapasadagavayarohitamigādiḥ magagaṇe manuññasaddaravane moravanakukkuṭādiḥ pakkhigaṇe nīluppalakumudakamalādīsañchannāni pallalāni nānākusumasañchannaviṭapā vanarājiyo maṇikkhandhanimmalajalapavāhañca nadiṃ nerañjaraṃ passati. Tassa

evaṃ hoti “sobhanā vatime migajātā pakkhigaṇā pallalāni vanarājiyo nadī nerañjarā”ti. So tampi evaṃ parittakaṃ vitakkaṃ gahetvā kāmavitakkamakāsi, tenāha “uppajjati kāmavitakko”ti.

Attabyābādhāyapīti attadukkhāyapī. Esevanayo sabbattha. Kiṃ pana mahāsattassa ubhayadukkhāya saṃvattanakavitakko nāma atthīti? Natthi. Apariññāyaṃ t̥hitassa pana vitakko yāva ubhayabyābādhāya saṃvattatīti etāni tīṇi nāmāni labhati, tasmā evamāha. Paññānirodhikoti anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjitum na deti, lokiyapaññaṃ pana at̥thasamāpattipañcābhīññāvasena uppannampi samucchinditvā khipatīti paññānirodhiko. Vighātapakkhikoti dukkhakoṭṭhāsiko. Asaṅkhataṃ nibbānaṃ nāma, taṃ paccakkhaṃ kātum na detīti anibbānasaṃvattaniko. Abbhatthaṃ gacchatīti khayaṃ natthibhāvaṃ gacchati. Udakapupphulako viya nirujjhati. Pajahamevāti pajahimeva. Vinodamevāti nīharimeva. Byantameva naṃ akāsinti vigatantaṃ nissesaṃ parivaṭumaṃ paricchinnameva naṃ akāsiṃ.

208. Byāpādavitakkoti na bodhisattassa parūpaghātappaṭisaṃyutto nāma vitakko citte uppajjati, athassa ativassaaccuṇhaatisītādīni pana paṭicca cittavipariṇāmaabhāvo hoti, taṃ sandhāya “byāpādavitakko”ti āha. Vihimsāvitakkoti na mahāsattassa paresaṃ dukkhuppādanappaṭisaṃyutto vitakko uppajjati, citte pana uddhatākāro anekaggatākāro hoti, taṃ gahetvā vihiṃsāvitakkamakāsi. Paṇṇasālādvāre nisinnō hi sīhabyagghādike vāḷamige sūkarādayo khuddamige vihiṃsante passati. Atha bodhisatto imasmimpi nāma akutobhaye araññe imesaṃ tiracchānagatānaṃ paccatthikā uppajjanti, balavanto dubbale khādanti, balavantakhādītā vattantīti kārūññaṃ uppādeti. Aññepi biḷārādayo kukkuṭamūsikādīni khādante passati, gāmaṃ piṇḍāya pavit̥tho manusse rājakammikehi upaddute vadhābandhādīni anubhavante attano kasivaññādīni kammāni katvā jīvitum na labhantīti kārūññaṃ uppādeti, taṃ sandhāya “uppajjati vihiṃsāvitakko”ti āha. Tathā tathāti tena tena ākārena. Idaṃ vuttaṃ hoti - kāmavitakkādīsu yaṃ yaṃ vitakketi, yaṃ yaṃ vitakkaṃ pavatteti, tena tene cassākārena kāmavitakkādibhāvo cetaso na hi hotīti. Pahāsi nekkhammavitakkanti nekkhammavitakkaṃ pajahati. Bahulamakāsīti bahulaṃ karoti. Tassa taṃ kāmavitakkāya cittanti tassa taṃ cittaṃ kāmavitakkatthāya. Yathā kāmavitakkasampayuttaṃ hoti, evamevaṃ namatīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Idāni atthadīpikaṃ upamaṃ dassento seyyathāpī tiādimāha. Tattha kiṭṭhasambādheti sassasambādhe. Ākoṭeyyāti ujukaṃ piṭṭhiyaṃ pahareyya. Paṭikoṭeyyāti tiriyaṃ phāsukāsu pahareyya. Sannirundheyyāti āvaritvā tiṭṭheyya. Sannivāreyyāti ito cito ca gantum na dadeyya. Tatonidānanti tena kāraṇena, evaṃ arakkhitānaṃ gunnaṃ paresaṃ sassakhādanakāraṇenāti attho. Bālo hi gopāloko evaṃ gāvo arakkhamāno “ayaṃ amhākaṃ bhattavetanaṃ khādanti, ujum gāvo rakkhitumpi na sakkoti, kulehi saddhiṃ veraṃ gaṇhāpetī”ti gosāmikānampi santikā vadhādīni pāpuṇāti, kiṭṭhasāmikānampi. Paṇḍito pana imāni cattāri bhayāni sampassanto gāvo sādhuṃ rakkhati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Ādinavanti upaddavaṃ. Okāranti lāmaṃ, khandhesu vā otāraṃ. Saṃkilesanti kiliṭṭhabhāvaṃ. Nekkhammeti nekkhammamhi. Ānisaṃsanti visuddhipakkaṃ. Vodānapakkhanti idaṃ tasseva vevacanaṃ, kusālānaṃ dhammānaṃ nekkhammamhi visuddhipakkaṃ addasanti attho.

209. Nekkhammanti ca kāmehi nissaṭaṃ sabbakusalaṃ, ekadhamme saṅgayhamāne nibbānameva. Tatridaṃ opammasaṃsandanaṃ - kiṭṭhasambādhaṃ viya hi rūpādīrammaṇaṃ, kūṭagāvo viya kūṭacittaṃ, paṇḍitagopālako viya bodhisatto,

catubbidhabhayam viya attaparūbhayabyābādhāya saṃvattanavitakko, paṇḍitagopālakassa catubbidham bhayam disvā kiṭṭhasambādhe appamādena gorakkhaṇam viya bodhisattassa chabbassāni padhānam padahato attabyābādhādibhayam disvā rūpādīsu ārammaṇesu yathā kāmavitakkādayo na uppajjanti, evaṃ cittarakkhaṇam. Paññāvuddhikotiādīsu anuppannāya lokiyalokuttarapaññāya uppādāya, uppannāya ca vuddhiyā saṃvattatīti paññāvuddhiko. Na dukkhakoṭṭhāsāya saṃvattatīti avighātapakkhiko. Nibbānadhātusacchikiriyāya saṃvattatīti nibbānasamvattaniko. Rattim cepi nam, bhikkhave, anuvitakkeyyanti sakalarattim cepi tam vitakkaṃ pavatteyyam. Tatonidānanti tammulakam. Ohaññeyyāti ugghātīyeyya, uddhaccāya saṃvatteyyāti attho. Ārāti dūre. Samādhimhāti upacārasamādhitopi appanāsamādhitopi. So kho aham, bhikkhave, ajjhataṃmeva cittanti so aham, bhikkhave, mā me cittaṃ samādhimhā dūre hotūti ajjhataṃmeva cittaṃ saṇṭhapemi, gocarajjhatte ṭhapemīti attho. Sannisādemīti tattheva ca nam sannisīdāpemi. Ekodim karomīti ekaggaṃ karomi. Samādahāmīti sammā ādahāmi, suṭṭhu āropemīti attho. Mā me cittaṃ ūhaññīti mā mayham cittaṃ ugghātīyittha, mā uddhaccāya saṃvattatūti attho.

210. Uppajjati abyāpādavitakko...pe... avihimsāvitakkoti ettha yo so imāya hetthā vuttataruṇavipassanāya saddhim uppannavitakko kāmapaccanīkaṭṭhena nekkhammavitakkoti vutto. Soyeva byāpādapaccanīkaṭṭhena abyāpādavitakkoti ca vihiṃsāpaccanīkaṭṭhena avihimsāvitakkoti ca vutto.

Ettāvatā bodhisattassa samāpattim nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathito. Yassa hi samādhipi taruṇo, vipassanāpi. Tassa vipassanam paṭṭhapetvā aticiram nisinnassa kāyo kilamati, anto aggi viya utṭhahati, kacchehi sedā muccanti, matthakato usumavaṭṭi viya utṭhahati, cittaṃ haññati vihaññati vipphandati. So puna samāpattim samāpajjitvā tam paridametvā mudukaṃ katvā samassāsetvā puna vipassanam paṭṭhapeti. Tassa puna aticiram nisinnassa tattheva hoti. So puna samāpattim samāpajjitvā tattheva karoti. Vipassanāya hi bahūpakārā samāpatti.

Yathā yodhassa phalakakoṭṭhako nāma bahūpakāro hoti, so tam nissāya saṅgāmaṃ pavisati, tattha hatthīhipi assehipi yodhehipi saddhim kammaṃ katvā āvudhesu vā khīnesu bhuñjitukāmatādibhāve vā sati nivattitvā phalakakoṭṭhakam pavisitvā āvudhānapi gaṇhāti, vissamatipi, bhuñjatipi, pāṇīyampi pivati, sannāhampi paṭisannayhati, tam tam katvā puna saṅgāmaṃ pavisati, tattha kammaṃ katvā puna uccārādipīlito vā kenacideva vā karaṇīyena phalakakoṭṭhakam pavisati. Tattha santhambhitvā puna saṅgāmaṃ pavisati, evaṃ yodhassa phalakakoṭṭhako viya vipassanāya bahūpakārā samāpatti.

Samāpattiyā pana saṅgāmanittharaṇakayodhassa phalakakoṭṭhakatopi vipassanā bahūpakāratarā. Kiñcāpi hi samāpattim nissāya vipassanam paṭṭhapeti, vipassanā pana thāmajātā samāpattimpi rakkhati. Thāmajātam karoti.

Yathā hi thale nāvampi nāvāya bhaṇḍampi sakaṭabhāram karonti. Udakaṃ patvā pana sakaṭampi sakaṭabhaṇḍampi yuttagoṇepi nāvābhāram karonti. Nāvā tiriyaṃ sotaṃ chinditvā sotthinā supaṭṭanam gacchati, evamevaṃ kiñcāpi samāpattim nissāya vipassanam paṭṭhapeti, vipassanā pana thāmajātā samāpattimpi rakkhati, thāmajātam karoti. Thalam patvā sakaṭam viya hi samāpatti. Udakaṃ patvā nāvā viya vipassanā. Iti bodhisattassa ettāvatā samāpattim nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathitoti veditabbo.

Yaññadevātiādi kaṇhapakkhe vuttānusāreneva veditabbaṃ, idhāpi atthadīpikaṃ upamaṃ dassetuṃ seyyathāpītiādīmāha. Tattha gāmantasambhatesūti gāmantam āhaṭesu. Satikaraṇīyameva hotīti etā gāvoti satiuppādanamattameva kātabbaṃ hoti. Ito cito ca gantvā ākoṭanādikiccaṃ natthi. Ete dhammāti ete samathavipassanā dhammāti satuppādanamattameva kātabbaṃ hoti. Iminā bodhisattassa samathavipassanānaṃ thāmajātakālo kathito. Tadā kirassa samāpattiṃ appanattāya nisinnassa aṭṭha samāpattiyo ekāvajjanena āpātham āgacchanti, vipassanaṃ paṭṭhapetvā nisinno satta anupassanā ekappahāreneva āruḷho hoti.

215. Seyyathāpīti idha kiṃ dasseti? Ayaṃ pāṭiyekko anusandhi, sattānañhi hitūpacāraṃ attano satthubhāvasampadañca dassento bhagavā imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha araññeti aṭaviyaṃ. Pavaneti vanasaṇḍe. Atthato hi idaṃ dvayaṃ ekameva, paṭhamassa pana dutiyaṃ vevacanaṃ. Ayogakkhemakāmoti catūhi yogehi khemaṃ nibbhayaṭṭhānaṃ anicchanto bhayameva icchanto. Sovatthikoti suvatthibhāvāvaho. Pītigamanīyoti tuṭṭhiṃ gamanīyo. “Pītagamanīyo”ti vā pāṭho. Pidaheyyāti sākhādīhi thakeyya. Vivareyyāti visadamukhaṃ katvā vivaṭam kareyya. Kummagganti udakavanapabbatādīhi sanniruddham amaggaṃ. Odaheyya okacaranti tesam oke caramānaṃ viya ekaṃ dīpakamigaṃ ekasmiṃ ṭhāne ṭhapeyya. Okacārikanti dīgharajjuyā bandhitameva migiṃ.

Migaluddako hi araññaṃ migānaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā “idha vasanti, iminā maggena nikkhamanti, ettha caranti, ettha pivanti, iminā maggena pavisanti”ti sallakkhetvā maggaṃ pidhāya kummaggaṃ vivarivā okacarañca okacārikañca ṭhapetvā sayam paṭicchannaṭṭhāne sattiṃ gahetvā tiṭṭhati. Atha sāyanhasamayā migā akutobhaye araññe caritvā pānīyaṃ pivitvā migapotakehi saddhiṃ kīlamānā vasanaṭṭhānasantikaṃ āgantvā okacarañca okacārikañca disvā “sahāyakā no āgatā bhavissanti”ti nirāsaṅkā pavisanti, te maggaṃ pihitaṃ disvā “nāyaṃ maggo, ayaṃ maggo bhavissati”ti kummaggaṃ paṭipajjanti. Migaluddako na tāva kiñci karoti, pavitṭhesu pana sabbapacchimaṃ saṇikaṃ paharati. So uttasati, tato sabbe uttasitvā “bhayaṃ uppanna”nti purato olokentā udakena vā vanena vā pabbatena vā sanniruddham maggaṃ disvā ubhohi passehi aṅgulisaṅkhalikaṃ viya gahanavanaṃ pavisituṃ asakkontā pavitṭhamaggeneva nikkhamituṃ ārabhanti. Luddako tesam nivattanabhāvaṃ ṇatvā ādito paṭṭhāya tiṃsampi cattālīsampi mige ghāteti. Idaṃ sandhāya evaṇhi so, bhikkhave, mahāmigasaṅgho aparena samayena anayabyasanaṃ āpajjeyyāti vuttaṃ.

“Nandīrāgassetam adhivacanaṃ, avijjāyetaṃ adhivacana”nti ettha yasmā ime sattā avijjāya aññāṇā hutvā nandīrāgena ābandhitvā rūpārammaṇādīni upanītā vaṭṭadukkkhasattiyā ghātaṃ labhanti. Tasmā bhagavā okacaraṃ nandīrāgoti, okacārikaṃ avijjāti katvā dassesi.

Migaluddako hi ekadāpi tesam sākhābhaṅgena sarīraṃ puñchitvā manussagandhaṃ apānetvā okacaraṃ ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā okacārikaṃ saha rajjuyā vissajjetvā attānaṃ paṭicchādetvā sattiṃ ādāya okacarassa santike tiṭṭhati, okacārikā migagaṇassa caraṇaṭṭhānābhimukhī gacchati. Taṃ disvā migā sīsāni ukkhipitvā tiṭṭhanti, sāpi sīsaṃ ukkhipitvā tiṭṭhati, te “amhākaṃ samajātikā aya”nti gocaraṃ gaṇhanti. Sāpi tiṇāni khādanti viya saṇikaṃ upagacchati. Āraññiko yūthapatimigo tassā vātaṃ labhitvā sakabhariyaṃ vissajjetvā tadabhimukho hoti.

Sattānañhi navanavameva piyaṃ hoti. Okacārikā āraññikassa migassa accāsannabhāvaṃ adativā tadabhimukhīva pacchato paṭikkamivā okacarassa santikaṃ gacchati, yathā yatthassā rajju laggati, tattha tattha khurena paharivā moceti, āraññiko migo okacaraṃ disvā okacārikāya sammatto hutvā okacare usūyaṃ katvā piṭṭhiṃ nāmetvā sīsaṃ kampento tiṭṭhati, tasmīṃ khaṇe sattiṃ jivhāya lehantopi “kiṃ eta”nti na jānāti, okacaropi sacassa uparibhāgena taṃ migam paharituṃ sukhaṃ hoti, piṭṭhiṃ nāmeti. Sacassa heṭṭhābhāgena paharituṃ sukhaṃ hoti, hadayaṃ unnāmeti. Atha luddako āraññikaṃ migam sattiyaṃ paharivā tattheva ghātetvā maṃsaṃ ādāya gacchati. Evameva yathā so migo okacārikāya sammatto okacare usūyaṃ katvā sattiṃ jivhāya lehantopi kiñci na jānāti, tathā ime sattā avijjāya sammattā andhabhūtā kiñci ajānantā rūpādīsu nandīrāgaṃ upagamma vaṭṭadukkhassattiyaṃ vadhaṃ labhantīti bhagavā okacaraṃ nandīrāgoti, okacārikaṃ avijjāti katvā dassesi.

Iti kho, bhikkhave, vivaṇṇo mayā khemo maggoti iti kho, bhikkhave, mayā imesaṃ sattānaṃ hitacaraṇena sammāsambodhiṃ patvā ahaṃ buddhosmīti tuṇhībhuṭena anisīditvā dhammacakkappavattanato paṭṭhāya dhammaṃ desentena vivaṇṇo khemo ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, pihito kummaggo, aññātakonḍaññādīnaṃ bhabbapuggalānaṃ ūhato okacaro nandīrāgo dvedhā chetvā pātito, nāsita okacārikā avijjā sabbena sabbaṃ samugghātītāti attano hitūpacāraṃ dassesi. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vitakkasaṇṭhānasuttavaṇṇanā

216. Evaṃ me sutanti vitakkasaṇṭhānasuttaṃ. Tattha adhiccittamanuyuttenāti dasakusalakammāpathavasena uppannaṃ cittaṃ cittameva, vipassanāpādakaatṭhasamāpatticittaṃ tato cittato adhikaṃ cittanti adhiccittam. Anuyuttenāti taṃ adhiccittam anuyuttena, tattha yuttappayuttenāti attho.

Tatrāyaṃ bhikkhu purebhattaṃ piṇḍāya carivā pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto nisīdanaṃ ādāya asukasmīṃ rukkhamaṇḍale vā vanasaṇḍe vā pabbatapāde vā pabbhāre vā samaṇadhammaṃ karissāmīti nikkhamantopi, tattha gantvā hatthehi vā pādehi vā nisajjaṭṭhānato tiṇapaṇṇāni apanentopi adhiccittam anuyuttoyeva. Nisīditvā pana hatthapāde dhovivā pallaṅkaṃ ābhujitvā mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantopi adhiccittam anuyuttoyeva.

Nimittānīti kāraṇāni. Kālena kālanti samaye samaye. Na nu ca kammaṭṭhānaṃ nāma muhuttampi ahaḍḍetvā nirantaraṃ manasikātabbaṃ, kasmā bhagavā “kālena kāla”nti āhāti. Pāliyañhi aṭṭhatimsa kammaṭṭhānāni vibhattāni, tesu bhikkhunā attano cittarucitaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnena yāva kocideva upakkilesa nuppajjati, tāva imesaṃ nimittānaṃ manasikāraṅkiccam natthi. Yadā pana uppajjati, tadā imāni gahetvā citte uppannaṃ abbudaṃ nīharitabbanti dassento evamāha.

Chandūpasamhitāti chandasahagatā rāgasampayuttā. Imesaṃ pana tiṇṇaṃ vitakkānaṃ khettañca ārammaṇaṃ jānitabbaṃ. Tattha chandūpasañhitānaṃ aṭṭha lobhasahagatacittāni khettaṃ, dosūpasañhitānaṃ dve domanassasahagatāni, mohūpasañhitānaṃ dvādasapi akusalacittāni. Vicikicchāuddhaccasampayuttacittāni

pana dve etesaṃ pāṭipuggalikaṃ khettaṃ. Sabbesampi sattā ceva saṅkhārā ca ārammaṇaṃ, itthāniṭṭhaasamapekkihitesu hi sattesu ca saṅkhāresu ca te uppajjanti. Aññaṃpi nimittaṃ manasikātabbaṃ kusalūpasamhitanti tato nimittato aññaṃ kusalanissitaṃ nimittaṃ manasikātabbaṃ. Tattha aññaṃ nimittaṃ nāma chandūpasañhite vitakke sattesu uppanne asubhabhāvanā aññaṃ nimittaṃ nāma. Saṅkhāresu uppanne aniccamanasikāro aññaṃ nimittaṃ nāma. Dosūpasañhite sattesu uppanne mettābhāvanā aññaṃ nimittaṃ nāma. Saṅkhāresu uppanne dhātumanasikāro aññaṃ nimittaṃ nāma. Mohūpasañhite yattha katthaci uppanne pañcadhammūpanissayo aññaṃ nimittaṃ nāma.

Imassa hatthā vā sobhanā pādā vātiādinā nayena hi sattesu lobhe uppanne asubhato upasaṃharitabbā. Kimhi sārattosi? Kessesu sārattosi. Lomesu...pe... muttesu sārattosi. Ayaṃ attabhāvo nāma tīhi atṭhisatehi ussāpito, navahi nhārusatehi ābaddho, navahi maṃsapesisatehi anulitto, allacammena pariyanaddho, chavirāgena paṭicchanno, navahi vaṇamukhehi navanavutilomakūpasahashehi ca asuci paggharati, kuṇapapūrito, duggandho, jeguccho, paṭikūlo, dvattiṃsakūṇapasañcayo, natthettha sāraṃ vā varaṃ vāti evaṃ asubhato upasaṃharantassa sattesu uppanno lobho pahīyati, tenassa asubhato upasaṃharaṇaṃ aññaṃ nimittaṃ nāma hoti.

Pattacīvarādīsu saṅkhāresu lobhe uppanne dvīhākārehi saṅkhāramajjhataṃ samuṭṭhāpetīti satipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ vuttanayena assāmikatāvākālikabhāvavasena manasikaroto so pahīyati. Tenassa aniccato manasikāro aññaṃ nimittaṃ nāma hoti. Sattesu dose uppanne pana āghātavinayakakacopamovādādīnaṃ vasena mettā bhāvetabbā, taṃ bhāvayato doso pahīyati, tenassa mettābhāvanā aññaṃ nimittaṃ nāma hoti. Khāṇukaṇṭakatiṇapaṇṇādīsu pana dose uppanne tvaṃ kassa kuppasi, kiṃ pathavīdhātuyā, udāhu āpodhātuyā, ko vā panāyaṃ kuppasi nāma, kiṃ pathavīdhātu udāhu āpodhātūtiādinā nayena dhātumanasikāraṃ karontassa doso pahīyati. Tenassa dhātumanasikāro aññaṃ nimittaṃ nāma hoti.

Mohe pana yattha katthaci uppanne -

“Garūsaṃvāso uddeso, uddiṭṭhaparipucchanaṃ;
Kālena dhammassavanaṃ, ṭhānāṭṭhānavinicchayo;
Pañca dhammūpanissāya, mohadhātu pahīyati”ti. -

Ime pañca dhammā upanissitabbā. Garuṃ upanissāya viharanto hi bhikkhu - “ācariyo gāmapavesanaṃ anāpucchantassa pattakāle vattaṃ akarontassa ghaṭasataudakāharaṇādidaṇḍakammaṃ karotī”ti yattappaṭiyatto hoti, athassa moho pahīyati. Uddesaṃ gaṇhantopi - “ācariyo uddesakāle uddesaṃ aggaṇhantassa asādhukaṃ sajjhāyantassa ca daṇḍakammaṃ karotī”ti yattappaṭiyatto hoti, evampissa moho pahīyati. Garubhāvanīye bhikkhū upasaṃkamitvā “idaṃ bhante kathaṃ imassa ko attho”ti paripucchanto kaṃkhaṃ vinodeti, evampissa moho pahīyati. Kālena dhammasavanaṭṭhānaṃ gantvā sakkaccaṃ dhammaṃ suṇantassāpi tesu tesu ṭhānesu attho pākaṭo hoti. Evampissa moho pahīyati. Idamassa kāraṇaṃ, idaṃ na kāraṇanti ṭhānāṭṭhānavinicchaye cheko hoti, evampissa moho pahīyati. Tenassa pañcadhammūpanissayo aññaṃ nimittaṃ nāma hoti.

Apica aṭṭhatimsāya ārammaṇesu yaṃkiñci bhāventassāpi ime vitakkā pahīyanti eva. Imāni pana nimittāni ujuvipaccanīkāni paṭipakkhabhūtāni. Imehi pahīnā rāgādayo suppahīnā honti. Yathā hi aggim allakaṭṭhehi paṃsūhi sākādhīhi pothetvā nibbāpentiyeva, udakaṃ pana aggissa ujuvipaccanīkaṃ, tena nibbuto sunibbuto hoti, evamimehi nimittehi pahīnā rāgādayo suppahīnā honti. Tasmā etāni kathitānīti veditabbāni.

Kusalūpasamhitanti kusalanissitaṃ kusalassa paccayabhūtaṃ. Ajjhataamevāti gocarajjhataṃyeva. Palagaṇḍoti vaḍḍhakī. Sukhumāya āṇiyāti yaṃ āṇiṃ nīharitukāmo hoti, tato sukhumatāya sārādāruāṇiyā. Oḷārikaṃ āṇinti candaphalake vā sārāphalake vā ākoṭitaṃ visamāṇiṃ. Abhinihaneyyāti muggarena ākoṭento haneyya. Abhinīhareyyāti evaṃ abhinihananto phalakato nīhareyya. Abhinivaseyyāti idāni bahu nikkhantāti ṇatvā hatthena cāletvā nikkadḍheyya. Tattha phalakaṃ viya cittaṃ, phalake visamāṇī viya akusalavitakkā, sukhumāṇī viya aññaṃ asubhabhāvanādikusalanimittaṃ, sukhumāṇiyā oḷārikāṇinīharaṇaṃ viya asubhabhāvanādīhi kusalanimittehi tesam vitakkānaṃ nīharaṇaṃ.

217. Ahikuṇapenātiādi atijegucchapaṭikūlakūṇapadassanattamaṃ vuttaṃ. Kaṇṭhe āsattenāti kenacideva paccatthikena ānetvā kaṇṭhe baddhena paṭimukkena. Aṭṭiyeyyāti aṭṭo dukkhito bhaveyya. Harāyeyyāti lajjeyya. Jiguccheyyāti sañjātajiguccho bhaveyya.

Pahīyantīti evaṃ imināpi kāraṇena ete akusalā dhammā sāvajjā dukkhavipākāti attano paññābalena upaparikkhato ahikuṇapādīni viya jigucchantassa pahīyanti. Yo pana attano paññābalena upaparikkhituṃ na sakkoti, tena ācariyaṃ vā upajjhāyaṃ vā aññataraṃ vā garuṭṭhāniyaṃ sabrahmacāriṃ saṅghattheraṃ vā upasaṅkamitvā ghaṇḍiṃ paharitvā bhikkhusaṅghameva vā sannipādetvā ārocetabbaṃ, bahunañhi sannipāte bhavissateva eko paṇḍitamanusso, svāyaṃ evaṃ etesu ādīnava daṭṭhabboti kathessati, kāyavicchindanīyakathādīhi vā pana te vitakke niggaṇhissatīti.

218. Asatiamanasikāro āpajjitabboti neva so vitakko saritabbo na manasikātabbo, aññavihitakena bhavitabbaṃ. Yathā hi rūpaṃ apassitukāmo puriso akkhīni nimīleyya, evameva mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnena bhikkhunā cittaṃhi vitakke uppanne aññavihitakena bhavitabbaṃ. Evamassa so vitakko pahīyati, tasmim pahīne puna kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisīditabbaṃ.

Sace na pahīyati, uggahito dhammakathāpabandho hoti, so mahāsaddena sajjhāyitabbo. Evampi ce aññavihitakassa sato so na pahīyati. Thavikāya muṭṭhipotthako hoti, yattha ca buddhavaṇṇāpi dhammavaṇṇāpi likhitā honti, taṃ nīharitvā vācentena aññavihitakena bhavitabbaṃ. Evampi ce na pahīyati, thavikato araṇisahitāni nīharitvā “ayaṃ uttarāraṇī ayaṃ adharāraṇī”ti āvajjentena aññavihitakena bhavitabbaṃ. Evampi ce na pahīyati, sipāṭikaṃ nīharitvā “idaṃ āraṇṭakaṃ nāma, ayaṃ pipphalako nāma, idaṃ nakhacchedanaṃ nāma, ayaṃ sūci nāmā”ti parikkhāraṃ samannānentena aññavihitakena bhavitabbaṃ. Evampi ce na pahīyati, sūciṃ gahetvā cīvare jīṇaṭṭhānaṃ sibbantena aññavihitakena bhavitabbaṃ. Evampi yāva na pahīyati, tāva taṃ taṃ kusalakammaṃ karontena aññavihitakena bhavitabbaṃ. Pahīne puna mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisīditabbaṃ, navakammaṃ pana na paṭṭhapetabbaṃ. Kasmā? Vitakke pacchinne kammaṭṭhānamanasikārassa okāso na hoti.

Porāṇakapaṇḍitā pana navakammaṃ katvāpi vitakkaṃ pacchindiṃsu. Tatridaṃ vatthu - tissa sāmaṇerassa kira upajjhāyo tissa mahāvihāre vasati. Tissa sāmaṇero “bhante ukkaṇṭhitomhī”ti āha. Atha naṃ thero “imasmim vihāre nhānaukaṃ dullabhaṃ, maṃ gahetvā cittalapabbataṃ gacchāhī”ti āha. So tathā akāsi. Tattha naṃ thero āha “ayaṃ vihāro accanta saṅghiko, ekaṃ puggalikaṭṭhānaṃ karohī”ti. So sādhu bhanteti ādito paṭṭhāya saṃyuttanikāyaṃ pabbhārasodhanaṃ tejodhātuka siṇaparikammanti tīṇipi ekato ārabhitvā kammaṭṭhānaṃ appanaṃ pāpesi, saṃyuttanikāyaṃ pariyo sāpesi, leṇakammaṃ niṭṭhāpesi, sabbhaṃ katvā upajjhāyassa saññaṃ adāsi. Upajjhāyo “dukkhena te sāmaṇera kataṃ, ajja tāva tvaṃ yeva vasāhī”ti āha. So taṃ rattiṃ leṇe vasanto utusappāyaṃ labhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā tattheva parinibbāyi. Tassa dhātuyo gahetvā cetiyaṃ akaṃsu. Ajjāpi tissatthera cetiyanti paññāyati. Idaṃ pabbhaṃ asatipabbhaṃ nāma.

219. Imasmim ṭhatvā vitakke niggaṇhituṃ asakkonto idha ṭhatvā niggaṇhissatīti vitakkamūlabhedaṃ pabbhaṃ dassento puna tassa ce bhikkhavi ti ādimāha. Tattha vitakkasaṅkhārasaṅṭhānaṃ manasikātabbanti saṅkharotīti saṅkhāro, paccayo, kāraṇaṃ mūlanti attho. Santiṭṭhati etthāti saṅṭhānaṃ, vitakkasaṅkhārasaṅṭhānaṃ vitakkasaṅkhārasaṅṭhānaṃ, taṃ manasikātabbanti. Idaṃ vuttaṃ hoti, ayaṃ vitakko kiṃ hetu kiṃ paccayā kiṃ kāraṇā uppannoti vitakkānaṃ mūlaṃ ca mūlamūlaṃ ca manasikātabbanti. Kiṃ nu kho ahaṃ sīghaṃ gacchāmīti kena nu kho kāraṇena ahaṃ sīghaṃ gacchāmi? Yaṃ nūnāhaṃ saṇikaṃ gaccheyyanti kiṃ me iminā sīghagamanena, saṇikaṃ gacchissāmīti cintesi. So saṇikaṃ gaccheyyāti so evaṃ cintetvā saṇikaṃ gaccheyya. Esa nayo sabbattha.

Tattha tassa purisassa sīghagamanakālo viya imassa bhikkhuno vitakkasamāruḥhakālo. Tassa saṇikagamanakālo viya imassa vitakkacārapacchedanakālo. Tassa ṭhitakālo viya imassa vitakkacāre pacchinne mūlakammaṭṭhānaṃ cittotaraṇakālo. Tassa nisinnakālo viya imassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattappattakālo. Tassa nipannakālo viya imassa nibbānārammaṇāya phalasamāpattiyā divasaṃ vītivattanakālo. Tattha ime vitakkā kiṃ hetukā kiṃ paccayāti vitakkānaṃ mūlamūlaṃ gacchantassa vitakkacāro sithilo hoti. Tasmim sithilībhūte matthakaṃ gacchante vitakkā sabbaso nirujjhanti. Ayamattho duddubhajātakenapi dīpetabbo -

Sasakassa kira beluvarukkhamūle niddāyantassa beluvapakkaṃ vaṇṭato chijjivā kaṇṇamūle patitaṃ. So tassa saddena “pathavī bhijjati”ti saññāya utṭahitvā vegena palāyi. Taṃ disvā purato aññepi catuppadā palāyiṃsu. Tadā bodhisatto sīho hoti. So cintesi - “ayaṃ pathavī nāma kappavināse bhijjati, antarā pathavībhedo nāma natthi, yaṃ nūnāhaṃ mūlamūlaṃ gantvā anuvijjeyya”nti. So hatthināgato paṭṭhāya yāva sasakaṃ pucchi “tayā, tāta, pathavī bhijjamānā diṭṭhā”ti. Saso “āma devā”ti āha. Sīho “ehi, bho, dassehī”ti. Saso “na sakkomi sāmī”ti. “Ehi, re, mā bhāyī”ti saṇhamudukena gahetvā gato saso rukkhassa avidūre ṭhatvā -

“Duddubhāyati bhaddante, yasmiṃ dese vasāmahaṃ;
Ahampetaṃ na jānāmi, kimetaṃ duddubhāyatī”ti. -

Gāthamāha. Bodhisatto “tvaṃ ettheva tiṭṭhā”ti rukkhamūlaṃ gantvā sasakassa nipannaṭṭhānaṃ addasa, beluvapakkaṃ addasa, uddhaṃ oleketvā vaṇṭaṃ addasa, disvā “ayaṃ saso ettha nipanno, niddāyamāno imassa kaṇṇamūle patitassa saddena

‘pathavī bhijjati’ti evaṃsaññī hutvā palāyī’ti ñatvā taṃ kāraṇaṃ sasaṃ pucchi. Saso “āma, devā”ti āha. Bodhisatto imaṃ gāthamāha -

“Beluva patitaṃ sutvā, duddubhanti saso javi;
Sasassa vacanaṃ sutvā, santattā migavāhini’”ti.

Tato bodhisatto “mā bhāyathā”ti migagaṇe assāsesi. Evaṃ vitakkānaṃ mūlamūlaṃ gacchantassa vitakkā pahīyanti.

220. Imasmiṃ vitakkamūlabhedapabbe tthatvā vitakke niggaṇhituṃ asakkontena pana evaṃ niggaṇhitabbāti aparampi kāraṇaṃ dassento puna tassa ce, bhikkhavetiādimāha.

Dantebhidantamādhāyāti heṭṭhādante uparidantaṃ tthatvā. Cetasā cittanti kusalacittena akusalacittaṃ abhiniggaṇhitabbaṃ. Balavā purisoti yathā thāmasampanno mahābalo puriso dubbalaṃ purisaṃ sīse vā gale vā khandhe vā gahetvā abhiniggaṇheyya abhinippīleyya abhisantāpeyya santattaṃ kilantaṃ mucchāparetaṃ viya kareyya, evameva bhikkhunā vitakkehi saddhiṃ paṭimallena hutvā “ke ca tumhe ko cāha”nti abhibhavitvā - “kāmaṃ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu sarīre upasussatu maṃsalohita”nti evaṃ mahāvīriyaṃ paggayha vitakkā niggaṇhitabbāti dassento ima atthadīpikaṃ upamaṃ āhari.

221. Yato kho, bhikkhaveti idaṃ pariyādānabhājanīyaṃ nāma, taṃ uttānatthameva. Yathā pana satthācariyo tiroraṭṭhā āgataṃ rājaputtaṃ pañcāvudhasippaṃ uggaṇhāpetvā “gaccha, attano raṭṭhe rajjaṃ gaṇha. Sace te antarāmagge corā uṭṭhahanti, dhanunā kammaṃ katvā gaccha. Sace te dhanu nassati vā bhijjati vā sattiya asinā”ti evaṃ pañcahipi āvudhehi kattabbaṃ dassetvā uyyojeti. So tathā katvā sakaraṭṭhaṃ gantvā rajjaṃ gahetvā rajasiriṃ anubhoti. Evamevaṃ bhagavā adhiccittamanuyuttaṃ bhikkhuṃ arahattagahaṇatthāya uyyojento - “sacassa antarā akusalavitakkā uppajjanti, aññanimittapabbe tthatvā te niggaṇhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇissati. Tattha asakkonto ādīnavapabbe tthatvā, tatrāpi asakkonto asatipabbe tthatvā, tatrāpi asakkonto vitakkamūlabhedapabbe tthatvā, tatrāpi asakkonto abhiniggaṇhanapabbe tthatvā vitakke niggaṇhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti imāni pañca pabbāni desesi.

Vasī vitakkapariyāyapathesūti vitakkacārāpathesu ciṇṇavasī paguṇavasīti vuccati. Yaṃ vitakkaṃ ākaṅkhissatīti idaṃ assa vasībhāvākāradassanatthaṃ vuttaṃ. Ayañhi pubbe yaṃ vitakkaṃ vitakketukāmo hoti, taṃ na vitakketi. Yaṃ na vitakketukāmo hoti, taṃ vitakketi. Idāni pana vasībhūtattā yaṃ vitakkaṃ vitakketukāmo hoti, taṃyeva vitakketi. Yaṃ na vitakketukāmo, na taṃ vitakketi. Tena vuttaṃ “yaṃ vitakkaṃ ākaṅkhissati, taṃ vitakkaṃ vitakkesati. Yaṃ vitakkaṃ nākaṅkhissati, na taṃ vitakkaṃ vitakkhessati”ti. Acchecchi taṇhantiādi sabbāsavasutte vuttamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vitakkasaṇṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaṇṇāsaṭṭhakathāya paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Majjhimanikāye

Mūlapaṇṇāsa-aṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια. 1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες. 2. Το κεφάλαιο για τον βρυχηθμό του λέοντος έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org